СЕДАКЪЕТ КЕРИМОВА

ЗИ ЗАРИ ХАЛКЬ

«AZƏRBAYCAN»
NƏŞRİYYATI
БАКУ - 2017

К 15(17)

Редактор: **Гьажи ГАШАРОВ,**
Дагъустандин Гьукуматдин
Университетдин профессор

Керимова С.
К15(17) Зи зари халкь. - Баку. «Азербайжан» чапхана. 2017.-320ч.

«Зи зари халкь» кIватIал тIвар-ван авай къелемэгьли Седакъет Керимовади гзаф йисара Азербайжандин, Дагъустандин ва Туьркиядин лезги хуьрерай кIватIнавай баядар гьатнавай, лезги фольклор чирзавай илимдик пай кутазвай кьетIен жуьредин ктаб я. Адакай кIелдайбурун гегьенш къатаривай, мектебра ва институтра кIелзавайбурувай, гьакIни пешекарривай менфят къачуз жеда.

К $\frac{4804000000 - 015\ (2017)}{M\ 670\ (07) - 2017}$ **Sifarişli**

© S.Kərimova, 2017.
© «Azərbaycan» nəşriyyatı, 2017.

Халкьдин руьгьдин ивирар

Пуд чIалал (лезги, азербайжан ва урус чIаларал) кхьизвай къелемэгьли, алакьунар авай шаир, гьикаятчи, романрин устад, таржумачи, журналист, манидар, надир инсан тир Седакъет Керимовади и гьилера хайи халкьдин девлетлу мецин эсерриз талукьарнавай «Зи зари халкь» ктаб арадал гъанва.

Авайвал лагьайтIа, вичиз гьар са илимдикай хабар авай, хайи халкьдал ашукь тир халисан ватанпересди къелемдиз къачун-вай и ктаб Кавказдин кьадардал гьалтайла тIимил халкьарин фольклористикада тай авачирди хьанва. Ам алатай асирда ва советрин девирда поэзиядин адет тир гевгьерар, чпин формадал гьалтайла РагъэкъечIдай патан рубаи жанр рикIел хкидай баядар – кьуд цIарар теснифнавай халкьдин мецин эсеррин устадриз бахшнава.

Бендер – кьуд цIарар теснифнавайбур асул гьисабдалди чпихъ шаирвилин алакьунар авай, дуьньядиз философдин виляй килигиз алакьдай, хайи чIал ва хайи тIебиат хъсандиз чидай инсанар я.

Авторди гьам алатай виш йисарин, гьам вичин девирдин халкьдин мецин эсеррин устадрин портретар кIанивилелди туь-кIуьрнава, абуру гьар сада арадал гъанвай цIийивилер кьилди къейд авунва.

Кьуд цIарарикай веревирдер ийизвай, и цIарара авай гьиссе-рин къенивиликайни генгвиликай ихтилатзавай ктаб туькIуьрна-вайда чун гьейранарзавай баядрин образлувиликай, абурун чIа-

лан михьивиликай, фикир-фагьумрин деринвиликай, рангарин жуьреба-жуьревиликай, суьгьуьрлувиликай, гьа са вахтунда реалиствиликай авайвал кхьизва.

И зурба ктаб арадал гъайи авторди халкьдин шаирар винел акъуддайла, чӀалан гевгьерар кӀватӀна къайдада твадайла лугьуз тежедай кьван чӀехи зегьмет чӀугунва. Гзаф йисара туькӀуьрнавай, зегьмет ва алакьунар тӀалабзавай и ктаб алимрин коллективди ваъ, алакьунар авай, вичин халкьдал гзафни-гзаф рикӀ алай са зериф дишегьлиди – Седакъет Керимовади кхьенва.

Аквадай гьаларай, халкьдин хазина кӀватӀдайла автор Азербайжан Республикадин чкадин халкьарикай тир лезгияр яшамиш жезвай хуьрера ва шегьерра са шумуд йисара къекъвенва. Ктабда гьакӀни С.Керимовади 150 йисалай гзаф вахтунда Туьркияда яшамиш жезвай лезги диаспорадивай кӀватӀнавай фольклордин текстерни гьатнава. И карди хайи халкь, хайи чӀал, хайи медениният, бубайрин адетар кьадарсуз кӀан хьуникай хабар гузва.

Ктаб пуд паюникай ибарат я. Сад лагьай, деридай фагьумна туькӀуьрнавай паюна (Гьахьуна) авторди михьи лезги чӀалал хайи фольклордикай, баядрикай – кьуд цӀарарикай, абур арадиз атунин тарихдикай ва вилик финикай рикӀ алаз ихтилатзава.

Кьвед лагьай паюна ктабда гьатнавай 50-далай гзаф баядрин устадрикай малуматар ганва, куьрелди абурун портретар туькӀуьрнава.

«Манияр» тӀвар ганвай виридалайни чӀехи паюна тематикадин жуьреба-жуьревал хас тир, гьейранардай тегьердин лезги баядар – кьуд цӀарар ганва.

И зурба, девлетлу, халис халкьдинди тир ктаб тарифдиз лайихлу я. Са гафни авачиз, ам кӀелдайбуруххъ дамах кутадайди хьанва.

Гьажи ГАШАРОВ,
Дагъустандин Гьукуматдин Университетдин
Дагъустандин халкьарин литературайрин
кафедрадин профессор

Чи дегьнейрин кьуд цIарар

Иктаб арадал гъайи кьилин чешме чи халкьдин поэзия ва адан метлеблувал я. Ахьтин лезги жеч хьи, адан уьмуьрда, хиялрани мурадра чи баядри гел тавурай. Эхь, и верцIи чIалар аялзамаз чи руьгьди кужумнава ва халкь амай кьван абур чи мецел алаз жеда.

Лезги чIалан дад, адан диде-дин нек, бубадин кIвал кьван ба-гьалувал чи фольклордин са хел тир манийрай генани хъсандиз кьатIуз жеда. Абуру чпин гьис-серал звал тагъай касни жеч. Вучиз лагьайтIа абур халкьдин фикиррикайни хиялрикай, шадвилерикайни хажалатрикай, сузайрикайни рикIин тIаларикай туькIуьр хьанвай чIалар я.

Лезгийрин ацукьун-къарагъун, адетар, медениятт, марифат, дердиярни эрзиманар, лезги дидейрин лайлаяр, лезги бубайрин къилихар, кIанибурун мурадар, къариблухриз акъатайбурун ватандихъ цIигелвал ава лезги манийра. Чи халкьдин руьгь хвенвай и чIалан ивирра халкьдин чIал ава. Чи дегь тарихрин нав ала абурал. Патан гафар агуднавач, тахай фикирар кьабулнавач, вичиз кутуг тавур рангар ягъаз тунвач девирдив баядри. Лезги

чIалан иервили вири гъейранарзава чи манийра. Ина кьисметарни дуьшуьшар, чаравилерни садвилер, агатунарни къакъатунар ава. Ина чи руьгьдин кьакьанвал, чи гьиссерин къенивал, чи хиялрин генгвал, чи кIанивилерин къулайвал ава. Халкьди туькIуьрнавайвиляй рикIелни хъсандиз аламукьзава. Гьавиляй цIигел я чун баядрихъ, яб акализ кIанда чаз ара датIана абур лугьузвайбурухъ.

Лезгийрин манияр чарчарар я – дагъларай кьил къачузвай, ахпа гурлу вацIариз элкъвезвай. Са бязи манияр фад арадай акъатда, рикIелай алатда, муькуьбур – чпихъ дегьвал, метлеблувал, къиметлувал квайбур сивяй-сивериз физ, мел-мехъерик, межлисра лугьуз, виш йисаралди вири халкьдиз сейли яз амукьда.

Халкьди туькIуьрнавай чIаларик яшайишдикай, муьгьуьббатдикай, зегьметдикай, адетрикай, ватандикай, къурбатдикай, тарихдин вакъиайрикай теснифай манияр ва маса манияр акатзава.

Дегь чIавара арадал атай зегьметдин манияр кIвалах регьятарун, вахт фад алудун, рикI аладарун патал инсанри чпин гьерекатрив кьадайвал лугьудай. Лезги хуьрера тIебиатдин шартIарихъ галаз алакъалу «Пешапай», «Гуни» (марф тIалабдайла), «Алапехъ» (рагъ тIалабдайла), хуьруьн майишатдин адетрин (цан цунихъ, тум вегьинихъ, гвен гуьнихъ, эчIелар авунихъ авсиятда), зегьметдин суваррин («Сифте ргал», «Сифте цуьл»), гьакIни мехъерин ва мелерин манияр иллаки гзаф дуьшуьш жезва.

Бакуда нафтIадин мяденра кIвалахзавай лезги жегьилрикай теснифнавай манийрай чав чаравилин туькьуьл тIям агакьзаватIа, яшайишдихъ галаз алакъалу манийрай чаз халкьдин ацукьункъарагъун, дердер-гъамар, залан зегьмет, адетар аквазва.

Тарихдин манийри чун хайи чилерал хьайи вакъиайрив агудзава, кьегьалри халкьдин азадвал патал чIугур женгер рикIел хкизва. XIV асирдин сифте кьилера Дагъустандал монголринни татаррин чапхунчийри, гьа асирдин эхирра Тохтамишанни Теймурленган кьушунри гьужумай вакъиайри, XVIII асирда Надир шагьди халкьдин кьилел гъайи мусибатри чи баядра чIехи

тир чка кьунва. Абурай чаз халкьдин къагьриманрин экуь къамат аквазва.

Муьгьуьббатдин манийра кесиб рушанни гададин, яргъариз кIвалахиз фенвай итимдинни кIвале текдиз амай дишегьлидин михьи гьиссер, абурун рикIин мурадар, пакагьан къак кутазвай умудар, санлай лезги халкьдин къамат, образ ава.

Лезгийрин манийрин чIехи пай кIанивилиз, муьгьуьббатдиз талукьбур я. Абурун бинеда кIанивилин ялав, сифте гуьруьшдин верцIивал, ашкъидин квахь тийир тIям, чаравилин азаб ва ихьтин маса гьиссер гьатнава. Чи манийрай мехъерин югъ вилив хуьзвай кIанибурун хвешивилер хьиз, абур сад-садаз кьисмет хьуниз акси акъатзавайбурун чIуру къилихарни кьатIуз жезва.

Адет яз, манияр хуьруьн чкада яшамиш жезвайбуру туькIуьр-завайвиляй, и манийра цан цуникай, гвен гуьникай, лапагар хуьникай, векьер ягъуникай, рекьер, муькъвер туькIуьруникай, кIвалер эцигуникай ва маса месэлайрикай ихтилатзава. Шегьерда кIвалахзавай жегьил итимри лагьайтIа, хайи ватандихъ вил хьуникай, ярдин дидардикай манияр теснифдай. Хъверни шел, шадвални пашманвал, бахтлувални бахтсузвал, викIегьвални ажузвал авай баядрай чаз кьакьан синел алай вад айванар, кьуьзуьбур жерг яна ацукьдай ким, эл агудзавай мел, «Перизадайралди» диганвай мехъер, кIанидан кIвал авай магьле, рушари чпин кварар цив ацIурзавай чар булах, кIанибур агудзавай чинебан багъ, рикIе пехилвал авай ченги аквазва. Чи манийра лезгийрин къилихар, фикир-фагьумар, абурун девирдин гьава, яшайишдин шартIар, лежберринни чубанрин, гамар хразвай, фу чразвай, аялриз лайлаяр ягъазвай, кIвалин кIвалахар кьилиз акъудзавай дидейрин дуьньякьатIунар ава...

Инсанар гьейранарзавай, абурун фикирарни фагьумар чпихъ ялзавай чIехи амарат[1] я чи фольклордин кьуд цIарар. Кьуд цIарар... Абуруз баядар, бендер, манияр, лирлияр хьтин тIварар ганва лезгийри. Яраб гьи девирда, гьи асирда эгечIнатIа абур

1 **амарат - хазина**

ихьтин цIарар туькIуьриз? Лугьуз тежедай хьтин дерин гьиссер кьуд цIарцIе икьван иердиз, икьван середиз гьакьарунин чIехи сир нивай чирнатIа абуру? Руьгь юзурдай, рикIяй цаз акъуддай, чаз мукьва, чаз хайи мурадарни эрзиманар, лугьуз тежедай хьтин чIехи метлебар ава кьуд цIарара. Са уьмуьрдин гьикаят, са бахтсуз ашкъидикай шикаят, са чарасуз чаравилин куьтягь тежер заланвал кьуд цIарцIелди теснифун чIехи алакьун я. Гьавиляй Дагъустандин халкьдин шаир Расул Гьамзатова кхьенва: «Дагъвийрин манияр рангуналди ваъ, накъвараралди, ивидалди кхьенва. Халкьдин манияр – им гьам сифте ван жезвай лайлайни я, гьам эхирдай ван хъжезмай йикь-шуванни. Халкьдин манийра ашукь хьанвайбур куз-хъукъвазва, кьегьалар рекьизва, кьейибурухъ шехьзава, душманар негьзава, женг тухузва, зегьмет чIугвазва, къекъверагди девлетлуйрин варар гатазва, хендедайри яс хуьзва».

Телевизор, радио, кино, газетар авачир девирра халкьдин мецин туькIуьрунар, гьабурукай яз бендер лугьун лезгийрин кьилин машгъулатрикай тир. Абур виридан рикI алай мярекатар тирди фольклордин чешнейрай хъсандиз кьатIуз жезва:

Ша рушар, чун мелериз фин,
Бендерив рикI аладариз.
Мукьваларин мехъерин югъ,
Пеляй дуьгуьр авадариз.

Бендерихъ хъелбур дустардай, яргъалбур мукьвалардай, къурабаяр хайи дигедихъ ял хъийидай гуж авай:

Яргъарай тIуз яр физава,
Адан рекьер галудда за.
Гьар акурла бендер лугьуз,
Яр ватандив агудда за.

Виш йисар я лезгияр кьуд цIарарин суьгьуьрда аваз. Абуру туькIуьрай виридалайни иер, метлеблу баядар девирри сафунай яна чав агакьарнава. Ихьтин баядар дуьньядин лезгияр яшамиш

жезвай виринриз чкIанва. Вишералди баядар Азербайжандин, Дагъустандин, Къазахстандин, Къиргъизистандин, Уьзбекистандин, Туьркиядин ва маса уьлквейрин лезгийри гьа са кIалубда аваз, гьа сад хьиз лугъуни абур устадвилелди туькIуьрнавайди субутзава. Лезги баядрихъ инсанар агуддай, абур мукьвалардай чIехи гуж авайвиляй дуьньядин гьи пипIе яшамиш хьунилай аслу тушиз вири лезгияр халкьдин поэзиядин гъавурда сад хьиз акьада. Лезги баядрин чIалан михьивилини цIалцIамвили инсанар гьейранарда. Гьавиляй и инжияр халкьди багьаз кьуна рикIел хвенва:

Зун дердерин кафандава,
Къуьнераллаз твах жегьилар.
Зи дуьньядик вил галама,
Сура пенжер тур кIани яр.

Жегьилзамаз и дуьнья туна эхиратдиз рекье гьатзавай са бахтсуздан сузаяр ава и чIалара. Дуьньядик вил галамаз ярдивай къакъатзавай са жегьилдин вилин накъвар кIвахьзава и цIарарай. КIаниди ахкун патал вичин сурук пенжер кутур лугъуз дадзавай са рушан хкагьзавай муьгьуьббатдин цIелхемри рекIврекIзава и гафара. Гьавиляй виш йисарин яцIарай акъатна чав агакьнава абур.

Инсандин рикIикай яд хъванвайвиляй рикIе ацукьзава лезги баядар:

Дегьне кIама къайи булах,
На адан яд кайидаз це.
Кьена фидай дуьнья я им,
Чан диде, зун кIанидаз це.

Вучиз чIалан алимар фольклордин и хилехъ икьван агъвазва? Бес къецепатан лингвистар вучиз баядар кIватIун патал фад-фад лезги хизанриз илифзава? Себеб чIал я. ЧIур тахьанвай михьи, къени чIал ава баядра. Инсаниятдин и зурба хазина квадар тавуна хуьн патал дуьньядин лингвистар кIвачел къарагънава. Абур диктофонар, видеокамераяр гваз чи хуьрера гьатнава. Чи халкьдин зарийри рикI алаз, куз-куз туькIуьрнавай и зарарив

заргарар хьиз эгечIзава абур.

Кьуд цIарцIе са романда гьакьдай хьтин дерин метлебар гьакьардай чIехи алакьун ава халкьдихъ. Кутугай, цIалцIам гафаралди акьван хъсандиз мецел къвезва хьи, баядар! Абуру чун ихьтин са фикирдал гъизва: виридалайни зурба шаирар кьуд цIарар туькIуьрнавай чи устадар я. Вучиз лагьайтIа абур чIалав адан къадир чиз эгечIнава. Баядрин рифмаяр анжах иервал патал ваъ, гьакIни метлеблувал гужлу авун патал туькIуьрнава, абурун тешпигьри фикиррин дегьнедай яд хъванва. Гьавиляй чи гьар са баяддив са чIехи эсердив хьиз эгечIна кIанзава.

Къацу багъда анардин тар,
Алай пешер янар-янар.
Чун хуьрера сефил туна,
Мад къарибдиз хъфена яр.

Лезги фольклордин и жавагьирар кIватIун, абур халкьдив вахкун патал чи гзаф камалэгьлийри, алимрини шаирри чIехи алахъунар авунва. И баркаллу кар къени давам жезва. Вучиз лагьайтIа гьиле къелем кьур гьар са инсандин сад лагьай муаллим чи халкьдин поэзия я.

И ктабдин автордини виликан къелемэгьлийрин рехъ давамарзава. Фольклордин и хилен кьетIенвилерикай рахадайла, ам арадиз атай девирар, баядра къарагъарнавай месэлаяр ва маса майилар тупIалай ийидайла, ам и кьуд цIарар арадиз гъанвай халкьдин шаиррихъни гелкъвезва. Гьар са баяддихъ кьилди вичин автор авайди, ам са гьина ятIани, са ни ятIани туькIуьрнавайди фагьумзавай автор ихьтин инсанрин геле аваз 60-далай гзаф лезги хуьрера къекъвена. Азербайжандин КцIар, Къуба, Хачмаз, Агъдаш, Къебеле, Огъуз, Исмаиллы, Шеки ва маса районрин, гьакIни Туьркиядин лезгийривай агъзурралди манияр кIватIай ам и жавагьиррин икьван гагьди чап тахьанвай чешнеяр винел акъудиз алахънава. Са кьадар сейли, виридаз чизвай баядри лагьайтIа, метлебдин деринвилер авайвиляй автордин фикир

желб авунва.

Ктабдай аквазвайвал, халкьдин шаирар – манияр туькIуьрзавай инсанар вири девирра хьиз, алай аямдани авазва. КцIар районда баядрин генани девлетлу хазина ава. Иниз фольклордин музейни лугьуз жеда. Эхиримжи 20 йисан къене халкьдин сеняткаррин геле аваз КцIара хуьрба-хуьр къекъвей авторди «Самур» газетда абурукай шумудни са чинар гана. Чка атунивай баядрин устадрикайни ихтилатна. Яргун Селеян, ТIигьиржалдай тир Седефан, Ханумагъадин, Мучугъай тир Гуьзелан, ГадацIийихуьряй тир Бедирниседин, Сусанхануман, Манкъулидхуьряй тир Мединадин, Уьнуьгъ Гъафизадин, Зинданмуругъай тир Мейраман, Кьилагь Анадин, Аварандин эгьлияр Гуьлжейранан, Шагьнигаран ва масабурун гьакъиндай ганвай малуматрай аквазвайвал, КцIар фольклордалди девлетлу макан я. Ина чара-чара девирра яшамиш хьайи цIудралди баядрин устадри туькIуьрнавай чIалар къедалди халкьдин рикIел алама.

КцIарин са бязи къадим хуьрера лагьайтIа, яратмишунрин и рекьяй кьилди мектебар ава. Абурукай сад ГадацIийихуьруьз талукь я. Авторди и мектебдикай, ам арадиз гъайи устадрикай, гьакIни халкьдин и хазина хуьзвай инсанрикай кIелдайбуруз малуматар ганва. Баядрин мектебар арадиз гъайи хуьрерик гьакIни КцIарин дегь хуьрерикай тир Яргун, ТIигьиржал, ЦIехуьл, ЧIакIар ва масабур акатзава. И хуьрера чпин тIварар элдин меце гьатнавай цIудралди шаирар хьанва. ЧIалаз къуллугъзавай, адахъ тIям кутазвай, ам халкьдиз кIанарзавай ихьтин элдин сеняткарри къени чпин тIварар ашкара тавуна багьа гевгьерар туькIуьрзава.

Виликан вахтара КцIар райондин гзаф хуьрера «гьавазияр» тIвар ганвай фольклордин гьуьжетунар гегьеншдиз чкIанвай. Абур ГадацIийихуьр, ПIитIишхуьр, Чпир ва маса хуьрера генани фад-фад дуьшуьш жедай. Эхиримжи йисара гьавазияр арадал гъизвайбурун кьадар тIимил хьанватIани, инсанри а межлисар фад-фад рикIел хкида. Баядрин мелез – чин-чинал акъвазна бендерал илигуниз «гьавазияр» лугьуда. Лезгийрин и мярекатдал

рикI алайди чи баядрайни хъсандиз аквазва:

Ви бендерал ашукь я зун,
Гьавазийрал илига яр.
Патал хуьруьз тухузва зун,
Силесардай килига яр.

Зегьметдин мелерихъ галаз алакъалу яз арадиз атанвайвиляй, гьавазияр чуьллера, багълара, никIера лугьудай. Адет яз кьакьан ван авай са дишегьлиди гьавазийрик кьил кутадай, муькуьбуру нубатдалди гуьгъ давамардай.

Гьавазияр – баядар аваздалди, манияр хьиз лугьун тирвиляй ам кьилиз акъудзавайбурухъ иер ван хьунухь шартI тир. Нин ван хъсанди, чIалар рикIе ацукьдайбур ятIа гьасятда винел акъатдай, вучиз лагьайтIа мярекат акъажунар хьиз гурлудаказ, виридан вилик кьиле фидай.

И ктабда гьатнавай манийрин чIехи пай муьгьуьббатдиз талукьбур я. Абура кIанивилин ялав, сифте гуьруьшдин верцIивал, ашкъидин ширин азаб ва ихьтин маса гьиссер ава. Манийра кIанибуру мехъерин югъ вилив хуьнин, руш гададиз кьисмет хьунин шартIарин, диде-буба абурун мурадриз акси хьунухьин легьзеяр хъсандиз ачух жезва. Халкьди муьгьуьббатдин манияр акьван устадвилелди туькIуьрнава хьи, мани лугьузвай гьар са касди абур вичин гьиссер, дердер, фикирар, эрзиманар квай чIаларай кьазва.

Чи бендера халкьдин руьгьдин кьакьанвили гьейранарзава чун. Чи кьуд цIарар халисан марифатдин мектеб я. Абур къени гьиссерив диганва, абуру тербия гузва:

КьелечI перем алай гада,
Дагъдиз къайи гар акъатда.
Далдайрикай заз килигмир,
Хуьруьн къене тIвар акъатда.

Чи баядра лезги рушаринни гадайрин муьгьуьббатдин квахь тийир лишанар, алахь тийир рангар ава. Абурукай булахдин яд

хьтин михьи гьиссер куьз жезва. Гатфарихъ мулдин цуькверал жедай чиг кьван зериф я и гьиссер. Абур акьван михьи, акьван къени я хьи, кIелдайла вилерал накъвар акьалтзава:

Кьакьан синел сил экъечIна,
Силин буфа кIанелай яхъ.
Заз регъуьда, кIани къелем,
Зи юкь пекин винелай яхъ.

Лезги баядрин кьетIенвилерикай сад кьилин фикир адет яз пуд ва кьуд лагьай цIарара ачухарун я. Ингье абур метлеблу ийизвайди, абурук тIям кутазвайди гьакIни сифте цIарар я. Абур акатайвал арадал гъанвач, хъсандиз рикIел аламукьдай, гьиссери кужумдай саягъда туькIуьрнава. И сифте цIарар халкьди акьван сересдиз теснифнава хьи, инсанрин мефтIеда гьатна, виш йисарин рекьер къетIна, мецерай-мецериз фена чав агакьнава. Чнани ктабда гьатнавай баядар мана-метлебдиз килигна кьилди чIуквар хьиз чара ийидайла гьа къайдадикай менфят къачунва. Чна фагьумзавайвал, гьа и карди кIелдайбуруз ктабдикай регьятдиз менфят къачудай мумкинвал гуда.

Халкьдин куьтягь тежер хазина тир, лезги чIалан девлетлувални дегьвал къалурзавай, адан тIям квай баядар хуьзвай чи рехибур амай кьван и багьа эменнини амукьда. Бес абур тахьайла гьикI хьурай? Квахьдачни и эменни? Гьавиляй гьуьлуьн кIаняй гевгьерар кIватIдайвал кIватIна кIанзава чи манияр. Вучиз лагьайтIа абур чIижери агъзур жуьредин цуькверал ацукьиз вирт арадиз гьидайвал туькIуьрнавайди я халкьди...

С.КЕРИМОВА

Дидедин дафтардай

Аял береяр рикIел хтайла рикI юзада зи. Яргъара амай, гъил агакь тийир а чIаварихъ цIигел жеда зун. Жувазни тийижиз гъам какахьда зи хиялрик. Виликан йисарин гъавадив диганва абур: са кьадар гъахъ, михьивал, дуьзвал авай девирдин гъавадив. Инсанар кесиб тиртIани, руьгьдиз ажуз тушир. Мурадрихъ часпарар авачир а йисара. А чIавуз чахъ гилан аялрихъ хьиз, телевизордин вилик югъ акъуддай вахтар авачир. Дуьнья чна ктабрай, бубайрин махарайни дидейрин манийрай чирдай. Атунни хъфин, кIанивални чаравал, шадвални гъам авай и дуьньядикай сифтегъан чирвилер гьабуру гудай чаз.

Дидеди везинлу, секин ванцелди манияр лугьудайла, чна кис хьана абурухъ яб акалдай. И манийрай хайи чIалан гьуьм кIвахьдай. Гагь-гагь дидеди рикIин гьал атIудай хьтин гъамлу манияр лугьудай:

Тара амай «Яргудин гам»,
Мад ви кваквар къекъведалда.
Шаз яргъариз акъатай чам,
ЦIинин Яраз хкведалда.

«Дагълар» маниди зи хиялар кьакьанрихъ ялдай:

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй,
Агъа патар аквадайвал.
Закай лацу са кард ая,
Чилин гъамар таквадайвал.

Лезги манийри зун гагь гарун хура авай пеш хьиз юзурдай, гагь хъуьтуьлдаказ кап аладариз авхардай. Радиодай цIарузкьериз ван къведай, дидед чIалан тIям, атир галай и манияр кцIарви дишегьлийринни ксарин мецяй фад-фад ван къведай заз. Абуру кIвалахдайла, шад йикъара, мел-межлисра датIана хайи манийрал илигдай. «Зуьгьре ханум», «Сир гьикI гуда», «Вацран эквер», «Мулейли», «Адахлу», «Я гада», «Тайгъун», «Силибирдин цуьк», «Лагь бала» хьтин манияр заз сифте КцIара, чи магьледин дишегьлийривай ван хьайиди я. И чIаларин гъавурда акьур йикъалай чи халкьдин манийрин есирда гьатнай, абурун дерин философияди гьейранарнай зун.

Халкьдин манийрал гзафни-гзаф рикI алай зи дидедин – яргъал йисара КцIарин мектебра лезги чIалан тарсар гайи Керимова Куьбра Абуселиман рушан рикI алай крарикай сад лезги манияр лугьун тир.

Адет яз явашдиз, иер ванцелди лугьудай дидеди абур. Вучиз ятIани масадаз ван хьана кIандачир адаз и чIалар. Вичин рикI ацукьай баядар иер хатIуналди кьилди дафтардиз куьчардай дидеди. Ингье садбуру хьиз акатайвал, ван хьайивал ваъ, дериндай фагьумна, кIалубда кухтуна, цIарар генани хъсандиз туьхкIуьрна ийидай ада и кар. «Мецяй-мециз финифди са бязи гафар дегиш хьунухь мумкин я», – лугьудай ада.

Диде рагьметдиз фейила за а дафтар багъа аманат хьиз жував хвенай. Йисар алатунивай ана авай баядрин чIалан иервилел, абурун метлеблувилел, чи хайи чкайрин тIвärарив кьадайвал туькIуьр хьунал гьейран жезва зун.

Зи дидеди са береда рикI алаз кIватIай баядра КцIариз талукь, лезгийрин дегь чIаварин «кас», «касар», «касан» хьтин

тIварараЛди халкьдин меце гьатнавай Кас тайифадин тIварцихъ галаз алакъалу гзаф цIарар дуьшуьш жезва. Абур ватанпересвилин, хайи чилелни адан тIебиатдал гьейран хьунин, жуван халкьдиз икрам авунин гьиссералди диганва.

Зи диде рагьметдиз фидайлани адан мецел баядар алай. Ада кьуд рушалай гуьгъуьниз дидедиз хьайи вичин хва Маликаз килигиз-килигиз рикI алай манияр эхиримжи гьилера мецел гъанай:

Кьакьан къавун чIередаллай
Лацу лифрен луварив кьий.
Лацу перем алай Малик,
Вун заз гайи суварив кьий.

КцIарал ашукь тир, адал дамахдай дидедин дафтардай и гьейранвилин лишан тир гзафни-гзаф баядар гьатнай заз...

Шагь дагъларив кьуьд атанва,
Ана живер жими я хьи.
Дуьнья женнет хьайитIани,
РикIив КцIар чими я хьи.

***

Яд элцифай къайи булах,
Булахдин яд дугунава.
Я КцIарин иер тават,
Вун зи рикIи чIугунава.

***

Кас дагъдилай жив гъаналда,
ЧIехи гьуьлуьз вегьин патал.
Чна вучин чIехи Гъуцар,
Вуна бахтар кхьин патал.

***

Кас ацукьай къацу чилел,
Абад са хуьр хьана лугьуз,
Чун Гъуцари хуьзва вахар,
Вичи бахтар гана лугьуз.

Касар пата цавар рахаз,
Марф кужумиз ава палар.
Ярдин рекьер хуьзва вили,
Къене рикIи къачуз къалар.

***

Кас дагъдилай къарагъай гар,
Кас гьуьлерив агакьдатIа?
Чил хуьх лагьай чIехи Гъуцар,
Чалай кIвал хуьз алакьдатIа?

***

Шагьнабатдал алай фири,
Хьанвайди я селлерикай.
Чун гъуцари халкьнавайд я,
Касар лугьур эллерикай.

***

Касан пелел чиг ацукьна,
Чиг ацукьай къванер аку.
Къеневай рикI акъудзавай,
Ярдин верцIи ванер аку.

***

Касан пелен вини патар
Тамар авай дереяр я.
Яр атана, рагъ хьиз хъуьрез,
Муьгьуьббатдин береяр я.

***

Кас гьуьлелай къарагъай гар,
Дагъларихъ фин аламат я.
Душманрикай хвейи и чил.
Шарвилидин аманат я.

Чи руьгь хуьзвай бадеяр

Бадеяр. Вучиз куьн икьван пара кIанда чаз? РикIер михьибур, крар къенибур я лугьуз? Белки веледрални хтулрал гзаф рикI алайвиляй? Заз чиз, куь верцIи ихтилатри, ширин манийрини баядри ялзава чун квехъ. Куьн чи даяхни я, дамахни. Хайи чилинни хайи дигедин къадир чидай, виш йисарин эменни тир хайи чIал чав агакьарзавай чи бадеяр. ХупI хъсан я и дуьнья куьн аваз! ЯцIара гьатайла куьмек гудай, чан-рикI авуна, темен-тавална рикI хъуьтуьлардай, пакагьан къак умуд кутадай, чаз дуьнья кIанардай бадеяр. Шуьткьверар гьатнавай чина нур авай, чпин ихтилатралди, ацукьун-къарагъуналди жегьилвилихъ ялзавай, алатай аямдин тIям хуьзвай, уьмуьрдални инсанрал рикI алай умун къарияр. Яшар фенватIани, чандик цIвегь кумай викIегьбур. ВерцIи гафаривни акьуллу меслятрив чаз рехъ къалурзавайбур.

Абурухъ галаз гьар гуьруьшди рикI аладарда чи. Хайи чIални адетар, лезгивилин къилихар хуьзва лугьуз ятIа? Эхь, абурун фасагьатлу рахунри, дидед чIалан къенивални михьивал хуьзвай ихтилатри ялзава чун. На лугьуди, абур гьарад са зурба кхьираг я. Гафар фагьумна сивяй акъудда абуру. Акатайвал, гьар гьикI хьайитIани рахадач бадеяр. Гьар гафунин чка чида абуруз.

Эхь, чи халисан чIал бадейри хуьзва. Абурун ихтилатра гафари цуьк акъудда. И гафарин везинлу, хъуьтуьл аваз ван хьайила рикI юзада чи. Вучиз лагьайтIа чIал икьван михьиз хвенвайбур са акьван авач. Йисар алатунивай дуьньядилай физва бадеяр. Чпи хуьзвай чIал аманат яз авайвал агакьариз жезвач

абурувай чав. Гьа икI, квахьзава чи чIалан шумудни са гиширар. УьцIуьзва чи чIал – кьакьан дагъдин кьуталар хьиз. Хазва чи чIалан пер. Хуьзвач чна кутугайвал дидед чIал. Шумудни са агъзур йисарин яцIарай акъатна, вичин тIям, иервал хвенвай ам чи къайгъусузвили кукIварзава.

Гьеле хьи, чахъ бадеяр ава. Хур ацIанвай, чIал басрухрикай хуьзвайбур, кьакьан руьгьдин иесияр – чахъ руьгь кутазвайбур. Абурун манийрихъни баядрихъ яб акалун, кIватIна халкьдив агакьарун чи буржи я. Вучиз лагьайтIа гьар баяд са тарих я. Гьар манида са девирдин гьава ава. Бадейри чIал хьиз тарихни хуьзва чи.

Кьве дагъд ара, саврух пара,
ТакIан я заз гар авай пад.
ЧIимелри рикI зегьемарда,
Аквадач хьи, яр авай пад.

***

Чинард таран пеш къалинда,
Живед яд хъваз, живед яд хъваз.
Зи юлдашар вал пехилда,
Ширин чандал мукъаят къваз.

***

За дагъларай живер гъида,
Кьурагьвилер тахьуй лугьуз.
На Гъуцариз минета яр,
Зун чарадаз тагуй лугьуз.

Селей лугъуз атуй эллер

Вучиз ятIани дишегьлийрин тIварарикай «Селей» зи рикIиз гзаф чими я. Адахъ са гьихьтин ятIани иервални верцIивал, умунвални миливал ава. Заз чиз, маса халкьарихъ авач жеди ихьтин тIвар. «Сел» ва «эл» гафарикай арадал атанвай хьиз жеда заз и тIвар. Авайвал лагьайтIа, ам заз зи чIехи диде ГьуланбигидикIанарнай. Ада лугьузвай баядра «Селей» гаф фад-фад ван жедай заз. Гамунихъ ацукьайла, гьулуьтар храдайла, сариз кек ягъадайла, пекер цвадайла фикирар яргъариз физ, хиялриз цифер илифиз, гьамлу ванцелди баядрал илигдай чIехи дидеди:

Зун дердерин пеле ава,
КIаниди, вун рикIел хквез.
Я мурадрив агакьайбур,
Селеян яр акунан квез?

***

На гафарин зар агуда,
Яр зи рикIиз рехъ жеривал.
На масадан тIвар алуда,
Селеяз са экв жеривал.

***

Я Яргунрин къайи булах,
Къаних я зун, яд кIанзава.
Яд багьна я, и Селеяз,
КIанид авай пад кIанзава.

Йикъа вадра капIзавай муъмин дишегьли тир Гьуланбиги. Вичин веледарни хтулар диндин рекьиз гьун патал абуруз

Къуръандин аятар хуралай чириз алахъдай. Анжах им диндин, динэгълийрин замана тушир. Муькуь хтулри яб гудачир адаз, за лагьайтIа, диндихъ агъуна лугьуз ваъ, жув чIехи дидедиз кIанарун патал аятар хуралай чирдай. Адан вири гафар зи рикIел аламукьдай. Баядарни гьавиляй рикIел хвенва жеди за.

Садра ада вилерал накъвар алаз ихьтин мани лагьанай:

Захъ шехь мийир, физава зун,
Дуьньядикай вил атIана.
Селей лугьуз атуй эллер,
Зи сурарал гел атIана.

– Вуна вучиз ихьтин гьамлу манияр лугьузва? – шерзум яз жузунай за чIехи дидедивай.

– Ваз абурукай хуш къвезвачни? – хабар кьунай ада.

– Ваъ!

Мад ада са гафни хълагьнач. Са азим[1] чIавалди адан манийрин ван атанач заз. Анжах садра ада вичин вах Умгьанидихъ ва имид рушар Шабичедихъни Бикедихъ галаз санал лагьай манияр япарихъ галукьнай зи:

Я масада къакъудай яр,
Ви Селеяз сед хьана хьи.
Зун кIанибур пара ялда,
Заз кIаниди сад хьана хьи.

Зун акурла абур киснай. На лугьумир, чIехи диде закай бейкеф хьанвай кьван. Юкьван мектебда кIелзавай хтулдин гафари адан рикI тIарнай. Мугьманар хъфейла заз адан гевилар къаз кIан хьанай:

– Селей вуж я, чан де?

– Ам зи дидедин чIехи де тир.

Мад са гафни хълагьначир ада. Са шумуд вацралай ам рагьметдиз

1 **азим - гзаф**

фенай. Гзафни-гзаф рикIел хкунар амукьнай Гъуланбиги дедилай чаз. Абурун арада баядарни авай.

Гьа береда зи диде Куьбради юкьван мектебда азербайжан ва лезги чIаларин тарсар гузвай. Гьар нянихъ тарсуниз гьазур жедай, иллаки лезги чIалан тарсар патал гзаф вахт ва зегьмет серфдай ада. Садра адан дафтардай ихьтин баядар кIелнай за:

Шехьда Селей маргъар-маргъар,
Авадариз яру юргъар.
Ша, дердерин дагъларилай
Картари хьиз ягъан чархар.

Зи рикIел Гъуланбиги дедин гафар хтанай. За дидедивай Селеякай заз ихтилат авун тIалабнай.

– Селей викIегь, хци мез авай, мел-мехъерик манийрал илигдай иер руш тир. Адан гафунал гаф эцигиз жедачир садавайни. Селеян са жегьилдал рикI ацукьнавай. Гьа жегьилни адан дердинай дили тир. Иблисри гададин дидедиз рушакай вуч лагьанайтIа, ада кьве кIвач са чапатIда туна Селей агуддач лагьана, гададиз маса са руш гъанай. Мехъерин юкъуз Селей месе гьатнай. Ада лагьай са баяд сивяй-сивиз фенай:

Чан Яргунин яру дере,
Циф атана ацIурай вун.
Селей туна, масад гъайи,
Алпандин цIу ягъурай вун!

Свас гъайи са гьафтедилай чам дагъда цIайлапанди ягъанай. Им ван хьайи Селеян вилерай селлер авахьнай, ада кузни-хъукъваз ихьтин мани лагьанай:

Залум дидед авур карди,
Къаза гъана ви кьилел, яр.
Вун дуьньядлай вахтсуз фена,
Таз хьанач гъил ви пелел, яр.

Вичин 18 йис хьайила Селей гъуьлуьз фена. Гъуьлуьхъ галаз санал яргъи уьмуьр гьална ада. Са кIапIал аяларни хьана Селеяз.

ЯтIани сифте муьгъуьббат рикIелай алатнач адан. Мег рехи жедалди ам хуьруьн мел-мехъеррин кьиле хьанай. Адан манийри межлисрал абур гъидай. И манийрин чIехи пай Селеян бахтсуз ашкъидикай лагьанвай чIалар тир.

Вун Селеяз кIан хьана, яр,
ХъуьтIуьн йикъан чими рагъ хьиз.
За кьакьандиз хвена ашкъи,
Жив ацукьай Шалбуз дагъ хьиз.

***

Мад атана къацу гатфар,
Кьулан вацIал лепе алаз.
Ви кьисметдин юкь хуй, Селей,
Несиб хьайи дердер галаз.

***

Зи вилерин накъвар ала
Чиг ацукьай векьерал, агь.
Бахтунин дагъ уьцIей Селей,
Ихтибармир рекьерал, агь.

Селеян чав агакьнавай баядрай адан чIалан къенивал, фикиррин бегьемвал, рифмайрин иервал хъсандиз аквазва. Халкьдин поэзиядив кьадайвал теснифнавай и шиирар чIалан устадди туькIуьрнавайди шаксуз я.

XVIII виш йисан эхирра яшамиш хьайи Яргун Селеян чIаларай ам зурба шаир тирди чир жезва. Яраб ихьтин шумудни са шаирар хьанатIа лезги чилерал?!

Саяд Перидин агь

Чи халкьдин гзаф баядар, бендер, лирлияр туькIуьрнавайбур шаирар я. Гьайиф хьи, чаз абурукай лап тIимил ксарин тIварар чизва. Лезги баядар туькIуьрай шаиррин арада икьван гагьди чаз вичин тIвар малум тушир Саяд Перини ава. Адакай сифте яз малуматар кIватIнавайди чи тIвар-ван авай шаир-журналист Муьзеффер Меликмамедов я.

Вич 1800-йисуз КцIар райондин ГадацIийихуьре дидедиз хьайи, 120 йиса аваз дуьньядилай фейи Саяд Перидин баядар халкьдин меце аматIани, адан уьмуьрдикайни яратмишунрикай гегьеншдиз чирвилер авач. Садбуру ам 1917-йисан эхирра, Николай пачагь тахтунилай алудун кумазни рагьметдиз фена лугьузва.

Гзаф иер руш тир Саяд Пери. Ам хуьруьн девлетлу ва кьегьал гададин – Гуьлметан кьвед лагьай паб хьанай. Гуьлметан сад лагьай паб Саяд Перидихъ галаз рекье фидачир. Гьавиляй садра а папа Саядал буьгьтен вегьенай. Хуьруьн гадайрикай сад кьиляй акъудна Саяд Перидин дакIардихъ ракъурнай ва ам вичин гъуьлуьз къалурнай. Гуьлметаз а жегьил гьакъикъатдани Саяд Пери кIанз адан дакIардихъ атанвайди хьиз хьанай ва вичиз гзафни-гзаф кIан хьайи Саяд бубадин кIвализ рахкурнай.

Гьа икI, са шумуд йисар алатнай ва эхирни Гуьлмет гьакъикъатдин гьавурда акьунай. Ингье ада Саяд Перидиз гьикьван аман-минет авунатIани, ам Гуьлметан кIвализ хтанач. Эхирни Гуьлмет адан дердинай кьуранай ва рагьметдиз фенай.

Регьимханова Саяд Периди вичин са бязи баядар вич рикIивай кIан хьайи Гуьлметаз бахшнава:

КIелед рекьел са пIир ала,
Лацу гуьмбет, лацу гуьмбет.
На балкIандал вуч хиялда,
Хиялармир гада Гуьлмет.

***

Суьнгуьр къарид кьуна заз кар,
За фигълдиз ягъана мет.
Ваз вуч лугьун, са мелгъуьндин
ЧIалахъ хьайи гада Гуьлмет.

***

Ашкъид синел кIанидавай
Ягъиз тахьай кфил я зун.
Гуьлмет завай къакъудай зул,
Чилин циф хьиз сефил я зун.

***

Гада, зи ашкъ жедач къуьруь,
Ам гъуцари гайиди я.
Ви дердинай Саяд Пери
Бендер лугьуз кайиди я.

***

Зи дердерин кIунтIар аку,
Шагь дагълар хьиз кьакьан жеди.
За лагьанай, гада Гуьлмет,
Эхирни вун пашман жеди.

Зибейдадин гиширар

Вичи 121 йис кьван уьмуьр гьалай, Ленинан ордендиз ва Зегьметдин Яру Пайдах ордендиз лайихлу хьайи Зибейда Шейдаевади 115 йисуз халичаярни гамар хранай. Адан са кьадар халичаяр исятдани дуьньядин музейра хуьзва. Зибейда бадеди «Зарлу Зибейда», «Кlеле», «Гатфар», «Ислягьвилин лиф», «Солмаз», «Яру гъед», «Хунчаяр», «Шагь дагъ» хьтин цIийи чешнеяр арадал гъанай.

КцIар райондин Хьилерин хуьре дидедиз хьайи, гъуьлуьз фена Къубадиз куьч хьайи, уьмуьрдин эхирдалди гамар храй Зибейда баде гамарин халисан устад тир.

1974-йисуз Къуба шегьерда адан 100 йисан зегьметдин юбилей къейд авунай. Азербайжандин гьукуматдин кьиле авайбуруни иштирак авур а мярекат гзаф гурлуз фенай. Залда ацукьнавайбуру гамарин цIудралди чешнияр хранвай, чина нур авай и дишегьлидиз гьейранвилелди килигзавай. Ингъе абуруз Зибейда бадеди хразвай гафарин чешнийрикай хабар авачир, ам баядрин халисан устад тирди чизвачир. Гамунихъ ацукьайла баядрал илигдай къаридин и алакьунар адан хайибурулай, мукьва-кьилийрилай, гьакIни а чIавуз республикадин «Совет кенди» газетдин мухбир тир залай гъейри низ чизвай кьван?

1981-йисуз 121 йиса аваз рагьметдиз фейи дишегьлиди, ништа,

гафарин гьикьван гиширар вичихъ галаз а дуьньядиз тухванатIа…

Кьведра адан Къубада авай кIвализ илифай, къаридин верцIи ихтилатрихъ, манийрихъ яб акалай за абурукай бязибур жуван дафтардиз куьчарнай.

Заз зи ярди паяр гъида,
Гьайиф тушни адан ван хьун.
Я чан вахар, им вуч кар я,
Чарадан хва икьван кIан хьун.

***

Кьве хулан яд са хулаз фий,
Адакай чаз вацI жедайвал.
Зав айгьамрив рахамир, яр,
РикIин кьилел кьацI жедайвал.

***

Са дафтарда вишни кьве цIар,
Са чар кьуна эзбера яр.
Ваз ахварай зун акуртIа,
Зи тIвар кьуна эвера яр.

***

Физвани вун гимидаваз,
Чан гьуьлерин гъед хьтин яр.
Вун акурла шад жеда рикI,
Я хур цIару къвед хьтин яр.

***

Варз алай йиф гьикI акъудин,
Япунжидал чиг алай яр.
За ви дердер гьикI алудин,
Чан масадал рикI алай яр.

Мейрама къюкӀуьрай экв

Ибрагьимова Мейрам Саидан руш 1932-йисуз КцӀар райондин Зиндан-муругъ хуьре дидедиз хьана. Руш ирид йиса аваз адан диде рагьметдиз фе-най. Вичин цӀуд йис хьайила Мейрама буба дяведиз рекье тунай. Ялгъуз амукьай руш чпин кӀвализ тухвана хуьз кӀан хьайи мукьва-кьилийриз ада уьтквемдаказ жаваб ганай:

– Жуван кӀвал-югъ туна, зун санизни фидайди туш.

Хайибур гьикьван алахънатани, аял рекьиз гъиз хьаначир. Адан «За бубад кӀвалин экв туьхуьниз тадач», – лагьай гафари хуьруьнбуруз кӀевелай эсернай.

Гьа йикъалай вирида ам хайи веледдай кьунай. Мейрама виридахъ галаз къуьн-къуьне туна цан цанай, гвен гвенай, малар хвенай, гуьлуьтар хранай. ВикӀегь руша мектебда тарсар кӀелунни рикӀелай алудначир. Дяве куьтягь хьайила бубадин чӀулав чар агакьай Мейрам етимвиле, кесибвиле, четинвиле чӀехи хьанай. Адан акьуллувилини камаллувили вири гьейранардай. Чидай кьван чӀалар вуч тир рушаз! Са ялце цӀудралди баяд туькӀуьрна, абур иер ванцелди, аваздалди лугьудай. Мел-мехъерар ам галачиз кьиле фидачир. Мейрама «Перизададал» илигайла виридан чина хъвер къугъвадай.

Вичи мектебдин ирид лагьай синиф куьтягьайла иерви-лин тахтуна авай рушан ракӀар илчийри гатаз гатӀуннай.

Мейраман рикIи Къарабег кьунай. Мехъер авуна чпиз кIвал-югъ туькIуьрай жегьилриз вад хвани кьве руш хьанай. Дарвилерай акъатна колхоздин седридин ацIай кIвализ свас яз атай Мейрама кесибар рикIелай ракъурдачир. Акваз-такваз етимризни дарвиле авайбуруз куьмек гудай.

Зинданмуругърин хуьруьн мел-мехъеррин дамах тир Мейрам. Сейлифер, Къенидад ва Назпери адав агатайла хуьр ацIудай. Абуру дуэтар туькIуьриз, гьуьжетунрик кьил кутадай. 2000-йисуз рагьметдиз фейи Мейраман баядрикай са кьадарбур адан хва, шаир Лезги Бегьлула кхьена хвенай.

Давди[1] кьунвай рекьер-хуьлер,
Яр къведалди авагъдатIа?
Зун кьве дагъдин арадава,
Ракъай кагъаз агакьдатIа?

***

На дагълара лампа куда,
Ваз лацу нафт акакьдани?
Зун кьве дагъдин арадава,
Ярдив савкьат агакьдани?

***

Югъ алатна, мичIи хьана,
Илифардай пуна[2] авач.
Зун кьве дагъдин арадава,
РикI ахъайдай суна авач.

***

Кьве дагъд ара са лилпара,
Лилпарадал кIвал эцигмир.
Жуван кIвализ тухудалди,
Зал яр лугьур тIвар эцигмир.

2003

1 дав - аяз
2 пуна - чардах

Назифатан гьарай

Гьар гъилера ТIигьиржалдиз фидайла, вучиз ятIани, зи рикIел «Къаварилай къаваралди» гафаралди кьил кутазвай лезги баяд хкведа. Хуьруьн магьлейра къекьвена, кьакьан къаварилай кьуд патаз вил вегьейла, гуьнейрайни пелерай тIуз хиялрин гелера гьатайла, заз жув дегь чIавара авайди хьиз жеда. Дагъдин синел алай ялгъуз, кьуьзуь лекьрез ухшар я и хуьр.

Ина кьуьзуьбурун ихтилатрихъ, жегьил рушарин манийрихъ яб акалдайла, кар-кеспи амачтIани ватандин къванер гадар тежез, четинвилериз таб гуз кьил хуьзвай, чпин фу къванцяй акъудзавай и инсанрихъ галаз дердер гьалдайла гъамарини фикирри басрух гуда заз.

Чи бубайри са шумуд виш йисара кьегьалвилелди вилин нине хьиз хвена веледрив эменни яз вугай, лезгияр кукIвариз атай Надир шагьдин кьушунрин эхирдиз акъатай, вич кьиляй-кьилди жанлу тарих тир ТIигьиржал! Къедалди вичихъ муьгъ авачир, рехъ авачир хуьр... Са береда чIехи са элдин макан хьайи, вичихъ мублагъ чилер авай, лежбер виртIедални гъеридал хуьзвай хуьр виляй вегьенва. Цавун кIаник тIебии музейдиз элкъуьрна кIанзавай и хуьруьз неинки патан ксаривай, мугьманривай, гьич патал яшамиш жезвай тIигьиржалвийривайни хъфиз жезвач.

Селлери басрух гуз лепейрал фири алай гатфарин и береда

машинда аваз вацIалай элячIиз жедайни? Са инсафлу касди кIарасдикай раснавай гуьтIуь мукъвелай элячIзава зун. Йикъа са шумудра и патай а патаз мектебдиз физвай гъвечIи аялрин, мукьва-кьилийрал кьил чIугвазвай кьуьзуьбурун, хунчаяр гваз мел-мехъерик физвай сусарин язух чIугваз-чIугваз элячIзава. ТIигьиржалар кьве патахъ пайнавай вацIу арадиз гъизвай четинвилер къариб касди гьасятда кьатIуда. Белки зи рикIел хквезвай са шумуд баядни ина, ТIигьиржалдал арадиз атанвай-ди ятIа?

Зун и пата, вун а пата,
Арадавай мензил вуч тир?
Чун сад-садаз кIан хьайила,
Кьисмет тахьун делил вуч тир?

ВацIуз сел атайла хуьруьн и патай а патаз фин гзаф четин я. Гьафтейралди сад-садан дидардихъ цIигел жезва инсанар.

Дар муькъвелай захъ галаз санал вичив залан пар гвай са дишегьлини элячIзава. Назифат Азизовади ТIигьиржалрин ширин нугъатдалди заз хуьруьн бахтлу берейрикай ихтилатзава. Кьакьан синер къалурна лугьузва:

– Чи хуьруьн рушар гьар гатфариз цIиргъина гьатна а патаз цуьквер кIватIиз фидайди тир. Агъзур жуьредин цуьквери юкьва гьим атIун, гьим тан лугьудай чна. Анагар исятдани иер я, анжах цуьквер атIудайбур авач, – ван зурзуна Назифатан.

– Назифат баха, ваз баядар чидани? – лагьана жузуна за адавай.

– Гьихьтин баядар? КIанивиликай, я тахьайтIа чаравиликай? Стха-дикай, вахакай,ватандикай, дидедикай? Лагь кван, гьихьтин баядар кIанзаватIа ваз.

Зи рикIиз регьят хьана. «Асул заз кIандай инсан я», – лагьана фагъумна за. Ахпа са баяддик кьил кутуна:

Къаварилай къаваралди,
Къавун чIере кIвал хьайи яр.

Ада гуьгъ давамарна:

Гудач лагьай ван хьайила,
РикIин къене тIал хьайи яр.

РикI ацIанвай кьван Назифатан. Хуьруьз агакьдалди баядар лагьана ада.

ТIигьиржал вацIувай гзаф кьакьанда авай кIвалер къушарин мукариз ухшар тир. Дегь чIаварикай суракь гузвай, са шумуд мертебадин сурарин юкьвай тухванвай рекьи зун кьакьан пелел гъана. Инай хуьр капун юкьвал алайди хьиз аквазвай. Хуьр лагьайла, ина кIвалерилай пара чкIаяр авай. Гьар камунлай цIвенвай цлар гьалтзавай зал.

Дегь чIаварилай аранда хьиз, дагъларин синерал, кьакьан пелерал, рагъ акьадай чкайрални кIвалер эцигдай лезгийри. И кьве гьавадин кьакьан кIвалерихъ гар галай айванар жедай. Садбуру шуьшебендар, муькуьбуру силесарар лугьуда абуруз. Лацу эгьенгдай[1] акъуднавай кьакьан кIвалерни ачух вили ранг янавай айванар чи хуьрерин кьетIен лишан тир. Ингье гила кьакьан синерал алай гзаф айванар ичIи тир.

Са береда са кIвалин къав муькуь кIвалин айван тир ина. КIвалер хьиз, инсанарни къуьн-къуьне аваз кIвалахив эгечIдай. Гила лагьайтIа, «къуьнер» амач, абур харапIайри эвезнава.

---

1 **эгьенг - киреж**

ЧкIай кIвалер гьисабна за: сад, цIуд, къад, виш... Мад гьисабиз хъхьанач. Къавар, цлар уьцIенвай, садбур чиливди сад хьанвай и кIвалерин са кьве цал саламатдиз амай. Гьа цларикай хкатай къулари килигзавай заз: лезги къулари. Кьуд пад харапIадиз элкъвенвайтIани, абур авайвал, винел ранг, сувагъ аламаз амай. На лугьуди, устIарди цIийиз эцигнавайбур тир. МуьтIуьгъ жез кIанзавачир девирдин басрухриз. Са береда кIвалин чим, суфрадин берекат, хизандин мягькемвал хвейи и къулари рикI атIузвай.

Са кIвалин харапIайрикай са кьеб хкудна за. Вичел яру тангарни аламай. «Вуна хвейи аялар гила гьинватIа?» – жузуна за лезги кьепIинивай. Саки чIалал атана лагьана ада:

– За хвейибур садни-кьвед туш. Сад шаир я, ватанпересвиликай ялавлу шиирар кхьизвай. Сад чIехи алим я, виридаз тарсар гузвай. Сад бизнесмен я, чка-чкадал кIвалер, туьквенар эцигнавай. Ингье гьар йисуз дуьньядилай цIар ягъазватIани, бубадин кIвал кваз кьазмач садбуру.

2000

Ханумагъадин тIал

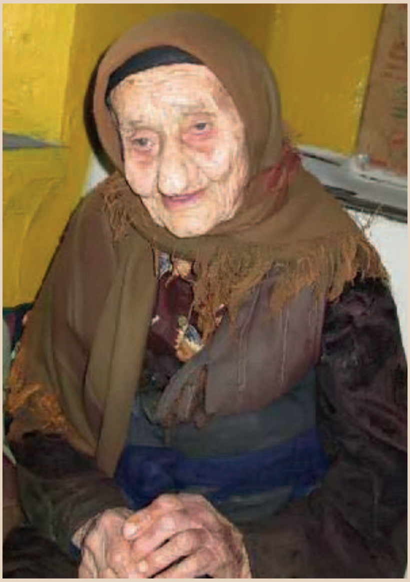

ТI игъиржалрин виридалайни яшлу дишегьли Бабаева Ханумагъа Имирханан рушан 117 йис хьанва лагьай ван хьайила, адан кIвализ илифнай зун. Вад велед чIехи авунвай, хтулар, штулар авай и дишегьли чан алай тарих тир. Хуьруьн виликан вахтар, ина кьиле фейи кьван вакъиаяр, мелерни мехъерар, инин инсанар адан ихтилатрай акьван хъсандиз аквазвай хьи. А чIаварихъ цIигелвал авай къаридин ихтилатра.

– А чIаварихъ тIям галай, тIям, – лагьана ада. Къедалди начагъвал вуч ятIа тийижир и къари кIвачел алай. Са ялце, ништа, хуралай шумуд баяд кIелнайтIа ада (Авайвал лагьайтIа, и хуьре баядар тийижир дишегьли жагъидач). Къаридин баядар стхадикай тир.

Ша акъваза чи айвандал,
Чан бахадин Мустафа хан.
ГьикI эхин за а ви дердер,
Чара тахьай стха вахан.

Зи яр алай лацу балкIан
Къацу чIурал элкъвезава.
Зи кьве стха дяведава,
Йикъа пудра зун шезава.

***

Ирид дагъдин кьулухъ галай,
Кас гьуьле рагъ акьунани?
Цавай физвай къариб къушар,
Квез зи стха акунани?

***

Цавай фидай айрупалан,
КIвалин гъенел эхъен гудай.
Садра стха аххунайтIа,
Адан пелез темен гудай.

***

Вили цавуз мих ягъада,
Къизил санжах галкIуй лугьуз.
За Аллагьдиз дад ийида,
Масан стха хтуй лугьуз.

Ван зурзуна, къагьарди баъмишарна къари.

– Ханумагъа бадедин кьве стха – Баласултанни Нуьдуьрмет Ватандин ЧIехи дяведай хтайди туш. 60 йис алатнаватIани, баде вичин стхайрихъ ишезва. Мад адавай баядар кIан хъжемир, – лагьана чаз адан суса.

2010

Седефан сузаяр

ТI игьиржалдин магьлейра къекъведайла са айвандик ацукьнавай къариди зи фикир желбна. ЧIарни юзур тавуна, гьа са къайдада далудиз рагъ гузвай ада. И виш йисан кIвалин рак чина хъвер авай са дишегьлиди – Гуьлназа ахъайна заз. Къари хабар кьурла, «ам зи халани я, яран дидени. Серкерова Седеф Азизан ру-шан 100 йис и мукьвара хьанвайди я», – лагьана суса зун Седеф бадедин патав тухвана.

Чинани гъилера шуьткьверар гьат-навай къаридиз, на лугьуди, зун вичин кьилив атуникай хабар тушир. КIа-кIар аламачир ви-лин кьебекьар кIев-

на дерин хиялриз фенвай ам.

– Седеф баде, ви яшар гьикьван я? –лагьана ихтилатдик кьил кутуна за.

Заландиз жаваб гана ада:

– Вучда вуна зи яшарикай? ТIигьиржалдал чкIай гьар са кIвал зи са йис я.

РикIе гапур хьиз акIидай гафар тир ибур. Адан вилери гъамлудаказ килигзавай заз.

– Квез гзаф лезги баядар чида лугьузва хуьруьнбуру.

На лугьуди, и гафар гуьзлемишзавай къариди. Зи рикIин гъал атIана ада вичин баядралди:

Дагъдай къвезвай селлер аку,
Вад айванар кьежирзавай.
Куьч кьамаллай эллер аку,
Чилер-цавар иширзавай.

***

Ахьтин къариб чка я им,
Гьал кумачир хуьр хъжедай.
Гъам чIугвар кьван зарул я эл,
Вилер амач къе ишедай.

***

Зи эл фена, яргъарава,
Чи арада дагълар ава.
Зун къецикай шад аквамир,
Зи вилера накъвар ава.

2010

Вуч хъсан тир руш тир бере

Вичин суракьар ада лагьай са баяддай агакьнай зав:

Кьакьан къавун аскIан чIере,
ЧIередаллай зулун фере,
Перемдин хел са чIук дере,
Вуч хъсан тир руш тир бере.

И баяд акьван рикIе ацукьнай, ада заз акьван таъсирнай хьи, ам туькIуьрнавай Ана бадедин суракьда аваз Хачмаз райондин Кьилегьуба хуьруьз рекье гьатнай зун.

Вичин 93 яшар хьанватIани, чина жегьилвилинни иервилин гелер амай Ана Шейдаева акурла зи вилик малаик хьтин са дишегьли акъвазнавайди хьиз хьанай заз. Вичиз веледар кьисмет хьаначтIани, хайибурун аялриз рикIин сидкьидай дидевал авур, вичин верцIи мецив вири агудай бадедин гьар гафунай зар чкIизвай. Квекай ихтилатайтIани эхир кьил сабурлу хьун, алаз-алачиз рахун тавун тир. «Мез хвена кIвал хуьх, гьил хвена – хуьр» лугьуз акьулар гудай ада. Зи тIалабуналди цIийи баядрал илигнай бадеди. А баядра рикIин сузаяр авай дишегьлидин:

Дагъдии синел лацу чарчар,
Кьуд патахъай яд алахьиз.
Чун дидеди чIехи (а)вуна,
Кьве вилелай нагъв авахьиз.

1998

Я Уьнуьгърин масан дере

Заз 2011-йисан гатфарихъ КцӀар райондин Уьнуьгърин хуьре агъадихъ галай баядар ван хьанай:

Я Уьнуьгърин масан дере,
Яд атана, къуба[1] хьана.
Яр, ви сиве кьве мез ава,
Вав сир вугун туба хьана.

***

Уьнуьгъ деред гьалар аку,
Гьар камуна къванер авай.
Ви гафарин гьикӀ чӀалахъ жен,
Гьар гафуна кьинер авай?

Вичин 92 яшар хьанвай Гьафиза Багъишан руша лагьай цӀудралди бендерикай вучиз ятӀани и кьве баяд зи рикӀел аламукьнай. Лезги руьгь хуьзвай дегь хуьрерикай тир Уьнуьгърин тӀвар авайвиляй яни, я тахьайтӀа Гьафиза халади ам иердиз лагьана лугьуз яни, чидач, амма абур зи рикӀе ацукьнай.

Вичин сад лагьай гъуьл кьве йисалай рагьметдиз фейи Гьафизади кьвед лагьай гъилера хизан туькӀуьрнай. Ингье бахтлувал кьисмет хьанач адаз. Кьве хва, гьугъуьналлаз гъуьл рагьметдиз фена дишегьлидин. Са гада аял гваз бубад кӀвализ хтай ам са йисалай паб кьена, пуд гада аял гваз амай вичин хуьруьнви Гьежератаз гъуьлуьз фена.

1 къуба - элкъвей

Чина нур авай, мецел звер алаз, верцIидаказ рахадай и дишегьлиди Гьежератахъ галаз яргъи уьмуьр гьална. Четинвилерни кьиникьар акур и кьведа эхирни чпиз чими къул, къени хизан туькIуьрна. Абуруз кьве рушни кьве гада мадни хъхьана. Ирид аялни кIвачел ахкьалдарна абуру. Чпин виридалайни гъвечIи хцин – хуьруьн духтур тир Абубекеран хизанда яшамишай Гьежерат 82, Гьафиза 93 яшинда аваз рагьметдиз фена.

Уьнуьгъа Абубекеран кIвале са шумудра мугьман хьанай зун. Авайвал лагьайтIа, Гьафиза халадин верцIи чIалари ялнай зун аниз. Адан ихтилатрикай тух жедай кьван?

Сад лагьай гъилера абурун кIвалин виликай алатдайла, цIийиз хьракай къарагънавай и дишегьлидал дуьшуьш хьанай зун. Илифдач вуч лагьай чIал я? Чна вил мичIна ахъайдалди вичи чрай чар авай фу, вичин гъилералди кьур ниси суфрадал эцигнай дишегьлиди. Ахпа къанжукьрин чай гьазурнай. Чна чай хъвадалди кIвале чразвай вечрен атир гьатнай. Ада и хуьрек мус гьазурнатIа байихначир чна.

Ацукьай са герендани кIвачив кьеб эчIягъзавай ада. Свас гьиниз ятIани фена, вич аял гваз кIвале текдиз амай и дишегьлидин викIегьвилел гьейран хьанай чун. Вичин жуьреда аваздалди баядрал илигайла и чина мили хъвер авай адан вилериз гъам илифнай. Садрани кьисметдикай хай рахун тавуна аялар чIехи авуна динжарай и дишегьлиди четин уьмуьрдин ктабдин чарар са-сад ахъайзавай жеди вичин хиялра.

Чинард таран кукIва мугай,
Чан Аллагьдин играман къуш.
Икьван дердер зи чанда тур,
Фана дуьнья са куьниз туш.

***

Я чан диде, зазни кIанда,
Базардавай няметрикай.
Вучда гила и дуьньядал,
КIанид тахьай девлетрикай?

Зун дакIардай килигайла,
Хел-хилеллай хурмадин тар.
Эсли кайи чкадал ша,
Лацу нафтIад шуьше гвай яр.

***

Мад элцифиз элкъвезва циф,
Мирзагъадин гуьнедилай.
Са мурадни туькIвенач зи,
Фида мад зун дуьнедилай.

***

КIурадин тIвар къамир гьеле,
Руш гудай са вяде хьурай.
Жуьмядин къуз це лагьай свас,
Ирид хцин диде хьурай.

***

Патал хуьруьз зун акъудиз,
Чан диде, зун есир яни?
КIанидавай зун къакъудиз,
Им бубадин тахсир яни?

Шегьребанидин манияр

Шегьребани бадеди зун акурла алхишарнай:

– Яллагь ви мурадри цуьк акъудрай! Яллагь ваз цавай марф хьиз, чиляй чӀур хьиз гурай! Яллагь ви рекьериз экв хъичиррай!

Ихьтин алхишар авурдалай кьулухъ зи тӀалабуналди, вичин хъуьтуьл, секин ванцелди баядар лугьуз эгечӀнай Шегьребани баде.

– Гамунихъ ацукьайла, гьа гамунин куквар кьван чӀалар рикӀел хкведа, – лагьанай.

Адан хатур КцӀар райондин Лечет хуьре гъвечӀидалай чӀехидалди виридаз кӀандай. «Вун кӀвачихъ берекат галай паб я,» – лагьана мехъерин къажгъанар къулал тун тавунмаз адаз эвердай. «Вун рухваяр ханвай диде я,» – лагьана сусарин сандухар гьадав ацӀуриз тадай.

Шегьребани бадеди вичин иер ванцелди «Перизадайрал» илигайла виридан чина хъвер гьатдай, рикӀериз ахваш жедай. Заз зи яшинда «Перизадаяр» ада кьван иердиз лугьудай дишегьли акуначир. Заз зи яшинда «Перизадайри» икьван дад ганачир:

Чамран гъилик къизилд сят,
Къизилд сят табарак хьуй,
Перизада, гьай гуьзел яр!
Свас гъизавай я чам гада,

Ваз цIийи свас мубарак хьуй.
Перизада, гьай гуьзел яр!

Бадеди ахпа сусан тарифар ийидай:

Чи вил галай свас атана,
Свас атана, кIвал ацIана.
Перизада, гьай гуьзел яр.
Баракаллагь, я цIийи свас,
Чамран кIвачел вун атана.
Перизада, гьай гуьзел яр!

Свас чамран кIвализ авуддайла, Шегьребани бадедин зарафатрин манийри рикI ахъайдай:

Цуьцуьхдилай раб хьсан я,
Дидедилай паб хъсан я.
Дуьгуьдилай къуьл хъсан я,
Бубадилай гъуьл хъсан я.

Баде енгедал алават хьайила иллаки гзаф хъуьруьнар жедай:

Свас аку рагъ хьтин,
Енге кьурай багъ хьтин.
Свас аку цуьк хьтин,
Енге къайи чуьк[1] *хьтин.*

Свас аку лиф хьтин,
Енге аку кьиф хьтин.
Свас чам авай кIвализ твах,
Енге гурар кIаниз твах.

1 чуьк - хапIа

Къулал алай аш аку,
Енгедаллай каш аку.
Куранавай як аку,
Енге лугьур вак аку.

Хийирни шийир вахни стха я лугьуда. Гьавиляй Шегьребани баде виридан шийирдихъни жедай. Тазиятдин чIаларни рикI алаз лугьудай ада. АкI лугьудай хьи, вирибур шерзум жедай.

– Кьейидак шехьа, куь чандавай дердер гьа куь вилерин накъварихь галаз авахьрай. Шел къене тамир, рикI тIар жеда, – лугъуз меслят гудай бадеди. Вични шехьдай вирибурухъ галаз санал. Жаван яшда вичин гъуьл Агъалар Ватандин ЧIехи дяведа гьелек хьайи, ругуд аял гваз хендеда амукьай и дишегьлидин рикIе тIимил дердер авайни? И дердер гьинал хьайитIани, низ хьайитIани лугьуз жедай кьван?

Чпин дердерни чандин тIалар алаз-алачиз пар хьиз масадан далудал штIундайбур гзаф гьалтна зал уьмуьрда. Анжах и бадеди лугьудай хьи, жуван дерт масадаз лагьана адан рикI заланарун ваъ, лугьуз-хъуьрез, ширин ихтилат ийиз адан дерт кьезиларун хъсан я.

Гьа икI, чка атайла ада манийрал илигдай. Веледар, хтулар, штулар авай бадедин и чIалара халкьдин гьамарни тIалар, рикIин метлебарни мурадар авай.

1999

Хьилерин баде

Са инсандин уьмуьрди гагь-гагь са хуьруьн тарих чирдай мумкинвал гуда. Муьгъуьббат бадедихъ галаз таниш хьайила зун ихьтин фикирдал атанай. Вичин 96 яшар хьанвай и къаридин суьгъбетрай за алатай девирра тек са хьиливийрихъ ваъ, гьакI вири халкьдихъ гьихьтин четин ва залан кьисметар хьанатIа кьатIанай. Виш йисалай виниз яшамиш жезвай инсанрин макан тир Хьиле 105-120 йис уьмуьр гьалай Атлухан Атлуханова, Балабег Балабегова, Лейли Адигуьзеловади, Суьрме Къурбановади, Руьстем Бекерова, Макьсуд Сулейманова, Ханумагьа Рзахановади, Зерлу Заловади ва масабуру къени гелер тунва. Абурун арада Муьгъуьббат Къулиевадин гелерни ава.

Муьгъуьббат баде тийижир кас Хьилерин хуьре бажагьат жеди. Ам КцIарин маса хуьреризни сейли тир. Адан викIегьвилерни алакьунар акур, бадедин айгьамни зарафат какахьай ихтилатрихъ яб акалай инсанрик руьгь акатдай. Мелмежлисрал, мярекатрал ада лагьай манияр рикIиз эсердай, инсанрив дуьньядикай фикирфагьум ийиз тадайбур тир.

Муьгъуьббат бадедин кьве гьавадин кIвалин чилиз вичи

хранвай са шумуд чешнидин гамар экIяйнавай. Виняй цлариз элкьвез-элкъвез безенагар янавай. Парчайрин кIусарикай ада цванвай и безенагрин нехишар седефралди атIанвай.

Ихьтин эсерар садни кьвед тушир. Мулине гьаларив агъдал цванвай гиширри, нехишар атIанвай парчайрин чинар гьалдна, харадиз янавай хъуьцуьганри кIвализ регьятвал гъизвай. Вичи цванвай милли пекер алай бадедал. Гьяркьуь вахчаг, памбагдин перем, шуткьу, сун гуьлуьтар алаз, туьтуьна кагьрабадин хтарар аваз кIвалин крарихъ гелкъвезвай къари. Ада хразвай гуьлуьтдин тай гьеле акьвандай акъатнавачир. Кьурук квай тIанурдин чими гьуьмеди чухьверрин атир гъанвай кIвализ.

Бадедин кIвалин силесардин са пипIе ичин пакварин хара авай.

– Икьван пакварикай вучзава вуна? – лагьана хабар кьуна за.

– Абур маса къачуз кьудялар[1] къвезвайди йе! – жаваб ганай къариди. – Ибур за тарарик авахьай ичерикай авунвайбур я. Аллагьди гайи ризкьи гарув вугудани?

И яшда хьрак, тIанурдихъ ацукьна фу чразвай, кIвал, гьен шткизвай, вичин пекер вичи чуьхуьзвай, тарциз акьахна емишар атIузвай, мугьманрин вилик фу эцигзавай къаридин викIегьвилел гьейран хьанвай зун.

Муьгьуьббат Идрисан 8 веледдикай сад тир. Идрисан зегьметдал рикI алай. Адан ланж[2] хуьре виридалайни дуру яд авайди тир. ХъуьтIуьз ада мурк кьурла Идрисан рухвайри ам якIварив хана, муркIар чараз, самарин къене кутуна фура хуьдай. Гьавиляй «Идрисан къайсарханадин[3]» тариф патан хуьреризни чкIанвай. Гатуз рикIе мурк акьур начагъбуруз инай мурк тухудай.

Аликъули хуьруьн тIвар-ван авай, девлетлу ксарикай тир. Анжах аялрин патай адан бахтуни гъанвачир. Аялар гъвечIизамаз рекьизвай адан. Са кIапIалдикай са Адыширин сагъдиз амай. Гьавиляй адаз хуьруьн виридалайни иер ва викIегь руш свас яз гъиз кIанзавай вичин гададиз. И свас Муьгьуьббат тир. Вичин 15

---

1 къудялар - къубавияр
2 ланж - хъвадай цин гъвечIи вир
3 къайсархана - мурк хуьдай чка

яшар тамам хьун кумазни Аликьулиди Адышириназ мехъерарнай.

1931-йисуз хуьре колхоз арадиз гъидай вахтунда большевикри девлетлуйрин мал-девлет къакъудиз вахчузвай. И гьахъсузвилериз эхиз тахьай Аликъули месе гьатна кьенай.

Кар алакьдай, викIегь свас тир лугьуз Муьгъуьббат яран дидедиз, Гуьзелагъадиз пара кIандай. Гьар пакамахъ свас балкIандал акьахна хуьруьн а кьиле авай чпин мулкарал кьил чIугваз фидай. Ана авайбур адан балкIандин кIвачерин ванери ахварай авуддай. Ийида кьван кIвалахар вуч тир а береда хуьруьнбуру! Чин кьуна гвен гуьз фидай. Молотилкадиз цуьлер гудай. Муьгъуьббат адет яз бункердин ксар акъваздай чкадал жедай. Ахпа барамаяр акъатнай, гьабуруз къуллугъиз эгечIнай ам. Гуьгъуьнлай колхоздин цицIибар хвенай. Са береда ам тенбекар цадайбурун кьил хкянай. Гъенел калар, гамишар, балкIанар, хипер, верчерни хуьзвай ада.

Муьгъуьббаталай пекер цудай устIарвални алакьдай. Хуьруьн дишегьлийри чпин пекер гьадав цуз тадай. Муьгъуьббатан буба Идриса 1918-йисан эрмени-мусурман дяведани иштиракнай. Къубадин Дигагь хуьруьн «Ивияр авахьай кIама» эрменияр кукIвардайла гьамни авай. И ягь-ягъунар куьтягь хьайила ада Къубадин чувудривай пекер цудай «Зингер» машин къачунай. Бубади жегьиз яз гайи и машинди рекьидалди Муьгъуьббатаз къуллугънай.

Адыширинани Муьгъуьббата санал ирид йис кьван уьмуьр гьалнай. Къарилай са къуз Адыширин вичин папазни кьуьзуь дидедиз сагърай лагьана Урусатдиз ичер маса гуз фенай ва ватандихъ элкъуьн хъувуначир.

Йикъар, варцар алатунивай Муьгъуьббатан гъамар силе хьанай. Дердери чуькьвей ада кузни-хъукъваз манийрал илигдай:

Я чан диде, за ваз вучин,
КIула гьатай парциз вучин?
Зи балаяр вал аманат,
Лагьана фей ярдиз вучин?

Зун айвандик ацукьнава,
Яр ви етим балаяр гваз.
Зун вуч тахсирд иеси тир,
Жегьил чагъда кIвале тек таз?

И манийри Гуьзелагъадин рикIин гъалар атIудай. Са патахъай сад-садалай гъвечIи кьуд аял гвай, кьилел сагьиб алачир жегьил ва иер сусан дердини, муькуь патахъай лагьайтIа, са хабарни авачир хцин дердини чуькьуьдай ам. Рекьидайла ада къуншийризни мукьва-кьилийриз веси авунай:

– Квез минет хьуй, зи свас текдиз тамир, адаз гьуьрмет ая.

Гьар сариз кек ягъиз, абурукай гьалар ийидайла къуншийри Муьгъуьббатазни эвердай. Ингье мел багьна тир, сусан ванцихъ яб акалун тир абурун мурад. Адан манийри рикI аладардай.

«Дердери дердияр хада», – лугьуда бубайри. Кьвед лагьай дуьньядин дяве къарагъайла кашарини мекьери хьиз, хажалатрини басрух гузвай инсанриз. Гъуьлери дяведикай кьил къакьудай папар кьуна дустагъун нин акьулдиз къведай? Тек Хьиляй вад дишегьли дустагънай: Муьгъуьббат, Гуьлжерият, Элфият, ФатIимат, Лейлиханум. КцIарай лагьайтIа, 17 дишегьли кьунвай. Абур сифте Къубадиз тухванай ва Муьгъуьббата и вакъиадикай чIаларни туькIуьрнай:

Кьуд пад кIеви машиндаваз,
Мад Къубадиз ятаб[1] гъана.
Милицайрин юкьва аваз,
Фейи зи чан татаб хьана.

Ахпа КцIариз хканай абур. Дустагъхана акур адавай эхиз хьаначир:

Туьрмедин пIипI ламу хьана,
Зи вилелай нагъв алахьиз.
Яраб Аллагь, ахквада жал,
Хайи кIвалним бала вилиз?

---

1 **ятаб - санал**

Ам кьуд вацралай, Адыширин дяведа авайди тайин хьайидалай кьулухъ дустагъдай азад авунай. Анжах хизандиз Адыширин кьиникьуникай, я сагъдиз амукьуникай хабар авачир.

Муьгъуьббат бадедихъ бахтавар йикъарни тIимил хьанач. Хуьруьн мелерихъни мехъеррихъ, суваррихь ам вилик-кьилик жедай. Муьгъуьббатан манияр ван атайбурун пIузаррик хъвер акатдай. Адан алакьунарни хийирлу крар чешне тир гзафбуруз. Несилдик кумай чIехиди хьиз адаз гьуьрметдай, адан къайгъу чIугвадай, адал меслят гъидай хайибуруни хуьруьнбуру.

Къаридини вирибуруз вичелай алакьдай куьмекар гудай, вичи хранвай гамар, сун гуьлуьтар бахшдай хайибуруз. Веледар, хтуларни штулар вичин кьилив атайла хвеши жедай къаридиз. Яргъарай хтай хтулар кIвенкIве хизанарни галаз Хьилиз фена са шумуд юкьуз бадедин кIвале амукьдай, ахпа чпин диде-бубайрал кьил чIугвадай. И къайда садавайни чIуриз жедачир.

Уьмуьрдикай шел-хвал тийиз, текдиз хуьре яшамиш хьайи, вичин ризкьи вичи къазанмишай, яшамишунал рикI алай и баде 99 яшинда аваз рагьметдиз фенай.

2004

ЧIалан меле

ЧIалан мелез аватнавай зун. Лезги баядрин мелез. РикIин дегьнейрай мецел акьалтзавай бендера ахлакьдинни марифатдин зараривди дигай цIарар авай. Чи михьи лезги чIал авай и цIарара – кьацI алачир, кьацIанвачир, патан гафар кужумнавачир къени чIал. Фад-фад лезги хуьрера фольклордин чешнейрихъ гелкъвезвай зун хьтин къелемэгьлияр патал ихьтин мелер халисан мектеб я.

Дуьшуьшдай зун КцIар райондин Пиралрин хуьре Алирза муаллим рагьметдиз фейи кьвед лагьай йисан межлисда авай. Межлисдин кьиле рагьметлудан хендеда – 82 йиса авай Изажат хала ацукьнавай. 62 йисуз санал бахтавардиз уьмуьр гьалай Алирзадинни Изажатан кIанивилерикай хуьруьнбур гьамиша чина хъвер аваз рахада.

Са мектебда, са синифда кIелай абурун гъвечIи чIавалай сад-садал рикI ацукьнай. Мектеб акьалтIарна мехъерар авур, виртни гъери хьиз рекье фейи абурухъ ругуд хвани са руш ава. Адан рухваяр - Мегьман, Къафлан, Элмарс, Варис, Иляс ва Видади институтар акьалтIарнавай, вилик-кьилик квай ксар я. Изажата вичин 100 йисуз яшамиш хьайи яран диде Нежибатанни 83 йиса аваз рагьметдиз фейи яранбуба Мисриханан хатур-гьуьрмет гьамиша хвенай.

Вичин ирид аялдилай гъейри яран стхадин етим яз амукьай кьве хва – Ашгъедуллагь ва Устабалани хвена абурун мехъерар авур Изажат хала умун къилихрин дишегьли я. Адан итим Алирза Аббасов лагьайтIа, хуьруьн тIвар-ван авай агъсакъалрикай тир. Савадлу муаллим, къени инсан хьиз вирибурун гъуьрмет къазанмишай касди вичин хизан багьадиз кьадай, иллаки Изажатал гзаф рикI алай адан. Ша гила эха кван ихьтин кас дуьньядал аламачиз.

Вилерал нагъв алай Изажат халади вичин уьмуьрда сад лагьай гьилера баядар туькIуьрнавай. Дердини рахурзавай ам:

Мектебвияр кIватI жезава,
Вун тарсуниз геж хьана хьи.
Вун амачиз квахьна кьарай,
Изажатаз гуж хьана хьи!

***

Цлал алай ви шикилар,
ВучайтIани рахадач хьи.
Гьикьван ви рехъ хвейитIани,
Вун ракIарай хкведач хьи.

Пиралрин баде

Вичин 80 йис хьанвай Ася Гьабибова Пирал хуьруьз баядрин устад хьиз сейли я. Мел-межлисрин, хийир-шийирдин вахтунда ада лагьай бендери сивяй-сивиз физ, межлисдал чан гъида. Садра зун дуьшуьшдай ихьтин са мярекатдиз аватайла и иер дишегьлидин чIаларал гьейран хьанай. Адан са баядди зи рикI хенжелди хьиз атIанай:

Чаз руш хьана югъ акур туш,
Ви фигъилар, дуьнья, бес хьуй.
Фейи кIвале рикI шад тахьай,
Гила закай сурун свас хьуй.

Вилерай гъам-хифет кIвахьзавай Ася са вахтунда бубад кIвале хаму кард хьиз чIехи жезвай. Ингье руш садлагьана етим амукьнай. Имид папа гзаф зулумар авуна эхирни ам 16 яшинда аваз гъуьлуьз ганай. Галаз-галаз кIуьд аял хайи дишегьлидиз инани регьят уьмуьр кьисмет хьанач. Эрекьдал рикI алай гъуьлуь адаз бахтлувал гъанач. Ася халадин манийрай адан гъамар гьасятда кьатIуз жеда:

Чун пенжердай килигайла,
Чиг ацукьай нашравдин яд.
Я сад Аллагь, гьикI арз ийин,
ТIалабайтIа рикIин мурад?

И мукьвара зун мад гъилера Ася халадин кьилив фена. Лезги бадедин зурба алакьун эллериз чир хьурай лагьана и гъилера адакай «Пиралрин баде» тIвар алай фильм чIугуна ютубда эцигна. Гила и иер лезги дишегьлиди са ялце лагьай вишдалай гзаф баядар ван хьайибур адан верцIи чIаларин суьгъуьрда гьатзава.

Хуьруьн викIегьди

Пиралрин хуьруьн юкьван мектебдин муаллимри лишан ганай заз ам:

– Булахдал са ялце цIудралди баядар лугъуда Раифат бадеди. Мел мехъерихъ акван ваз ам!

Зун адан кьилив фейила баде хьран кIваляй акъатзавай.

– Зи тини атанва, хьрак цIай кутазвай за, – лагьана зун тавдин кIвализ тухвана къариди.

Зун пагь атIана амай:

– И ящда вуна фу чразвайди яни?

– Бес ни чрада, чан хтул? Фу тIуьна кIандачни? Туьквендин фу нез тахьайла мад вучда кьван? Садни, кесибдивай кеспи авачиз эхиз женни?

Гафарин гуьгъ шиирдалди лагьана:

Дегиш хьана замана,
Ахквадач ваз хуш агьвал.
Гьалар гьикI хьуй кесибдин,
Жагъин тийиз пекни шал?

– Вахъ кIанидакай туькIуьрнавай гзаф бендер ава лагьана ван хьана заз.

– Жедачни бес? Вили кьур гада аскердиз фейила 17 яшарин

руш тир зун. Са шумуд йисуз адан рехъ хвенатIани, масадан свас хьанай зун. А гада рикIел хкиз, азбади куз, бендер лугьудай за:

Агъадикай акъатай Рагъ,
Вили цавар ацIудай туш.
Ирид йисуз рехъ хвейи яр,
За вакай вил атIудай туш.

– Зи сад лагьай гъуьл муаллим тир. Гзаф хъсан къилихар авай адахъ. Чи мехъер хьайи кьве йисалай ам начагъ хьана рагьметдиз фенай. Ахпа зун Самурханан свас хьана.

– Адалай рази яни вун?

– КIвалер эцигдай устIар тир Самурхан, гзаф вахтунда Урусатда кIвалахдай ада. Самурхана заз пулуникай дарвал гайиди туш. Анжах рикIни пул чара-чара шейэр я эхир. За хуралай шиирар кIелайла адахъ хъел акатдай. Гила ам къуьзуь хьанва, вилеризни ахквазмач.

Раифат бадедин кьве хва Ашкъабадда, сад Дербентда яшамиш жезва.

– Зи са свас урус я. Абур хуьруьз хтайла за лагьанай:

Вун акьахай айрупалан,
Векьи гару зурзурарна.
Виридалай иер гада,
Урусд руша алцурарна.

Раифат бадедихъ кьве рушни ава. Сад Москвада, муькуьди къунши хуьре яшамиш жезва. Анжах адаз вичин рушарикай суьгьбетар ийиз хуш къведач. «Рушар масадан экв куькIуьрдайбур я,» – лугьуда.

– Бес квез, къуьзуьбуруз хуьре кьил хуьн четин тушни?

– Гьелбетда, четин я. Шаз къуьд акъатдалди начагъ хьана чун.

Килигдайди авачиз шумудни са мал-къара цура телеф хьана. Эгь, булахдал фена яд гъидай аман амачир захъ.

– Гадайри куьмек гузвачни?

– Куьмек тагана тазвач, чан хтул. Бес абуру пул ракъур тавуртIа, чавай кьил хуьз женни? Чаз гьаниз ша лугьузва гадайри. Анжах жуван кIвал-югь туна гьикI фида?

Ада айвандик экIяйнавай сар къалурна:

– Самурханан мес гъилерай фенва. Ибур тIвал яна гьадан месе туна кIанзава. КIвалин, салан кIвалахарни вири жуван гъилелай алатзавайди я. За пекерни цузвайди я, гамни хразвайди я. Михьивилер пара кIанда рикIиз.

Вичин яшар 70 хьанвай Раифат бадедихъ галаз гзаф ихтилатна чна. Ада чун манидалди рекье туна:

Кьилихъ галай пешерин шал,
Пешерин шал дуьгуьр хьана.
Зи чандавай дердерикай,
Лугьуз, шехьдай чуьнгуьр хьана.

1999

Са бухча баядар

Хедижа халадин хура шаирдин рикI авайди садрани зи акьулдиз къведачир. КцIара чи къунши Мегьамедхан муаллимдин уьмуьрдин юлдаш тир, къуни-къуншидихъ са акьван акахьдачир, тIимил рахадай, кIвалин-къан паб тир адан рикI алай кар секиндиз манияр лугьун тир кьван. Им чир хьайила чи халкьдин мецин эсеррал генани гзаф гьейран хьана зун.

Мамедова Хедижа Жалалан руш 1924-йисуз КцIар райондин ЦIуру Худат хуьре дидедиз хьана. Гъуьлуьз фена КцIариз куьч хьайи ам 91 йиса аваз рагьметдиз фена. Ара датIана вичин кIвалер рестеда твадай и кьакьан буйдин, тIарам, викIегь дишегьлидин зегьметдал гзаф рикI алай. Хъсан кайвани тир ада уьтуь ягъун тавур пек алукIдачир, лацу суфра алачир столдихъ ацукьдачир, баят хуьрек недачир. ТIям квачир ихтилатривай лагьайтIа, яргъаз жедай ам. Лезги манийрал рикI алай Хедижа Мамедовади вичиз ван хьайи кьван баядар рикI алаз мецел гъидай.

Садра заз эверна, ада вичин баядрин бухча ахъайнай. Икьван гагьди живаз ван тахьай акьван баядар авай хьи, а бухчада. Зи гьейранвал акурла, дишегьлидиз регьят хьанай. Вичихъ хтулар, штулар авай и бадеди гьар са лезгиди чи фольклор вилин нине хьиз хвена кIанзавайди хъсандиз кьатIузвай.

Зунни зи яр хъел яз ава,
Деред яйлух кьурадалди.
ТуькIуьн хъия зав, кIаниди,
Чун эллериз аквадалди.

***

Ша на икьван шел-хвал мийир,
Сефил зулухъ гад авайд я.
РикIяй-рикIиз рехъ жагъурин,
Муьгьуьббатдихъ дад авайд я.

***

Йифиз-юкъуз фикир ийиз,
Дердер эхиз хьана ажуз.
Акатайдав сир вугай руш,
Эхирдай вун хьана ужуз.

***

Акьахайла къавуз кул гуз,
Кард акъатна вили цавуз.
Зун аватна чIулав фуруз,
Низ гьарайин гъил яхъ лугьуз?

***

Ви манияр чан кIани яр,
На лагьанай аманат я.
Къариблухриз фейи къелем,
На авурди ягьанат я.

***

Ацукьайла къарагъ тийиз,
Кьуркьушумдин таб яни вун?
Лагьай гафар гъарагъ тийиз,
Кьиляй-кьилиз таб яни вун?

2013

Булахдиз яд хтана

Гъафилдаказ кьейи Узнифат халадал чан хтанва лагьай хабар 2015-йисан июндин вацра вири КцIариз чкIанай. Зи бубад кIвалин къуншидал алай и викIегь дишегьли кесибвилелди кьил хуьзвай умун инсан тир.

КцIарвийри ихтилатзавайвал, дишегьлидихъ шехьиз-шехьиз, ам кучукун патал галайвилер ийиз эгечIай адан хайибуруз аламатдин кар акунай. Кьенвай Узнифат хала садлагьана ярх хьайи чкадилай къарагъна ацукьнай. Ада и кардикай кичIе хайи вичин веледризни хтулриз рикI-дуркIун гана лагьанай:

– КичIе жемир, балаяр. Зи рекьидай вяде хьанвач. А дуьньядиз агакьайла зи вилик Рая экъечIна (Рая цIуд йис инлай вилик дуьнья дегишарай адан руш я). «Я диде, вуна ина вучзавайди я, хъвач атай чкадиз», – лагьана зун ада анай чукурна.

Гьа юкъуз хизан мягьтеларай мадни са кар хьанай: дишегьлиди ара датIана баядар лагьанай: аваздалди, рикIяй цаз акъуддайвал. Адан мецяй икьван гагьди садрани баядар ван тахьай кIвалинвийрин пагь атIанай.

Са шумуд йикъалай КцIариз хъфей зун, чпин вararин вилик акъвазнавай Узнифат халадал дуьшуьш хьанай. Ам гьамишанда хьиз якIа-чIарчIе аваз акурла, гзаф хвеши хьанай заз. Зи хвешивал кьатIай адан пIузаррик хъвер акатнай. Вичел цIийи кьилелай чан хкай «ОКИ» клиникадин духтурриз алхишарнай. Ахпа заз вичин кIвализ эвернай:

– Ша кIвализ, аку за ваз гьихьтин баядар лугьудатIа, – лагьана хъуьренай ам.

Кьунвай булахдин вил ахъа хьайила анай авахьдай яд акурди яни квез? Гьа саягъда ргазвай Узнифатан баядрин булах. Зи мягьтелвал кьатIай ада лагьанай:

– Сифте яз заз баядар зи диде Зуьгьре Султановадивай Мучугъа ван хьайиди я. Ингье заз жуваз са баядни чидачир. Икьван гагьди гьич са баядни лагьайди тушир. Чи хуьре Ракъуят, Кафият хьтин баядрин устадар авай. Абуру мел-межлисрал баядар лагьайла вири пагь атIана амукьдай. Вун чIалахъ хьухь, чан руш, 50 йис инлай вилик ван хьайи гьа баядар гила рикIел хквезва зи.

Узнифат Алишан руш 1939-йисуз КцIар райондин Мучугърин хуьре дидедиз хьанай. 18 йиса аваз КцIариз гъуьлуьз фенай. Вичин гъуьл Хезен Мевланов 38 йиса аваз рагьметдиз фейидалай кьулухъ ада кьуд веледдиз дидевални авунай, бубавални. Адан уьмуьр четинвилерани дарвилера фенай.

Узнифат хала хуралай баядар лугьуз эгечIайла «Булахдиз яд хтана», – лагьана фикирна за. Зи фикир кIелна жеди дишегьлиди. «Зи хура баядрин вулкан юза хьанва», – лагьана зарафатарна ада.

Ругуд вацра баядрин гьавада хьана ам. Ругуд вацралай гьахъ дуьньядиз фена. Адан ван гилани зи япара ама.

Мад атана Яран сувар,
Хунча гъваш заз синидаваз.
На чарадаз гьикI килигда,
Зун хьтин са кIанид аваз?

Гьайиф тушни чан къайи яд,
Къацу векьин кIаникай физ?
Эхиз женни, чан кIани яр,
Рахан тийиз, виликай физ?

***

Лацу перем алай гада,
Лагь вуч ава ви хиялда?
Жув кIевера твамир икьван,
Дердер чна санал гьалда.

***

За манияр лугьудай туш,
Рушар вири татанамаз.
Зун дидедив рахадай туш,
Зун кIанидаз таганамаз.

***

КIурадин тIвар кьамир гьеле,
Руш гудай са вяде хьурай.
Жуьмядин къуз це лагьай свас,
Ирид хцин диде хьурай.

***

Дуьз уьлчуьдай шегьредихъ вач,
Яр, ви рекьер дар тахьурай.
Свас аватIа лагь гада ваз,
Ахпа зи рикI тIар тахьурай.

2015

ГадацIхуьруьн рушариз кьий

ГадацIийихуьр манийрал, фольклордал гзафни-гзаф рикI алайбурун хуьр хьиз вири КцIариз сейли я. Ина къени халкьдин меце вишералди бендер ава. И гьлуьшан хуьр цIудралди баядрин устадралди сейли я. Инай чи межлисрин, мелмехъеррин абур тир шумудни са дишегьлияр акъатна. И хуьре ван хьайи са баядди заз иллаки дад гана:

Яран йикъан марфариз кьий,
Ара гана куьлуьз къвадай.
ГадацIхуьруьн[1] рушариз кьий,
Килигайла хъуьрез къваздай.

Хуьруьз, адан рушариз чIехи муьгьуьббатдалди туькIуьрнавай и чIалар акьван рикIиз чимибур я хьи!

Гьар гьилера манийрин мел рикIе акьурла КцIар райондин ГадацIийихуьруьз рекье гьатда зун. Вучиз ГадацIийихуьруьз? Вучиз лагьайтIа и хуьруьн дишегьлияр кьван баядрал рикI алайбур икьван гагьди санани дуьшуьш хьанач зал. Ина жегьил, кьуьзуь талана вирибурулай манияр лугьун алакьда. Эхь, и алакьун Аллагьди гадацIийихуьруьнвийриз захавилелди ганва.

Баядрин мелев къведай вуч ава? Бадеяр халкьдин руьгьдикай яд хъванвай, чи ацукьун-къарагъун, адетар, къилихар винел акъуддай баядрив рахайла рикI ацIуда, гьиссер хъуьтуьл жеда ви.

1 ГадацIхуьр - ГадацIийихуьр

Дидедин веси

Тзаф йисара ГадацIийихуьруьн клубдиз регьбервал гузвай Синара Къадимова чи фольклордал ашукь я. И дишегьлиди гзаф йисар я вичин рикIин тIалабуналди лезги фольклордин чешнеяр кIватIиз. Хуьруьн къарийривай ван хьайи чи руьгьдин ивирар – баядар, халкьдин мисалар, хкетар, кьисаяр иер хатIуналди кьилди дафтарриз кхьена багьа эменни хьиз хуьзва ада. Абур лагьайбурун тIварар къейд ийизва. И кар къени давамарзава.

Чи эменнийрихъ гьикI хьана икI гелкъвезва Синара? И кIанивал гьинай я адахъ? И суал гайила адан вилерал накъвар акьалтна.

– Зи диде Султаннисе Шерифовадихъ чи хуьруьн гзаф дишегьлийрихъ хьиз, бендер туькIуьрдай алакьунар авай. Са ялце хуралай акьван манияр лугьудай хьи, чун пагь атIана амукьдай. Ада лагьай гьар са баядди са вакъиади хьиз эсердай чаз. И баядра чи хуьрерин адетар, хуьруьнбурун фикир-фагьумар авайвиляй абур рикIе ацукьдай, чи гьиссер хъуьтуьлардай. ДатIана яб акализ кIандай чаз абуруз:

Къе рушари ван алахьиз,
Яран гебе хразава.
Яр виликай алатайла,
Зи рикI къене цIразава.

***

За гуьнедал кIвал эцигна,
Элкъвез-элкъвез айван галаз.
За тавдин кIвал туькIуьрнава,
Яр хквервал мугьман галаз.

Фад-фад чавай вичин манияр кхьена хуьн тIалабдай ада. Ингъе чна – вад аялди: кьве гададини пуд руша кваз кьадачир адан гафар. Гъавурда акьадачир чун и тIалабунин.

Зи буба Къадирбуба Фетуллаев хуьре бригадир тир. Зи стхаяр Бакуда институтрик экечIайла буба Урусатдиз фена к1валахиз мажбур хьанай. Гьана кIвалахиз вичин хизандиз пул ракъурдай ада. Дидеди лагьайтIа, крар ийидайла веледрив кIелиз тун патал яргъара зегьмет чIугвазвай вичин аялрин бубадикай бендер туькIуьрдай. Дидеди 76 яшда вичин дуьнья дегишарна. Месел алаз, рекьидай вахтундилай вилик ада чаз лагьанай:

– Я балаяр, зи чIалар кхьихь тIун куьне. Абур жувахъ галаз тухуз кIанзавач эхир заз.

Вучиз ятIани рикI авуна чна абур кхьеначир. Абур кхьейтIа, дидедин уьмуьр фад кьатI жеда лагьана фагьумдай чна. Жуван рикIел аламукьай са кьадар баядар за ам гъавурда такьадайвал дафтардиз кхьенай.

Диде рагьметдиз фейидалай кьулухъ чавай адан веси кьилиз акъудиз хьанач лугьуз зун гьайифди канай. Ингъе гьа чIавалай за хуьруьн кьуьзуь папаривай ван хьайи кьван мецин туькIуьрунар вири кьилди дафтарриз кхьизва. Жуван дидедин веси кьилиз акъудиз хьаначтIани, санлай лезги дидейрин рикIер кIелиз алахъзава зун.

2016

Бадейрин къула

Манийрин мел и гъилера ГадацIийихуьруьн дишегьлийри вичин 85 яшар хьанвай Гуьлдесте Ханагьмедовадин кIвале туькIуьрнавай. Са хуьре аватIани, фадлай са-сад такунвай яшлу дишегьлийри – 85 яшарин Эзине Къардашбеговади, 82 яшарин Бибиханум Къадимовади, 78 яшарин Шагьсенем Керимовади ва 68 яшарин Гуьлуьс Саидовади ширин ихтилатрал илигнавай. Иллаки 70 йисуз къуншияр яз дуствал ийизвай Гуьлдестединни Эзинедин ихтилатар ван хьайила вирибурун пIузаррик хъвер акатзавай.

– Я кьейи тавур Гуьлдесте, экуьнахъ заз вун кьена лагьана ван хьанай. Ялар хьанай заз, – Эзинедин ван зурзуна.

– Аквазва ман ваз, зун кIанчI хьиз инал аламайди. Жуван рикIиз азаб гумир, – Гуьлдестеди Эзине секинарна.

– Накь зун жув патал тур лагьай сурун чкадиз килигиз фенвай. Хуш атанач заз аникай. ХандакIда ава, – Эзинеди къалабулух кваз лагьана.

– Ваз ви кIарабриз тIар жез кичIезвани? – Гуьлдестедин гафарал вири хъуьрена.

Эхь, уьмуьрдин йикъар рагъданихъ тир, тIалари-квалари, уьмуьрдин яцIари галуднавай дишегьлийрин ихтилатар атун авай, хъфин авай дуьньядикай тир. Ингье баядрал илигайла абурун вилера хъвер къугъвана. И меле Гуьлдесте халадив къведайди авачир. Герен-герен «Зи рикIел са затIни хквезвач,» – лугьуз вичин чIаларин бухчадай сад-сад акъудзавай ада кьуд цIарар.

Вич Эвежугъ хуьряй тир, 18 яшда аваз ГадацIийихуьруьнви Энвераз гъуьлуьз фейи ам 7 хцинни 3 рушан диде я. Хтулар, штулар авай адал кьил чIугвазвай, савкьватривни чан-рикI авунив дишегьлидин гевилар кьазвай абуру дидедин уьмуьр яргъи ийизва.

Баядрал гзафни-гзаф рикI алай и дишегьли чIалар лугьуз эгечIайла виридан вилерикай хуьруьн виликан чIавар карагда. Са береда совхоздин кIвалахри хуьруьнбур вири агуддай. ЭчIел эчIедайла, гвен гуьдайла, пер ягъадайла, келемриз яд гудайла, чил къванерикай михьдайла пар кьезиларун патал фад-фад манийрал илигдай абуру. И манийрихъ яб акализ-акализ мурадрин луваррал жедай яб акалзавайбур. РикIиз регьятардай манийри.

Алипулат чаталдава[1],
Я сад Аллагь, серинар гъваш.
Вил ченгидал алай къелем,
Ви гафарик деринар квач.

2016

1 чатал - тала

Баядриз элкъвей тIалар

Кцlар райондин Эвежугъ хуьре 1900-йисуз дидедиз хьайи Бедирниседин 13 яшар хьайила ам акьван иер тир хьи, рушан суракьар къунши хуьреризни чкIанай. Шумудни са жегьил адан дердина авай. Ингье иервили рушаз бахтлувал гъанач. Чуьлда гвен гуьдайла руш сада балкIандаллаз гваз катна.

Вич ГадацIийихуьряй тир ирид аялдин буба Межлум Келбалиева гваз катнавайди чир хьайила рушан вилерай ирид жерге накъвар авахьнай. Баядралди рикIин тIалар алудиз алахъай рушан мецяй акъатай дертлу чIалари ван атайбур иширдай лугьуда.

Умун къилихрин и руш гъуьлуьн етим амай аялри хъуьтуьларнай. И аялрихъ галаз санал чIехи хьанай ам. Гуьгъуьнлай вичини кьуд аял ханай.

ГадацIийихуьре ван хьайи и кьисади рикIин гъал атIанай зи. Азим чIавуз завай ам рикIелай алудиз хьаначир. Са береда лезги дишегьлийрин кьадар-кьисметар гьихьтинди тиртIа хъсандиз къалурзавай и кьисадин таъсирдик кваз жуван «Сейли» повесть кхьенай за. Санлай 7 гададизни 4 рушаз дидевал авур Бедирнисе 93 яшинда аваз рагьметдиз фена. Вичин уьмуьрдин эхиримжи 7 йис буьркьуь яз акъудна къариди. «Шехьдалди вилер буьркьуь

хьайиди я фагъирдин», – лугьуз ихтилатдай хуьруьнбуру. ЯтIани рекьидалди вичин иервални квадарнач дишегьлиди, шаирвилин алакьунарни. Вичин дердерни гъамар бендерив аладардай къариди. Бедирниседи манийрал илигайла, адан хура садавайни акъвазиз жедачир.

Вили цава цIар ягъизвай,
Фиргъавандин са къуш я зун.
Зун хайи къал къван аватрай,
Пара бахтсуз са руш я зун.

***

КIанибурун гьуьм галукьна,
Цуьк акъудай кьакьан гуьне.
Патал хуьруьз акъатна зун,
КIанид амаз хуьруьн къене.

***

Вуна чуьлда гвен гуьзава,
Гъилевайди бафа тушни?
Патал хуьряй яр хкягъун,
Ажеб залан жафа тушни?

***

Зи Къуръанда зардин чарар,
Са чар кьуна эзбера, яр.
Патал хуьруьз ганава зун,
Зи тIвар кьуна эвера, яр.

***

Дагъдин синел лацу чарчар,
Кьуд патахъай яд алахьиз.
Зун дидеди патал гана,
Кьве вилелай нагъв авахьиз.

Хуьруьн диде

Кцlар райондин Гадацlийихуьре дидедиз хьайи Сусанханум хура лезги баядрин булах ргазвай элдин шаир тир. Ам сейли ашукь Девришалидин хизанда чlехи хьанай. Чуьнгуьр ягъиз, гьиссер юзурдай манийралди мел-мехъерар кьиле тухудай Девришалидин и алакьунрикай адан рухвайрикай Ханкишидизни Гьуьсейназ пай ганвай. Хизандин гьвечlи велед тир Сусанханумани аял чlавалай бендер туькlуьруналди вири мягьтелардай. Ам манийрин гьуьжетунра тек са дишегьлийриз ваъ, итимризни уфтан жедай. Гьавиляй жегьил чlавалай хуьруьнбурун рикl алай инсандиз элкъвенай.

Хуьруьн мектебдин муаллим, Ватандин Чlехи дяведин женгерай саламатдиз хтай Сеферагьмед Келбалиевахъ галаз санал уьмуьр гьална, 7 велед чlехи авунай ада. И хизандихъ Гадацlийихуьре ахьтин гьуьрмет авай хьи, вирида Сусанханумаз «диде», Сеферагьмедаз «буба» лугьуз эвердай.

Сусанханумани адан яран диде Бедирниседи са кlвале гзаф гьуьрметлуз уьмуьр гьалнай. И кlвале кьиле фейи манийринни баядрин мелерин суракьар вири райондиз чкlанай. Иллаки Бедирнисединни Сусанхануман манийрин гьуьжетунар сувариз элкъведай. Къедалди хуьре и элдин шаиррин чlалар хуралай

кIелзавайбур ава. Сусанханум Келбалиева 82 яшинда рагьметдиз фенай.

2010-йисан мартдиз чаз и хуьре Сусанхануман 82 йиса авай яран ваха – Азизова Фатегьат Гьасанбаладин руша адан 50-далай гзаф бендер хуралай лагьанай.

Гъуцарин кIвал вили цава,
Килигналди атIудан вил?
Зи чанда са гурва ава,
Какадарда ада цав-чил.

***

За дагъларай живер гъида,
Кьурагьвилер тахьуй лугьуз.
На Гъуцариз минета яр,
Зун бубади ваз гуй лугьуз.

***

Цавун чиниз циф атана,
Лацу харар къуй лагьана.
За Гъуцариз дад ийида,
Зун кIанидаз гуй лагьана.

***

Гъуцар сувун хураллайди
Чи Сувалрин яйлах яни?
Зи гафарин ван тахьана,
Вун эллерин чIалахъ яни?

***

На кукIушдай жив гъиз фейи,
Гъуцар дагълар кьакьандава.
Лацу шивдал алай гада,
Мехъералди гьикьван ама?

ЧIал-верцIи я

Назлу бадедин баядар заз 2002-йисуз Хачмаз райондин Муругъуба хуьре ван хьанай. А чIавуз адан 80 йис цIийиз тамам хьанвай. «ЧIални велед хьиз верцIи я», – лугьуз, халкьдин баядар сад-сад цIиргъиник акализ лугьузвай и дишегьлиди. И кьуд цIарара яргъи уьмуьр гьалнавай, четинвилерин, гьалал зегьметдин, хизандин бахтлувилин тIям чизвай са акьуллу дишегьлидин сабур, адан дуьньядикай фагьумиз тазвай

эверун авай. Са шумуд вацралай ам рагьметдиз фена лагьайла, ялар хьанай заз, вучиз лагьайтIа адан чIалар вири къелемдиз къачуз хьаначир завай.

Агьмедан руш Назлудин рушвилин фамилия Зуьлфикъарова я. Ам КцIар райондин ЧIехи Муругъ хуьре 1922-йисуз дидедиз хьана. Фейзи Няметан хцихъ галаз хизан туькIуьрай ада Муругъуба хуьре уьмуьр гьалнай. Назлу вичелай гзаф чIехи тир Фейзидин кьуд лагьай паб тир. Касдин эвелан кьве папаз аялар хьаначир. Пуд лагьай папа адаз пуд аял ханай, ингье абур гъвечIизамаз дишегьли рагьметдиз фенай. Назлуди гьам а аялриз, гьамни вичи хайи кьуд аялдиз дидевал авунай.

Къени къилихрин, умун дишегьли тир Назлуди баядрал илигайла вирида гьейранвилелди адахъ яб акалдай. Хачмаз райондин тIвар-ван авай адвокат тир адан хва Рауф Няметова

лагьайтIа, са масакIа дамахдай вичин дидедин баядралди. Ада дишегьлиди хуралай лагьай чIалар са дафтардиз куьчарна зав агакьарнай. А баядрихъ яйлахдин цуькверин атир галай.

Яр виликай алатна зи,
Вили цав хьиз вилидавай.
Рахан тийиз килигна заз,
Къакъатна зун Лейлидивай.

***

Гьуьруь-пери дуьшуьшарай,
Вили цава салагь ава.
На куьз фикир чIугвазва, яр,
Кар туькIуьрдай Аллагь ава.

***

Вили цавун циферикай
Яр агуддай суьгьуьр кIандай.
Зи чандавай дердерикай,
Лугьуз шехьдай чуьнгуьр кIандай.

***

Вили цавун аршрагьманда,
Луварар квайд ничхир яни?
КIанид туна такIандаз гун,
Им дуьньядин эхир яни?

***

Цава авай Алпандин гъуц,
Лацандал[1] *кьван атаналда.*
КIанидан кIвач акьур чилер,
Мулд цуькверив ацIаналда.

***

Цавай атай лац акурла,
Чили, цаву гьайбат гуда.
Чарадаз хьай(и) яр акурла,
ЦIай акатна зи чан куда.

---

1 Лацан - Лацар хуьруьн къадим тIварарикай сад

Гуьзелан иер чIалар

Идишегьли лезги бадейрин халисан чешне я – верцIи рахунралди, акьуллу меслятралди. Мамедбегова Гуьзел Гьайдаран руш КцIар райондин Мучугъ хуьруьн эгьли я. Вичин 86 йис хьанвай и дишегьлидин чина шуьткьверар аватIани, ада жегьилвилин иервал квадарнавач. «Адаз Гуьзел лагьай тIвар дуьшуьшдай ганвайди туш, гьа вичин тIварцIив кьадайвал гуьзел тир ам», – лугьуда мучугъвийри.

Секин, хъуьтуьл къилихрин и дишегьлиди сабурдив, фасагьатдаказ ихтилатда. Хуьруьн виликан вахтарикай, хуьруьнбурун ацукьун-къарагъуникай, лезги адетар хвена абуруз икрам авуникай рахада. Гагь-гагь баядар лугьуз эгечIда ам.

Баядрал рикI алай дишегьлияр и хуьре гзаф ава. Са куьнивайни фольклордин и жанрдивай хьиз лезги дишегьлияр санал агудиз жедач. Дуьз я, Гуьзел халади лагьайвал, гиланбур виликан папарив къведач. А дишегьлийрин мецик квай звер са маса жуьрединди тир, халисан шаирар тир абур. Векьер ядайла, ник гуьдайла, гам атIудайла, яран чурунрив эгечIайла гъвечIи-чIехи абурун ванерикай тух жедачир. Мехъерикни суварик тухудай манийрин мелера абурув мез агакьариз жедачир. Са ялце

чеб-чпелай цIудралди манияр теснифдай абуру, булахар хьиз акI ргадай хьи, яб акалайбурун чандиз регьят жедай.

Манийрин гъуьжетунар акьван гурлуз фидай хьи, вири руьгь акатнаваз, шаддаказ хъфидай чпин кIвалериз. «Эгь, а папарив гекъигайла чун са затIни туш», – лагьана дишегьлиди агь чIугуна. ЯтIани са герендилай вичини баядрал илигна:

КIани къелем, вун авачиз,
За йифер-къар гьикI акъудда?
Чун са багъдин юкьва кIандай,
Шехьна за зи рикI акъуддай.

***

За пенжерар ахъаз тада,
Лацу лифер атуй лугьуз.
Зун бубади патал гана,
Вичин кIвализ татуй лугьуз.

***

Хуьруьн къене са яргъи ник,
Вилик цIвелин тарар галай.
Агъадикай зи яр къведа,
Кьилел лацу бармак алай.

***

Зун галайнихъ вил вегьена,
Яр айванда къекъвезава.
Ада гайи яйлухдикай,
Заз цуьквединг ни къвезава.

2014

Магьиятан йикъарган

Хачмаз райондин Ялама хуьре вичин 87 йис хьанвай Магьият бадеди зав гьалдай фенвай са куьгьне дафтар вугана. Туракь вили рангунин жилд алай и яцIу дафтардин чарар девирди хъипи авунвайтIани, иер хатIуналди, лезги чIалалди кхьенвай цIарар хъсандиз кIелиз жезвай. За дафтарда кхьенвайбур кIелиз акурла, къариди лагьана:

– Чан руш, шумуд йисар я за ви рехъ вилив хуьз. И дафтар за садавни тагана ваз хвенвайди я. Адан къадир ваз чир жеди лагьана фагьумнай за.

– Эхь, гьикьван чIав я дедиз вахъ галаз гуьруьшмиш жез кIанз, - ихтилатдик кьил кутуна, бадедин гафариз къуват гайи Ялама хуьруьн юкьван мектебдин директорвиле кIвалахзавай адан хва Шагьнамаз Севзиханова.

– И дафтар вуна хуьз шумуд йис я? – мягьтелвилелди жузуна за.

– ЦIи пудкъанни цIуд йис я, – къагьар атана дишегьлидиз. Кьуьзуь хьана уьмуьрдикай кфет хкудиз хъжезмачир ам хиялри жегьил берейрихъ ялзавай. Лезги чIалал йикъарган туькIуьрнавай, вичиз ван хьайи кьван шиирарни манияр иер хатIуналди дафтардиз кхьенвай и дишегьлиди шумудни са йисара ам багьа аманат хьиз хвена, лезги чIалал газет акъудзавай вичин ватанэгьлидив вугун лезги дидеди хайи чIалаз икрам авунин са куьнивни гекъигиз

тежер чешне тир.

– И дафтар за юкьван мектеб акьалтIарай йисуз зи стха Рчаба заз пишкеш яз ганай. Зани аниз зи рикIиз эсер авур баядар кхьенай.

Чи ихтилат акьван ширинди хьана хьи, за са шумуд сятдин вахтар мус алатнатIани байихнач.

– Зи аялвал КцIар райондин Хуьлуьхъ хуьре фейиди я. Зи буба Агьмед Шефиеваз 11 аял авай. Зун хизанда виридалайни гъвечIиди тир. Зи рикIел хъсандиз алама, суваз, лардиз векьерикай кIунтIар къаз фидайла рушари бендерал илигдай. Садбуру зарб лугъунрик кьил кутадай:

Авал вали,
Вал алкIиди,
Тум галкIиди,
Вах нахутIал,
Гьалал хутIал,
Сад гагьатиз,
Сад калтугиз,
Муьхцер акваз,
Хуьр такваз,
Эхъен хквез,
Вун техквез.

Гагь-гагь рушар бендерив рахадай. Им чи виридалайни рикI алай машгъулат тир. Вучиз лагьайтIа рушарин алакьунар гьа манийралди винел акъатдай. Вични и манияр иер ванцелди лагьана кIанзавай. Сада лугьудай:

На яйлахрин атир гъида,
Чан дагъларай къарагъай гар.
Ви пIузарар табагъдин чар,
Элкъвена заз жаваб це яр.

Муькуьда адаз жаваб гудай:

Вун гьуьлерай гьиниз фида,
Чан яргъариз акъатай яр.
Гьайиф тушни чарадаз жез,
Вил галамаз къакъатай яр.

Ахпа масад чIалал къведай:

Гатун дагъда живер ама,
Табасаран гад я гада.
Хеб яйлахдай тахтанамаз,
Мехъер авун фад я гада.

Гьа икI, баядрин сел ахъа жедай. Рушар манияр лугьуз-лугьуз фидай, яргъал рехъни ракъини кун рикIелай алатдай.

Магьият бадеди вичин ихтилатдиз давамзава:

– Мектебдиз зун Яргундал муаллимвиле кIвалахзавай зи стха Рчабан кIваляй фена. Чан руш, жуван тарифар авун хъсан кар туш. Анжах тариф тавунани жедач эхир. Чиди тIвар-ван авай несил, зунни акунар авай руш тир, гьавиляй захъ илчияр гзаф авай. Ингье зун алцурарна «жибинда пешер хьиз пул авай» нежефхуьруьнви Севзиханаз гана. Яламада адан «имаратдин» чкадал хьран кIвал хьтин гъвечIи са дехме акурла зун гьар са куьнин гъавурда акьуна. Авайвал лагьайтIа, зав гвайдини гьа хьран кIвализ туькIвей са ракьун кравутни са къат месер тир. Са кьадар вахтундилай чна кьведа санал и кIвал эцигна. Севзихана палчухдин вириз тIуш гана, за 1200 кирпич атIана, – лугьуз юмордалди ихтилатзавай Магьият бадеди.

– Дяведин йисарни, адалай гуьгъуьнин йисарни заланбур тир. Са гъвечIи кIвале вад гада аял чIехи авуна за. Гилан девирда аял хуьз вуч ава кьван? Чи береда аялрал алукIардай пек авачиз шалвардин кIан атIудайди тир хьи, куьцIуьн тавурай. Идалай алатай пек адал, адалай алатайди муькуьдал, кукIвар жедалди

алукIардай чна.

И дишегьли уьмуьрди акьван яцIара туна хьи! Пуд велед вичин гъилералди сура туна дидеди. Тариэл 10, Афтандил 19, Къайитмаз 40 йиса аваз квадарай ада вилерин накъвар къенез кужумна, чинеба дерт чIугуна. Гъуьлуь 48 йиса аваз дуьнья дегишарна.

Кьве хцин – Шагьнамазанни Вадияран хизанри, сусарини хтулри вичиз рикIин сидкьидай аявалзаватIани, кIвал-югъ рестеда туна, фу-къафун гузватIани, къариди вичин кIвале ялгъуздиз уьмуьр гьалзава. Яшар фена, начагъвилери вичиз басрух гузватIани, юкь чIемерук хьиз какванватIани, Магьият бадедин чандик цIвегь кумачиз туш. Вичин салаз, багъдиз вичи къуллугъда, перни керки гъиляй аватдач.

– За йифди-югъди Аллагьдиз дадзава хьи, рекьидалди зи кIвач чилик, гъил сивик хьурай, – лагьана хъуьрена къари.

За вичивай баядар лугьун тIалабайла адан баядрин сел ахъа хьана. Галатна рикIи чубарукдин рикIи хьиз фад-фад ягъазвайтIани, ам акъваззавачир, ихьтин дуьшуьш мад гъиле гьат тийидайдакай кичIезвай адаз:

Ирид хуьруьз яд гузавай
Къелем яраб гьинаватIа?
ГьинватIани Аллагьди хуьй,
Адав рикIин сир гуматIа?

Зун хъфиз кIвачин хьайила къалабулух акатна Магьият бадедихъ:

– Вун фад хъфизва, чан руш, завай ваз вири ихтилатар ийиз хьанач.

– Зун мадни хкведа, чна тухдалди гафарда, – лагьана гаф гана за адаз. Гаф кьилиз акъудна кIанзавай. Вучиз лагьайтIа чи бадеяр чи чIалан университетар я. Абурувай чирна кIанзавай акьван затIар ава хьи!

2016-йисуз 89 йиса аваз рагьметдиз фена Магьият хала.

Аваранрин элкъвей рекьер

Геронтологиядин илимдихъ (яргъалди яшамиш хьунин сирер чирзавай илим) галаз машгъул жезвайбур патал КцIар райондин Аваран хуьр халисан чешне я. Ина чпин яшар вишелай алатнавай гзаф инсанар яшамиш жезва. Исятдани кар-кеспидихъ гелкъвезвай, зегьметдив кьил хуьзвай ихьтин инсанрихъ галаз ихтилат авурла са маса гьавада гьатда вун. Абурун кьетIенвилерикай сад, халкьдин баядрал рикI хьунухь я.

Яшар финивай абур халкьдин манийри генани чпихъ ялда, вучиз лагьайтIа гзафни-гзаф суалриз жавабар ава и манийра. Абуру рикI аладарда, сабурлувал чирда, яшамишдай гуж гуда инсанриз.

Аваранрин элкъвей рекьер,
Кьуру я лагь, къум акъатиз.
КIанида зун хабар кьуртIа,
Кузава лагь гум акъатиз.

Аваранвийри, адет яз, баядар лугьунихъ и кьуд цIарцIелди кьил кутада. И хуьре гъвечIидалай чIехидалди вири сад хьиз бендерин чIалалди рахада. Гьа и карди гьейранарна зун.

Сечмедин некIедин сас

Тьажиханум бадедин тазиятдиз атайбур секиндиз шехьзавай. Адан веледар, хтуларни штулар жерг яна чилел ацукьнавай. Сечме бадедин лагь-лугьунрикай виридан вилерал накъвар акьалтзавай. Вичин 85 йиса авай рушахъ шехьзавай къаридин ван кьуд патаз чкIизвай:

– Дуьньядилай вахтсуз фейи бала дидедин!

И гафарин ван хьайи жегьил дишегьлийрин пIузаррик хъвер акатзавайтIани, Сечме бадедин муькуь кьве рушавай – 80 яшарин Зибейдадивайни 65 яшарин Секинадивай вилин накъвар хуьз жезвачир. Абурун стха – 77 яшарин Везирхан лагьайтIа, вич шерзум хьанвайди масабуруз чир тахьурай лугьуз, фад-фад къецел экъечIзавай.

КцIар райондин Аваран хуьруьз зун Сечме бадедихъ галаз таниш жез фенвай. 106 йисар хьанвай и къаридин некIедин сас акъуднава лагьай хабар райондиз чкIанвай. Ингье ихьтин юкъуз саракай ихтилатин хъсан тушир.

Кьве вацралай мад гьилера фенай зун хуьруьз. Сечме баде вичин кIвале дивандал ацукьнавай. Иер гебеяр авай и кIвале дивандин вилик цIуру са сумаг экIянавай. Къаридин суса Севила лагьанай:

– Им бадедин свасвилин сумаг я. Вичи вишев агакьна халичаяр хранватIани, и цIуруди пара кIанда адаз.

Зун вичин некIедин саран суракьда аваз атанвайди чир хьайила къари хъуьренай:

– Вучда вуна зи саракай?

Ахпа хъуьтуьлдаказ алава хъувунай:

– ЯхцIурницIуд йис я зи сиве са сасни амачиз. Садлагьана диргар дакIунна зи. Ахпа аялдиз хьиз са куьлуь сас экъечIна. Сифте мез галкIиз, заз манийвалзавай. Аялриз кIвале и хабар ван хьайила, абур зал хъуьрена. Къуншид папаз жуван сас къалурайла, ада заз вуч лагьайтIа хъсан я? «Кьуьзуь чIавуз сас акъудун хъсан кар туш. Акварвар гьаларай, мукьвара вун рекьида». Зи чанда кичI гьатна. Чан ширин я эхир! Са шумуд йикъалай зи сиве сас амачир. За ам фахъ галаз хъуьткьуьннай жеди. Къуншид паб, сас вичиз ганач лугьуз закай бейкефни хьана. Кьуьзуь чIавуз акъатай сас низ гайитIа, гьадан уьмуьр яргъи жезвайди я кьван.

Ахпа бадеди баядралди зи рикI аладарна. И баядар кIанивиликай тир.

Сечме бадеди 107 йис уьмуьр гьалнай. Са тIал-квални авачиз, кIвалин, салан крар ийиз, гамар храз уьмуьр гьалай и къени къилихрин дишегьлидиз вич рекьидай югъ чидай.

Адан суса, вичин 80 яшар хьанвай Гуьлембер халади заз ихтилатнай:

– Садра къаридиди заз лагьана: «Чан свас, ваз веси хьурай, зи иштагь атIай кумазни тазиятдин гьазурвилер аку». ГьакIни хьана. Кьве юкъуз ада затIни тIуьнач. Пуд лагьай йикъан нянихъ хайибур, мукьва-кьилияр кIватIна абуруз вичин весияр авуна къариди. Экуьнахъ ада чан гана.

Сечме бадедин тазиятдиз атай хуьруьн папари нубатдалди са чIавуз къаридивай ван хьайи баядар лугьуз, адакай верцIи ихтилатарзавай:

Цаваравай вацран чиниз,
Малаикдин лув чукIурай.
Пака гавур хкведамаз,
Адан вилиз чун такурай.

***

И дуьньяда хуш я гьава,
Ашкъидин яд хъвайибурун.
А дуьньяда вуч мерг ава,
Зун хьтин рикI кайибурун.

***

Кагьрабаяр гардандаваз,
Цел фида зун ваниз-ваниз.
Идарада зи яр ава,
Кагьулбурун дуван ийиз.

***

Дуьньядин мал низ герек я,
Чан яр авай къацу яйлах.
Яр авачиз сурава зун,
Залай гъулан цуьквер алах.

***

Мел ваханд я, мел ваханд я,
Мелевай фу кIуь муханд я.
РикIин тIалар чуьнуьхарна,
Лугьуда за, тIал сухванд я.

1997

Гуьлжейранан кула

Хуьруьнвийрин меце гьатнавай «Гуьлжейранан кула[1]» лугьудай мисал тийижир аваранви бажагьат ава. За Аварандал сифте яз жуваз ван хьайи и мисалдин мана хабар кьурла заз адакай чирвал ганай хуьре. Ам вичин 100 йис хьанвай Рагьимова Гуьлжейран Тагъидин рушахъ галаз алакъалу я кьван. Са береда иервилин чешне тир лугьуда Гуьлжейран. Гъуьлуьз фейидалай кьулухъ, уьмуьр четинвилерани дарвилера фейи ада сиве-сивди ацIанвай кула пеш хьиз хкажна кьамал кьадай. Гьа и кардалди и викIегь дишегьли хуьруьн ксаризни чешне тир.

Чун вичикай хабар кьаз фейила Гуьлжейран баде багъда авай. Таран кулунив хьипи пешер шткизвай кьакьан буйдин, лацу якIарин, вили вилера эквер къугъвазвай и баде рикIиз акьван чими тир хьи! Адан 100 йис хьанавайдан чIалахъ хьун четин тир: 70-80 яшар анжах гуз жедай.

– Хуьруьнбур гьикI я, Гульжейран баде? – лагьана ихтилатдик кьил кутунай за.

---

1 кула - цIамарикай раснавай куткун

- Инсанар я ман, я бала, авайла кIвалер я, амачирла сурар, - лагьана дериндай агь чIугунай къариди.

Фагьумиз тадай гафар тир ибур. Зи вилик акъвазнавай и дишегьлидин гафари са камалэгьлидин гафари хьиз эсернай заз.

Заз гъамлуз хъуьруьн вуч лагьай чIал ятIа гьа юкъуз и къаридивай чир хьанай. Адан вилера авай гъамунин себеб лагьайтIа, 50 яшар хьанвай начагъ руш тир кьван. Бахтсуз веледдиз аявалзавай дидедивай а дуьньядизни физ жезвачир. Михьивиляй рекIв гузвай кIвал, гьен, сал и къаридин гьунар тир.

Гуьлжейран бадеди заз цIийиз асуннавай кьур къалурна лагьанай:

– Инаг за яхцIур къажгъан накьв ялна асуннавайди я. Зун кьейила атайбуруз инагар къайдада аваз акурай лугьуз.

Рагъ хьтин хъуьредай чин авай и дишегьлиди лагьай баядрани рагъ авай. Адан рикIин мурадар хьиз экуьбур, милибур тир абур.

Къе атай рагъ вуч чимида,
Дагъ кьве падна ша, къайи гар.
Чи кьисметар сад тахьайтIа,
Катна къведа ваз, кIани яр.

***

Яр ви кIвализ хранва за,
Вад юкI алай зар халича.
Ви дердинай цIай кьунва за,
Зал булахдин яд илича.

***

Къе яралай юргъяр къвазва,
Алахьзава яд никIелай.
Къариблухдиз акъатай яр,
ГьикI алудин вун рикIелай?

Къацу тулан яру цуьквер
АтIузвайди Ханагъа я.
И харапIа хуьруьн къене
Ярдив рахан къадагъа я.

***

РатIрал алай иер гада,
Гатар санал гьайин чна.
Ви дерт залай пара ятIа,
Гъваш терезар, пайин чна.

***

Гьар бахтавар гатфарихъди,
Чубарукриз диге кIанда.
Гвенар гуьдай чIав хьайила,
Ярдихъ галаз никIе кIанда

***

Тарал алай телеб ичер,
ТIатIанамаз нез жедайд туш.
Пашман жемир, чан кIани яр,
Таганамаз къвез жедайд туш.

2008

P.S. И мукьвара аваранвийривай Гуьлжейран баде хабар кьуна за. Ам саламат тирди, кIвачел алайди ван хьайила рикIиз регьят хьана зи.

2017

Шагьнигаран «чан»

Шагьнигар баде чаз Аварандал вичин салаз пер ягъадайла акуна. АскIан буйдин, къумрал якIарин и викIегь дишегьли виш йисан къари тирдан чIалахъ хьун четин тир. ВерцIи ихтилатрал гзаф рикI алай Шагьнигар бадедин:

– Эрмени-мусурман дяведин вахтунда зун агакьнавай руш тир.

Зи буба Шевлетни чIехи буба Везирхан гьа дяведай хтанач. Етим амукьай зун Гъуьсейназ гъуьлуьз фена. Чахъ вад аял хьайила, Гъуьсейн Ватандин ЧIехи дяведиз фена, гьана гьелек хьана.

Вичихъ 25 хтул, 4 штул, 2 птул авай Шагьнигар баде кIвалин ван я. Адахъ са кьетIенвал ава: «чан» гаф галачиз рахадач къари. И гаф акьван верцIидиз лугьуда хьи, ван хьайибур цIрада. Зун и кIвале авайла адан хтул Майиса къене фу авай текне кьурла «чан бала, ви юкь тIар жеди», – лагьана вичи кьунай.

Зун и кардал мягьтел хьайила, кIвалинвийри ада къедалди фу, афарар чразва лагьанай. Къариди вичи кIватIнавай зулун хъчарикай цIийиз хьрак чранвай афарар нен зазни кьисмет хьана.

Захъ галаз ихтилатиз-ихтилатиз, ада сун гуьлуьт хразвай. Им адан ял ягъун тир. И дишегьлидиз чида кьван манияр вуч тир! Са ялце 40-50 бенд туькIуьрнай ада. Вучиз ятIани яйлахдавай чубандикай баядар гзаф лугьузвай ада. И чIавуз бадедин чина мили хъвер гьатзавай. РикI ацIанваз хъфенай зун и хуьряй.

Яр яйлахда, зун аранда,
Яран сумаг храз ава.
Яргъал хьана мехъерин югъ,
Зун дердинай цIразава.

***

Къацу яйлах, цуькверин гьуьл,
Яргъи йифер гьикI акъудда?
Экуьналди цIвелек кваз гьил,
Яр рикIивай гьикI къакъудда?

***

Мад дагълариз чиг атана,
Яйлахдавай жегьил чубан.
Зун ви къвалал алаз кIандай,
Цуькверикай ийиз яргъан.

***

Зи манияр дердияр я,
Аваз хьурай амукьдалди.
Яр яйлахдай хтурай лагь,
Зулун къаяр алукьдалди.

2008

Саимата акьур ккIал

Са береда гьакъисагъвилелди элдин мярекатар тухвай, вичин шиирар хуралай кIелуналди сейли хьайи Саимат халисан халкьдин шаир тир. Адан хура илгьамдин булах ргазвай. Гьар дуьшуьшдиз, гьар кьисадиз кутугай чIал теснифдай ада.

Гьахъсузвилер эхиз жедачир дишегьлидивай. Вичин гаф хцидаказ лугьудай. Халкьдин манийрални баядрал рикI алай адан. Мехъерар, мелер, суварар ам галачиз кьиле фидачир. Тазиятдин межлисарни тухудай ада, лугьунрал атайла Саиматав къведайди авачир.

Нурметова Саимат Гьамидан руш 1938-йисуз КцIар райондин Аваран хуьре дидедиз хьанай. Адан бубадин кIвал лезги руьгь квай инсанрин къул тир. Гьамидахъ иер ван авай, ада халкьдин манийрал илигайла вири гьейран жедай. Касдин алакьунрикай адан ругуд веледдизни пай ганвай. Абурукай кьведакай: Саиматакайни Заиракай жегьилзамаз шаирар хьанай. Саимат хуьруьн юкьван мектеб куьтягьна, Къайинбег Шихкъайибоваз гъуьлуьз фенай. Абурухъ са хвани вад руш авай.

Гьалал зегьметдив, бахтавардиз кьил хуьзвай хизанди. Къени къилихрин, кIвалин-къан дишегьли тир Саиматан кIвале рябет, гьуьрмет авай. Ингье 2000-йисуз са намерддин ккIалдиз туьш хьанай гунагьсуз дишегьли. Адан кьилел атай мусибатди вири

эл къарсурнай. Къедалди инсанар куз-хъукъваз адакай рахада. Садбуру хуралай Сайматан шиирар лугьуда. Халкьдин баядрал рикI алай, мел-межлисрал абур аваздив лугьудай Саймата вичин шиирарни гьа баядрив кьадайвал теснифдай.

Ви мурадрал къвана живер,
МуркIад кьуртIа, вучда вуна?
Муьгьуьббатдин багъдин бегьер,
Терг авуртIа, вучда вуна?

Гъам хъичирдай гьижрандин югъ,
АлукьайтIа вучда вуна?
Вилерив хуьз ирид рекьер,
АмукьайтIа вучда вуна?

Жейран хьана зун ви багъдив,
АгатайтIа вучда вуна?
Бейхабар яз зун ви вилик,
АкъатайтIа вучда вуна?

Лацу лиф хьиз ви патавай,
АлатайтIа вучда вуна?
Зи рикIик квай цIай ви рикIик,
АкатайтIа вучда вуна?

Аллагьди чаз чаравилер,
ХкатIайтIа вучда вуна?
Зи дидардихъ вил галамаз,
КъакъатайтIа вучда вуна?

2000

Кьулан вацIуз сел атана

Яргун хуьруьн эгьли, 84-йиса аваз рагьметдиз фейи Мамедова Сурат Абдулсамедан руш умун, къени дишегьли тир. КIвале, магьледа, хуьре виридаз адан хатур кIандай. Ам баядар лугьуз эгечIайла хуьруьнбурун пIузаррик хъвер акатдай. Са ялце лугьудай кьван бендер вуч тир ада!

2013-йисуз абурун кIвале хьайила гзафни-гзаф бендер ван хьанай заз адавай. Хвешила абур жуван диктофондиз кхьиз эгечIнай зун. Зи фикир са куьни желб авунай: абурухъ Кьулан вацIуз талукьарнавайбур генани пара тир. И бендера Самурдин бегьемвилелди туькIуьрнавай образди зи фикир желбнай.

Вичин иервилин тай авачир, Шагь дагъдин кукIушрилай кьил кутуна, Дагъустандинни Азербайжандин чилерай тIуз авахьзавай, къаних чилерал вичин ятаривди чан гъизвай и вацIу виш йисар я чи халкьдин поэзияда кьетIен чка кьаз. Чаравилинни кIанивилин, яргъалвилинни мукьвалвилин лишан тир, фад-фад къекъерай акъатиз, вичин дили селлери инсанриз басрух гузвай и вацI муьгьуьббатдин гур гьиссер винел акъудун паталди кутугай образ я. Кьулан вацI гьакIни чаравилин лишан хьиз теснифнава.

Кьулан вацIун яд къайи я,
Зи рикIин цIай туьхвенайтIа.
ЧкIидайни чIехи дуьнья,
Чун сад садаз туьквенайтIа.

***

Кьулан вацIуз сел атана,
Муьгъ амачиз амукьай хуьр.
Яр чарадаз несиб хьана,
ЦIай галачиз кана зи хур.

***

Кьулан вацIал гуларин муьгъ,
Гуларикай сад кими я.
Я къуншидал алай къелем,
Зи рикIиз тек вун чими я.

***

Дагъларавай живер цIраз,
Кьулан вацIуз сел къведани?
Вили кьуна кIан хьайибур,
Багьнадилай хьел жедани?

***

Чубарукди муг ийидач,
Кьулан вацIун луьз галачиз.
На заз гьикьван сед ийида,
Зи виликай къвез, алатиз.

***

Ван кутуна алахьайди,
Кьулан вацIун сел я, вахар.
Сел атункай заз кичIе туш,
Пака хуьре мел я, вахар.

Тевризан мярекатар

Халкьдин руьгьдикай яд хъванвай ЧIакIар Тевриз халисан элдин шаир тир. Хуьруьнбурун рикIел ам хъсандиз алама.

Пиралиева Тевриз 1929-йисуз Кцlар райондин ЧIакIар хуьре дидедиз хьанай. Гьалал зегьметдалди вичин хизан хуьзвай, хуьруьн кьегьал ксарикай тир адан буба ваякьанрин фигъл себеб яз репрессиядик акатнай ва жегьилзамаз рагьметдиз фенай.

ТIебиатдин иервилерал, хайи Ватандални хайи халкьдал рикI алай Тевризан гьиссери гъвечIизамаз звал къачунай. Дуьньядин гьахъсузвилер вилералди акур, халкьдин дердериз шерик хьайи адакай заманади шаир авунай. Жегьил чIавалай Тевризан чIалар мецера гьатнай.

ЧIакIардал сифтегьан, Уьнуьгъа юкьван мектеб акьалтIарай руша Бакуда Хуьруьн Майишатдин Техникумда кIелна гзаф йисара хуьре кIвалахнай. Гуьгъуьнлай ЧIакIаррин клубдиз регьбервал гайи Тевриз Пиралиева хуьруьнбуруз пара кIандай. Лезги чIалални халкьдин адетрал рикI алай ада ара датIана кьуьзуьбурувай баядар кIватIдай. Гагь-гагь вичини хуралай баядар лугьудай. Гьа и кардай хуьруьнбуруз ам пара кIандай. Ада клубда кьиле тухвай, халкьдин манийрив дигай мярекатар

гилалди инсанрин рикIел алама.

Лампадаллай шуьшедиз хьиз,
Ваз иервал гана, дилбер.
Яргъал къекъвез, патав текъвез,
Вуна зи рикI кана, дилбер, – хьтин баядралди хуьруьнбурун рикIер хъуьтуьлардай дишегьлиди.

Тевризахъ галаз хьайи са ихтилат къедалди рикIел алама зи. Лезги манийрал рикIяй гьейран тир и дишегьлиди гьикI ятIани заз лагьанай:

– Чи баядра дуьшуьш жезвай сепрарни кваз рикIиз чимибур я, гьабурайни марифат чикIизва. Яб це:

Чан аламаз сура гьахьдай,
Им рикI алай гад туширтIа.
Гада, за ваз сепердай,
Вун дидедин сад туширтIа.

Вичин пер ханвай, вич негь авунвай гададиз сепериз кIанзавай рушан рикIел ам дидедин авай-авачир сад тирди хтайла тават хъуьтуьл жезва, адан хъилен муркIар акваз-акваз цIразва.

1950-йисалай вичин шиирар газетринни кIватIалрин чинриз акъатай Тевриз 2012-йисуз рагьметдиз фена.

РакъуятIан верцIи чIалар

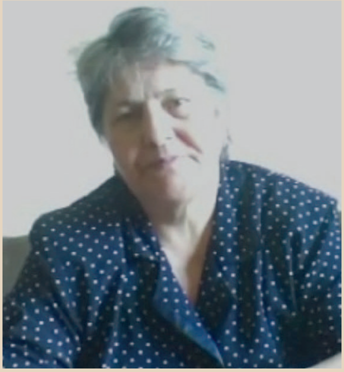

Садра Бакудин Шегьрияран тIварунихъ галай медениятдин кIвале «Сувар» ансамблдин концерт кьиле тухузвай чна. «Лезги халкьдин манияр нивай лугьуз жеда?» – лагьана залдиз суал гайила, 50-55 яшарин са иер дишегьли залдай сегьнедиз экъечIнай. Ада «Пейкер баха» мани акьван хъсандиз лагьанай хьи, залди гурлу капар янай. Им акьван иер ван тир хьи, завай концертдилай кьулухъни ам рикIелай алудиз хьаначир.

А дишегьлидин суракьда аваз Бакудин Гуьнешли поселокда адан кIвализ илифнай зун. Адан ихтилатри дад ганай заз, вучиз лагьайтIа рахуник патан чIаларин гафар кутазвачир. Чи чIалан иервилел, адан верцIивилел гьейранарзавай ада зун.

Ахпа гаф лезги манийрикай кватнай. Чи халкьдин манийрин верцIи дад хвена, гагь-гагь шад мярекатра абур инсанрив агакьарзавай Амрагьова Ракъуят Незеран рушахъ галаз авур чи ихтилат камерадиз чIугуна, жуван «Зи хайи эл» тIвар алай фильмда гьа кадррикай менфят къачунай за.

Вич дуьньядилай куьч хьанватIани, къедалди инсанар Ракъуятан верцIи ванцикай рахазва. За лагьайтIа, гьар гьилера а дишегьлидин верцIи ванцихъ яб акалайла жув-жуваз лугьузва: «Гена а легьзеяр вахтунда камерадиз чIугурди. Гена Ракъуятан верцIи ван амукьайди.»

Вичин буба Азербайжандин КцIар райондин Аваран хуьряй, диде Дагъустандин Кьурагь райондин КIирийрин хуьряй тир и дишегьлидиз чи халкьдин 50-далай гзаф манияр чидай. Икьван гагьди ван татай шумудни са мани сифте яз адавай ван хьанай заз. Гагь-гагь манидин гафар рикIелай алатайла, гьасятда абур хуралай туьхкIуьрдай ада. АкI туьхкIуьрдай хьи, метлеб деринди, гафар рифмадив кьадайбур жедай.

Адан хъуьтуьл, рикIиз эсердай гьамлу ванци яб гузвайди хиялрин луварраллаз цавариз хкаждай. И дишегьлидин чIалари рикIин гьалар атIудай инсандин. ГъвечIизамаз хизандихъ галаз Бакудиз акъатай, ина кIвал-югъ авур адан манийри къарсурдай яб акалайбур. Гагь-гагь ада мугъамдалди лезги баядар лугьудай. Дегь чIавара чи бадейрин манияр ихьтинбур тир лугьуз, билбилдин хьиз ванер акъудиз, бендер туькIуьрдай. Ада лагьай са баяд гьич рикIелай алатдач:

Къе къелеман мехъер ялда,
Зи дерт пайиз ша тIун диде.
Ина яр акваз рикI пад жеда,
Патал хуьруьз це зун, диде.

Ракъуят бахадин са мисал къедалди рикIел алама зи: «Циферикай гьамар кьамир». Йисар алатунивай и гафарин метлеблувили гьейранарзава зун. «Гьар гафунихъ агъвамир, гьар ван хьайи гаф тупIалай авуна рикIиз тIар ийимир. РикI хадай гафарихъ гелкъвемир», – хьтин манаяр ава и мисалдихъ. Эхь, вич кьакьан руьгьдин инсан тирвиляй кьакьан гьиссерихъ ялдай ада.

2005

ЧIал аманат яз вугана

Азербайжандин лезгияр гзаф яшамиш жезвай районрикай тир Исмаиллыда, Гуьйчай вацIун къерехда, дагъларин ценерив гвай Смугъул лугьудай иер са хуьр ава. Смугъулвияр хъсан багъманчиярни лежберар я. Эхиримжи 30-40-йисан къене лагьайтIа, хуьр вичин савадлу ксаралди сейли хьанва. Ина багълара са гьавадин гегьенш, иер кIвалер эцигдай адет ава. Гьар кIвале чпи хранвай гамар, сумагар жеда. Хуьруьнбуру тIанурда ва я сачунал фу чрада.

Фад-фад илифда зун и хуьруьз. Ина гьар са кIвалин рак ахъайна хайиди хьиз къенез гьахьиз жеда завай. Вучиз лагьайтIа къени инсанар я смугъулвияр. Абуру лезги чIал, лезги адетар, бубайрин руьгь хъсандиз хвенва, «Самур» и хуьруьн агьалийрин рикI алай газет я.

Садра ина муаллимрин тIалабуналди чIехи синифрин аялриз лезги чIалан тарсар ганай за. Са тарсуна аялрив баядар кIелиз турла, VI синифда кIелзавай Бегьрузеди вичин баде Ширванавай ван хьайи бендер акьван хъсандиз кIелнай хьи, завай абурун кIвализ тефена акъвазиз хьаначир.

1932-йисуз Смугъулда дидедиз хьайи Ширинова Ширван Саламан руш зегьметдал лигим хьанвай лезги дишегьлийрин чешне я. КIуьд йисалай колхозда кIвалахай ада хизан туькIуьрайдалай

кьулухъ къунши Къалажух хуьруьн халичадин артелда халичачивал авунай. 1983-йисалай пенсиядиз экъечIнаватIани, ам гъилин ван я. КIвалин чIехиди хьиз датIана кар-кеспидихъ гелкъвезвай, вичихъ пуд рушни кьве гада, хтуларни штулар авай и дишегьли къени къилихралди хуьруьз сейли я.

Ширван бадедивай баядар лугьун тIалабайла, ада чи тIалабун хвешила кьилиз акъуднай. Гагь-гагь цIарар рикIелай алатайла, Бегьрузедини къаридин муькуь хтулри гьарда санихъай абур адан рикIел хкизвай. Ширван бадеди чина хъвер аваз гуьгъ давамарзавай:

Кьил элкъуьрдай гатун шагьвар,
Зи багьдилай элкъвезава.
Я яргъариз акъатай яр,
Хиялар вахъ гелкъвезава.

***

Ярди атIай инжи векьер,
Кьуразава я зардин къуш.
Вун цIай кьуна кайитIани,
За вакай вил атIудай туш.

***

Зун дакIардай килигайла,
Хел-хилеллай хурмадин тар.
Эсли кайи чкадал ша,
Лацу нафтIад лампа гвай яр.

Ибур рикIелай алат тийир легьзеяр тир. «Баркаллагь ваз, лезги баде, жуван хайи чIал аманат яз вугуз хьана вавай жуван хтулрив», – фикирнай за.

2010

Баядрин кIентI

Чпир хуьруьн виридалайни кьуьзуь дишегьлидал – Шагьнесиб бадедал кьил чIугваз фенвай зун. «Баядрин кIентI я ам», – лагьанай хуьруьнбуру.

Вичин 102 яшар хьанвай, чина нур авай Режебова Шагьнесиб Абдулрагьиман руш жегьил береда халисан тават хьайиди гьасятда кьатIуз жедай. Адан секинвилини сабурлувили зи фикир желбна. Шагьнесибан гъуьл Гьасанпаша хъсан устIар тир лугьуда. Абурухъ галаз-галаз 5 аял хьанай. Гьасанпаша Ватандин ЧIехи дяведиз фейила абурун вад веледни гишила кьенай.

Вилералди икьван мусибатар акур дишегьлиди кьисметдин вилик мет ягъанач. Гъуьл дяведай хтайдалай кьулухъ ада мадни кьуд аял хана. Гьасанпашадихъ галаз санал вири чIехи авуна динжарай къаридихъ шумудни са хтулар, штулар, птулар ава.

Са йис идалай вилик кьисметди мад гъилера кIевера туна Шагьнесиб баде. Вичин хва Ширинбала кIвач нажахди атIана, ивидалди хьана акур къаридиз гьайифар хьана. Хцин кIвачелай кап аладарна кIвализ хтайла, адан вилер буьркьуь хьана.

Гила дуьньядикай хъелнава къариди. «Заз чилери чка гузвач, цаварикни пай квач», – лугьуз шел-хвалзава. ЯтIани манияр лугьунилай гъил къачунвач дишегьлиди. Фад-фад баядрал илигда ада. Абурукай вилериз экв, руьгьдиз тIям къведай хьтинди я адан.

Заз ахварай яр акуна,
Кард хьиз кьакьан чархараллай.
Акурлани рахаз хьанач,
Яд хьай(и) вилер ахвараллай.

***

Заз ахварай яр акуна,
Пагьливан хьиз махаравай.
Кьве ширин гаф лугьуз хьанач,
Яд хьай(и) вилер ахваравай.

***

Гад алукьна ник ацIайла,
Эллер гвенар гуьз акъатна.
Заз ахварай яр акуна,
Зи пIузарар куз акъатна.

***

Заз цлаллай буйдин гуьзгуь,
Хъел акатна хаз кIан хьана.
Заз ахварай яр акуна,
Гъил вегьена кьаз кIан хьана.

***

Зи вил галай иер суна,
На ахварай яд гана заз.
Вуна гайи булахдин ци,
ВиртIеди хьиз дад гана заз.

2007

Юкь дуьз хъхьана

Лезги чIалал «Зи хайи эл» тIвар алай фильм чIугваз кIанз 2004-йисуз КцIар райондин хуьрера къекъведайла, Манкъулидхуьре вичин 106 яшар хьанвай са викIегь къари яшамиш жезва лагьай ван хьайи кумазни гьаниз рекье гьатнай зун.

Медина Дуьйуьшовадин юкь чIемерук хьиз какунвайди акурла гьайифар хьанай заз. Ихтилатрал рикI алай, чина хъвер авай и къаридиз заз вич фильмдиз чIугваз кIанзава лагьайла, ам гьасятда кIвачел къарагънай:

– ИкI ваъ! Фена пекер дегишарин, – лагьана ам айвандай кIвализ гьахьнай.

Са герендилай кIвалин ракIар ахъа хьайила, анай дамахарнавай са къари экъечIнай. Чи камера акур къаридин какванвай юкь дуьз хъхьанвай. Кьакьан чинар хьиз тик акъвазнавай ам. Чина рагъ авай къаридин. Вичин сарар авачир сивик хъвер акатайлани ам рикIиз чими тир.

Медина бадеди «Перизадайрал» илигайла ам камерадиз чIугунай чна. А легьзеяр гуьгъуьнай зи филмдин виридалайни хъсан кадрриз элкъвенай.

Са ялце хуралай цIудралди баядар лугьузвай и къаридин уьмуьрдин гьикаятди рикIер къарсурда. Вад гадани пуд руш хайи,

абурукай пуд гадани са руш вахтсуз кьейи, гъуьл дяведа хьайи йисара гзаф четинвилер акур, кас хтайдалай кьулухъ мадни пуд аял хайи и дишегьлидин эцигун-къахчуни пагь атIанай зи. Хтуларни штулар авай адан кIвали михьивиляй рекIв гузвай.

Са кьетIенвални авай и къаридихъ: датIана инсанриз шад гьиссер бахшзавай ада. РикIин къеняй хъуьрез алакьзавай Медина бадедилай. Ада лагьай баядарни инсандик руьгь кутадайбур тир.

Зун и пата, вун а пата,
Арадавай мензил вуч я?
Чун сад-садаз кIан хьайила,
Тагуз дидед делил вуч я?

***

Зун и пата, вун а пата,
Женнет тушни арабада?
ГьикI хъфида ялгъуз кIвализ,
Кьарай къведач харапIада.

***

Зун и пата, вун а пата,
Кьудялвидин лацу гада.
Кьил къакъудна гьиниз фида,
Къакъуддачни вун масада?

***

Жуьмядин къуз вил вегьемир,
Яр кIвалева – ватанарал.
Межлисарин гур береда,
Яр хъфена куьтенарал.

***

Тик гуьнедай гьикI экъечIда,
Пеле (а)кьадай гар авачиз?
Хва кьей хуьруьз гьикI хъфида,
РикIиз кIандай яр авачиз?

2004

Сабур гудай баядар

Адал дидеди Багъаханум тӀвар дуьшуьшдай эцигначир. Кьуд гададин гуьгъуьна аваз дуьньядиз атай вичин руш багъади, бахт къениди хьун тир Сарайхануман мурад. Вичиз акур яцӀа гьатунар веледдиз такурай лагьана даднай ада. Вучиз лагьайтӀа Багъаханум дидедиз хьайи 1941–йисуз вири уьлкве, вири халкь яцӀара гьатнавай.

Гъуьл Рамазан дяведиз фейила вичив бицӀек гвай дишегьлидин кӀвале са кӀапӀал аялар авай. Сарайханума хизан кашарикайни къаярикай хвена кӀанзавай. Абур патал вич цӀузни–вацӀуз вегьизвай дишегьлиди. 1944-йисуз Рамазанан чӀулав хабар агакьайла дердери юзурай жегьил суса баядрин чӀал ахъайнай. Вилер ишез, меци манияр лугьудай адан.

Багъаханум и манийрин гьавада аваз чӀехи хьана. Аял чӀавалай дидедивай ван хьайи манияр цӀиргъинихъ кутуна лугьуз алакьдай адалай. 16 йис хьайила гъуьлуьз гана ам. Кьуд аял хана чӀехи авур, зегьметди лигимарнавай, къени къилихрин, умун инсан тир Багъаханум Исакьовадин хажалатар адан рикӀ атӀудай хьтин чӀаларай кӀвахьда.

Сарайханума 82 яшинда аваз вилер бендер лугъуз-лугъуз мичӀнай. Вичин 75 яшар хьанвай Багъаханумани къе дидедин саягъда дердерин пар баядралди къезилариз алахъзава. «Баядри сабур гуда», – лугьуда дишегьлиди.

Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Хажалатар агатайла.
Гила дуьнья гьикI кIантIан хьуй,
КIанид гъиляй акъатайла.

***

Чинар таран кьакьан хилел
Мад билбилди баядарна.
КIани ярдин са гафуни
Зи вилериз дуьнья дарна.

***

Пенжеридай килигайла,
Ичин тара цуьк акъудна.
Гъилик тупIал кутадалди,
КIани ярди рикI акъудна.

***

Я масада къакъудай яр,
Заз мусибат, сед хьана хьи.
Сада закай хабар кьуртIа,
Фад туьхуьнай гъед хьана хьи.

***

Эслидинни Кереман рикI
Сафунай яз акъудзава.
Зунни зи яр душманари
Рагъни варз хьиз къакъудзава.

***

Бахтавардин расу чIарар,
Лацу пеле харадава.
Кьакьан буйдин къавах хьтин
Яр дустарин арадава.

Баядрин сел алахьна

Хъуьтlуьн юкъуз далудиз рагъ гузвай Медина хала Хьилерин хуьре вичин кlвалин вилик квай тlапlунал ацукьнавай. Салам гана адав агатайла къаридин гуьгъуьлар кьаз кlан хьана заз:

– Манияр лугьуникай галатначни вун?

Жуваз тийижиз, зи гаф тlалабда акьунвай кьван.

– Чан бала, захъ амай яр-юлдашар гьабур я. Йифиз ксудайлани, пакамахъ къарагъайлани мецел манияр къведа.

– Ваз манияр гзаф чидани?

– Беессс! – ялна къариди.

– Лугьудани вуна?

– Лугьудачни бес? Гьикьван кlанда ваз? Виш, кьве виш?

Сифте заз ада зарафатарзавай хьиз хьана. Ингье гьиле макъам гьатун гуьзетзавай кьван Медина бадеди. Илигна ада баядрал. Гагь-гагь акахьиз, гафар рикlелай алатайла шерзум жезвай ам, фадни гуьгъ хълагьзавай.

Мирзебегова Медина Мирзебаладин рушан 80 йис я. Вичин гъуьл Нияз 24 йис инлай вилик рагьметдиз фейи адахъ кьве хвани кьве руш ава. Гъвечlи хцин хизандихъ галаз санал яшамиш жезвай и дишегьлидивай вун сифте яз баядар лугьуз мус эгечlайди я, лагьана хабар кьурла, ада агь чlугуна:

– Эгь, чан бала, дердери чIал ахъайда инсандин. Кьве стха сура тур вах я зун. Абурукай садан 24 яшар тир, муькуьдахъ ирид велед авай. Чун пуд вахни пуд стха тир. Гила зун текдиз ама.

ИкI лагьана кисна ам. Са герендилай адан баядрин сел алахьна:

И пад дере, а пад дере,
Ялгъуз амай къветрен фере.
Вуч хъсан тир жегьил бере,
АхкунайтIа тек са герен.

***

И падни дагъ, а падни дагъ,
Арадавай цуьквედин багъ.
Зи кьисметар ваз тахьайтIа,
Гьазурда за памбагни агъ.

***

А патарин телеб ичер,
И патариз гуз акъатна.
Заз ахварай яр акуна,
Зи пIузарар куз акъатна.

***

Кьве дагъд ара, саврух пара,
ТакIан я заз гар авай пад.
ЧIимелри рикI зегьемарда,
Аквадач хьи, яр авай пад.

***

На хаму шив вацIа твамир,
ВацIавай яд къайиди я.
На ви дердер заз ахъаймир,
Зун валайни кайиди я.

2016

Ргазвай булах

Шагь дагъдин ценерив, СтIур хуьрелай винидихъ КцIарин дегь хуьрерикай тир Кьуьхуьр экIя хьанва. Вичихъ гзаф агьалияр авайвиляй са хуьр бес тахьана, инсанри кьвед лагьай хуьруьн бине кутур, гьавиляй «Кьве хуьр – Кьуьхуьр» хьиз сейли хьайи и лезги маканда са береда 100 кIвал авай. Алатай асирдин 80-йисарилай инай инсанар куьч жез гатIунна.

Кьуьхуьрвийрин гзаф хизанри КцIар райондин Кьуьхуьруба хуьре бине кутуна. Гзафбур КцIар, Сумгаит, Баку хьтин шегьерриз акъатна. Себеб рехъ тахьун я. Гила хуьре кьуд хизан ама. Са шумуд хизан лагьайтIа, гьар гатфариз иниз хкведа, зулун къаяр гатIунайла хъфида. Абурукай сад Къаяханум Зербалиевадин хизан я. Вичин итим Нежмеддинахъ галаз муьжуьд аял чIехи авур и дишегьли вичин хва Гъуьснеддинан хизандихъ галаз яшамишзава. Абур Кьуьхуьрубадиз куьч хьанватIани, гьар гатфариз Кьуьхуьриз хкведа, зулалди ина чпин адетдин кар-кеспидихъ гелкъведа. Кьуьхуьр акваз-акваз хуьрерин жергедай хкатуни тIал гузва бадедиз. Ина иеси амачир салар, цан цазмачир генг чилер акваз рикI ишезва адан.

Элдин шаир тир, вичин 80 йис хьанвай Къаяханум Зербалиевади са ялце шумудни са баядар хуралай кIелна заз. Налугъуди ргазвай булах тир Къаяханум баде. Арада вичин шиирралзни илигна бадеди. Адан иер цIарарай Кьуьхуьрал гьейранвал кIвахьзавай.

Мулдин цуьквер экъечIнава
Чи Кьуьхуьруьн хивериз мад.
Яр къведатIа ялгъуз атуй,
Ахмурариз, хъилериз мад.

***

Садлагьана къарагъмир, гар,
На кIанидан рекьер кьада.
Несиб тахьай яр акурла,
Валлагь, рикIин са пад тада.

***

Жибиндавай зарлу жуна,
Ирид цавуз акъатай яр.
КIанда лугьуз вучдай вуна,
Югъни йиф хьиз къакъатай яр.

***

Вун дагъларай мус хкведа,
Къацу яйлах кIвал хьайи яр.
Са шив къачу, чун гваз фирай,
Кузвай рикIин тIал хьайи яр.

***

Я бахтавар мили шагьвар,
Вакай къати гар жедайд туш.
Бубади ваз тагайтIани,
Зун масадан яр жедайд туш.

2017

Ниметан чIехи мурад

Туьркиядин чара-чара вилаятра сигъдаказ яшамиш жезвай лезгийрин акьалтзавай несилри къвердавай дидед чIал квадарзаватIани, абуру лезги руьгь хуьзма. Гьар са халкьдиз хьиз, лезгийризни Аллагьдин патай ганвай пай тир и милливал, и кьетIенвал бубадин ивидихъ, дидедин некIедихъ галаз санал веледрин дамарра гьатнава, абурун руьгьдихъ какахьнава.

Нимет Гуьчмез и руьгь хуьзвайбурукай сад я. Адан мецелай лезги баядар кими жедач, фадфад вилер ацIуз-алахьиз, садрани такур, вичин бубадинни дидедин хайи ватандихъ цIигел яз агь чIугвада. Ниметанни адан гъуьлуьн Февзидин чIехи бубайрин кьисметда ватандивай яргъара уьмуьр гьалун авай кьван. Шамилан женгерилай кьулухъ абур Дагъустандай суьргуьннай. Февзидин бубаяр Кьуьчхуьрин мукьув гвай Бахцугъ хуьряй, Ниметан бубаяр лагьайтIа, Мегьарамдхуьруьн райондин ЦIелегуьн хуьряй тир. Февзи 1933-йисуз Дуьмберезда, Нимет 1940-йисуз Кирнеда дидедиз хьана. Аскервал Кореяда кьилиз акъудай, цIуд йисуз Германияда кIвалахай Февзи эцигунрин устIар я. Ниметан 17 йис хьайила ам Февзидиз гъуьлуьз фена. Гьа чIавалай и лезги хизан Балыкесирда яшамиш жезва. Абурухъ пуд гадани са руш ава.

Ватандин тIвар хуьзвайди тек чил ваъ, гьакIни рикIер я. И хизандин, гьакIни кьисметдиз къариблухар акъатай агъзурралди лезгийрин рикIера къедалди яшамиш жезва ватан. Садра хьайитIани ватандин чилерал къекъвен, мукьва-кьилийрихъ галаз ихтилатин абурун эрзиман я. И цIигелвал Ниметан баядрайни кIвахьзава. Шумудни са виш йисара лезги дидейри туькIуьрай, дуьньядин гьи пипIе яшамиш хьунилай аслу тушиз вири лезгийриз сад хьиз хайи тир, чи арада авай часпарар чукIурзавай, чун сад-садав агудзавай, чи руьгьдин ивирриз элкъвенвай баядрай.

На эчIелар куьз алагъда,
Яр, ви язух къведа заз.
Агъа патай гар къарагъда,
Ватандин ни гъида заз.

***

Дагъларин кьил живедава,
Лугьумир хьи, цIрадай туш.
Ватандивай къакъатайдан
Вилин накъвар кьурадай туш.

***

Ватандавай бахтаварар,
Зун хьтиндан рикI женни шад?
Заз гьайифар жеда, вахар,
Гьар акурла ватандин пад.

***

Хайибуру жузуртIа зун,
Яд кIвахьнавай канбар я лагь.
Чи кьуд пата авайд вири,
ЧIал течидай санкьар я лагь.

***

Азраилдиз лагь, атурай,
Чан амачир ажузд я зун.
Дуьньядикай рикI ханавай,
Ватан такур бахтсузд я зун.

2009

ЧIалар чразвай хьар

Туьркиядин Балыкесир вилаятдин Кирне хуьре Салигьат баде виридаз бендерин устад хьиз чидай. Вичин кесиб кIвале гьалал зегьметдалди веледар чIехи авур Салигьат Къаядин хура Ватандихъ цIигелвилин ифей хьар авай. И хьра ада цIайни ялав галай чIалар чразвай.

2009-йисуз и хуьре мугьманвиле хьайи зун Салигьат бадедин кIвализни илифнай. Кирнеда абурун кIвалин патавай алатдайла варарихъай ван атана кьулухъ элкъвенай зун:

– Чан хтул, Седакъет, бес вун чи кIвализ илифдачни?

Са рехи дишегьлидин и гафар ван хайила, заз жув Яргундал алай хьиз хьанай. За мягьтелвилелди жузунай:

– Ваз зун гьинай чида, чан баде?

– Вун атанвайди Жевдет Йылдыза лагьанай чаз. Шумуд югъ я чна ви рекьер хуьз. Вун зи ватандай тир багьа мугьман я эхир, – лагьана къагьардив са баяд лагьанай ада:

Кьибледихъай гар къарагъна,
Гар къарагъна, къай алахьиз.
Ватандивай яргъаз хьайи,
Ифин гва зав цIай алахьиз.

Салигьат бадедин и баядди ширнай зун. Адан гардан кьуна, хъуьхъвериз темен ганай. Дуьньядин а кьиле, яргъал са уьлкведа

уьмуьр гьалзавай, садра кьванни вичин бубайрин ватан такур и дишегьли лезги чIалал акьван верцIиз рахазвай хьи, заз ам жуван хуьруьнви хьиз хьанай.

Адан кьиляй-кьилди вичи хранвай халичаяр экIянавай, михьивиляй рекьв гузвай рикIиз чими кIвале ништа, шумуд сятда кьил-кьиле гана ихтилатнайтIа чна. 1925-йисуз дидедиз хьайи, Селим Качадихъ галаз хизан туькIуьрна, кьве хвани пуд руш чIехи авур и дишегьлидихъ яб акализ-акализ зун дуьньядин лезгияр сад-садав агуддай чIехи гуж авай чи дидед чIалал мад гьилера гьейран жезвай. Къаридин гафар гагь-гагь манийриз элкъвезвай. И чIавуз ван зурзазвай, вилерал накъвар акьалтзавай и лугьуз-хъуьрезвай бадедин. Вилерин гъам, рикIин тIал цIарариз куьчарзавай ада:

Вучда ихьтин кьисметдикай,
Вири рекьер зумул[1] хьайи?
Чаз гъурбатар несибарна,
Ганавайди зулум хьайи.

***

Гатар вири гьикI агудда,
Хуьруьн къене мел тавуна?
Жегьил уьмуьр гьикI акъудда,
Жуван хайи эл такуна?

***

Яр ватанда, зун яргъара,
Эха гила, эх жедатIа.
Къурбатдикай ватан кьурдан,
Яраб рикIиз рехъ жедатIа?

2009

---

1 зумул - кIвалин чинебан рехъ

Итимрин манияр

Баядар, манияр, бендер, кьуд цIарар ва маса тIварар алаз чи фольклордин чешнеяр дишегьлийри хьиз итимрини арадал гъанва. И фикирдал чун Азербайжандин, Дагъустандин ва Туьркиядин лезги хуьрера къекъвена, вишералди инсанрихъ галаз таниш хьана, абуру лагьай чIаларихъ яб акалайдалай кьулухъ атана. Мирземегьамед Бекеров, Юнус Багьиров, Агъамурад Исмаилов, Баба Бабаев, Тагьир Тагьиров, Жавид Шерифов, Ибрагьим Афажан хьтин агьсакъалривай ван хьайи бендери кьуд цIарар туькIуьрна хуралай кIелдай алакьун итимрихъни авайди субутзава.

Чи кьуд цIарарихъ лезги классикрин яратмишунрикай менфят къачуна теснифнавай чешнеярни гала. Имни дуьшуьшдин кар туш. Халкьди вичин руьгьди кужумай цIарар хъсандиз рикIел хуьда, абур мецяй-мециз физ, инсанрин арада чкIида.

Чи са бязи баядар кIелайла, абур ни туькIуьрнаватIа регьятдиз кьатIуз жеда. Дишегьлийрин цIарариз гьиссер хъуьтуьлдиз, регъуьдай къайдада лугьун хас ятIа, итимрин чIалариз гьиссер рикIяй фейивал, ачухдиз мецел гъун хас я. Агъадихъ галай бендерай икI тирди хъсандиз акվазва:

Синерилай яд фидайла,
Чархарилай сел къведани?
Тек са темен гана лугьуз,
Ви пIузаррал гел жедани?

Ярди атІай инжи векьер,
Кьуразава я зардин къуш.
Вун цІай кьуна кайитІани,
За вакай вил атІудай туш.

Адет яз, бендер дишегьлийри теснифда. Ингье чи фольклорда итимрин манийрини кьетІен чка кьазва. Ибур итимри туькІуьрна, итимрини лугьузвайбур я. Эхиримжи йисара лезгияр яшамиш жезвай районрани хуьрера баядрин устадар тир шумудни са итимдал дуьшуьш хьана зун. Абурун и рекьяй кьетІенвилерикай сад ам я хьи, баядрик кьил кутуна, гуьгъ давамарун патал дишегьлияр межлисдив агудда. КцІар райондин Чпир хуьре Мирземегьамед халудини Шагьнесиб бадеди, Туьркиядин Балыкесир райондин Кирне хуьре Ибрагьим дахадини Гуьлендам бахади баядралди авур гьуьжетунар мисал яз къалуриз жеда. Адет яз, абуру «Сад за лугьун, сад вуна лагь» цІараралди гьуьжетунрик кьил кутада.

Марфари къав гатазва зи,
Авахьзавайд тІили туш, руш.
Гьиле гьатай яр ахъайиз,
Зун на лугьур дилид туш, руш.

***

Ваз илчияр атанвани,
Зи бахтуниз акъатай руш.
Вахъ илчияр мад пара хьуй,
За валай гьил къачудайд туш.

***

РикІин кьарай квахьнава зи,
Цифедаваз ви кІвалин рехъ.
Буьшме чинай акъуда яр,
Аквадайвал ви лацу хъвехъ.

Мирземегьамедан манияр

Чпирдал бендер туь-кІуьрзавай са итимди уьмуьр гьалзава лагьай хабар агакьнай зал. «Ина Мирземегьамед халудиз кьван гафар чидай кьвед лагьай кас авач», – лугьуз гафарзавай хуьруьнбуру. Зунни адан суракьда аваз Чпиррин хуьр-уьз рекье гьатнай. И чина мили хъвер къугъвазвай, вичи лагьайвал, къуфаран хьун вуч ятІа течир, къени къилихрин касдихъ галаз чи ихтилатди

акьван хъсандиз кьунай хьи, на лугьуди, цІуд йис тир чун чаз чиз. Вичин 77 йис хьанвай, мецик звер квай и касдин мили ихтилатрикай тух жезвачир зун.

Бекеров Мирземегьамед Мирземегьамедан хва дуьньядиз татанмаз адан буба, вич хайи са шумуд йикъалай диде рагьметдиз фенай. Ам Назани бадеди чIехи авунай. Гьар аял шехьайла къари ам къужахда кьуна булахдин рекьел акъатиз, цел физвай хурудик аял квай сусаривай бицIекдиз нек гун тIалабиз жедай. Гьа икI, аялди 64 дишегьлидин нек хъванай. Гьавиляй адаз гафар пара чида лугьуда.

Аялвал етимвиле, четинвилера акъудай Мирземегьамед дяве къарагъайла гьиле яракь кьуна ватан хуьз фенай ва вад йисалай

хуьруъз хтанай. Вичин папахъ галаз санал ирид рушни са гада чIехи авур, фялевилив кьил хвейи Мирземегьамед халу гегьенш дуьньякьатIунар авай, ширин ихтилатрал илигиз вири вичел гьейранардай, хуьруьнбурун рикI алай кас я.

Мирземегьамед халудиз вишералди лезги маниярни бендер чида. Булахдай яд авахьдайвал кIвахьда адан хурай манияр. Вичини акьван хъсандиз, акьван рикIяй лугьуда хьи... Гзаф манияр кIаниди кьисмет тахьай жегьилдин дердийрикай я. А жегьил вич тирди гьасятда чир жеди ваз яб гайила...

Лацу гъетре хуьзва рекьер,
Чавай аниз физ жедатIа?
А гъед хьтин къуншидин руш,
Чаз тахьана, низ жедатIа?

***

Таран хилел къушар ала,
Гьуй лагь рушар, гьуй лагь рушар.
Куьн бубайри кIанибуруз,
Гуй лагь рушар, гуй лагь рушар.

***

Къурабаяр авай машин,
Гьин шегьердиз эвичIда зун?
Тевекаллагь я зун хтун,
Селми суна, низ жеда вун?

***

Чи мектебдин чиле кьулар,
Яраб абур нарат ятIа?
КIелдайбурун юкьва авайд,
Зи кIани яр Сурат ятIа?

***

Къацу багъдин регъелдаллай
Я бахтавар лацу цуьквер.
Ваз кIан тахьай фана дуьнья,
Зазни кIандач, гуьзел Эквер.

2007

Халудин аманат

Зи халу Тагьиров Тагьир Абуселиман хва къакьан буйдин, гьяркьуь къуьнерин, акунар авай, иер суйдин кас тир. Акьуллу, савадлу, хизандихъ ялдай инсан хьиз чидай ам кцIарвийриз. Вад веледдин буба тир, хъсан инженер хьиз сейли хьайи адан гьилер къизил тир. Вичин кьве гьавадин кIвалер вичи эцигна, кьиляй-кьилди рестеда тунвай. И тIимил рахадай, сабурлу инсанди садра хьайитIани кьил хкажна маса дишегьлийриз килигдачир. Вич вафалу инсан тирвиляй датIана гьа ихьтин къилихдихъ гелкъведай ам. Вичин уьмуьр кьиляй-кьилди хизандиз бахш авунвай адан вилера гьамиша гъам жедай. Аялар чIехи хьайилани адан вилерай и гъам квахьнач. Масадан кIваляй нин кьил акъатда?

Са юкъуз чаз халу кьил къакъудна кIваляй фенвайди ван хьана. КIваляй са раб кьванни тухваначир ада. ЦIуд йисуз Бакуда ялгъуздиз яшамиш хьана халу. Гагь-гагь чи кIвалериз илифдай ам. Вичин хизандал рикI алай и кас садрани папакайни веледрикай рахадачир.

Чи кIвализ илифайла верцIи ихтилатрал илигдай ада. Яргун хуьруьн инсанрикай, ана кьиле фейи вакъиайрикай рикI алаз рахадай. Фад-фад вичин диде, зи чIехи де Гъуланбигидин вафалувиликай суьгьбетардай. Гъуланбиги лугьуз тежедай хьтин иер дишегьли тир лугьудай. Вичин гъуьл – КцIарин банкдин кьиле хьайи Абуселим рагьметдиз фейила вад аялдин диде тир

адан 35 йис цIийиз тамам хьанвай. Иервилизни къени къилихриз килигна адан ракIарихъай илчияр кими жезвачир. Гаф-чIал тахьуй, ракIарихъай гелер атIуй лугьуз Гъуланбигиди гъуьл кьейидалай кьулухъ садра кьванни дамахарначир. Ада вич кьуьзуь яз акурай лугьуз тупIаривди сиве авай сарар акъуднай ва рекьидалди сарар ягъаз туначир.

Садра халуди заз лагьанай:

– Зи чемоданда авай кагъазрин арада ваз кхьенвай чарар ава. Зун кьейила абур кIела.

Са шумуд вацралай халу шам хьиз туьхвена. Дерт садазни талана, рикIе гьамар, хажалатар аваз дуьньядилай фена ам. Халу гьахъ дуьньядиз рекье турдалай кьулухъ адан чемодан рикIел хтана чи. Маркизат халадив – вичин вахав вуганвай ада аманат. ГъвечIи чемоданда адан документар, Гъуланбиги дидедин ва халудин вад веледдин шикилир авай. Кагъазрин арада «Седакъетаз» гафар кхьенвай, са-садахъ галкIурнавай чарарни авай. Абур халуди теснифнавай чIалар тир. Вичин кьилел атай мусибатар шиирралди къелемдиз къачунвай ада. РикIяй тIвек акъуддай, хажалатрини хифетри къарсурнавай бахтсуз инсандин шиирриз элкъвенвай сузаяр тир и цIарар.

Гаф тIалабда акьурди хьиз,
Кар ала зи эрчIи гъилел.
Рекьидалди сагъ тежедай,
Хер ала зи рикIин кьилел.

***

Чи багъдавай хел хайи тар,
Къацу гатфар атанава.
Зун винелай шад аквамир,
РикI дердерив ацIанава.

***

Дагъдин синел дагъ жедайд туш,
Са таракай илигай багъ.
Рекьидалди алатдайд туш,
Чал жуванда эцигай тIагъ.

Физеммедан тIал

Кцlар райондин Манкъулидхуьряй тир Физеммеда хъсан крарихъ гелкъведай инсанди хьиз гзаф хуьрерин мехъеррик иштиракнай. Гьавиляй адахъ ярар-дустарни гзаф авай. Хизан туькIуьрайдалай кьулухъ Физеммед яргъалди веледдихъ цIигел яз амукьнай. Эхирни Аллагьди касдиз са гада велед ганай. ЧIехи хьайила адакай кьакьан буйдин, иер суйдин, къуьнерал ирид юкI алай Мегьамед хьтин кьегьал гада хьанай. Адахъ Шарвилидин хьтин аламатдин гуж авай. Вичелай цIудра залан къванер пешер хьиз чкадлай юзурдай. Пуд балкIандин фургъун са гъилив кьуна акъвазардай.

Вич гужлу тир кьванни акьуллу тир жегьилдал хуьруьнбуру вирида меслят гьидай. Адан тариф къунши хуьреризни чкIанай. Ингье гада вили ягъана. Экуьнахъ кIваляй са тIал-квални авачиз акъатай кьегьал нянихъ кIвализ хтайла рагьметдиз фена. Хайибур, къуншияр пагь атIана, кьил-мет гатаз амукьна. «Ихьтин кьегьал сура гьикI кутада?» – лагьана дидеди. «Ихьтин хва гъиляй акъатай завай дуьньядал яшамишиз хъжеч», – лагьана бубади.

Гада кучукдайла аламатдин кар хьана. Икьван гагьди вичин сивяй садаз са цIарни ван тахьай Физеммед бендер лугъуз эгечIна:

Чаз сурара са сур атIутI,
Куьлуь къван квай гуьнедикай.
Масан бала сура туна,
Зи пай атIуй дуьньядикай.

***

Гавдишандиз экъечIайла,
Агь алахьиз хьана зи рикI.
Чан гъафилдай кьейи бала,
Хажалатди кана зи рикI.

Гафариз рангар ядайди

Юнус Багъиров ЭчIехуьруьн сейли ксарикай тир. 1946-йисуз АПИдин географиядин факультет акьалтIарна ТIигьир, ТIигьиржал ва Ширвановка хуьрера кIвалахай, гуьгъуьнлай хайи хуьруьз хтай, ина муаллимвал, завучвал, директорвал авур Юнус муаллим гьакIни лезги чIалан таъсиб чIугвадай ватанперес тир. Ам садрани халкьдин мисалар, хкетар галачиз рахадачир. РикIел аламукьдай гьар дуьшуьш, гьар кьиса мисалризни хкетриз элкъуьрдай.

Ажеб хъсандиз рангар ядай Юнус муаллимди гафариз. Хъуьруьнрал гзафни-гзаф рикI алай тIигьиржалвийрин хкетар ван хьайи ада ина кIвалахай кьве йисан къене абурувай 2 агъзурдав агакьна хкетар кIватIнай. Хайи хуьруьз хтайла ада эчIехуьруьнвийрин кьисаяр къелемдиз къачунай. Халкьдин мецин эсеррикай 150 чарчин ктаб арадиз гъанай касди. Адан "Гьикметнаме" эсерда вичи туькIуьрнавай 1105 мисални гьатнава.

Агъсакъал кхьирагдин рикI алай крарикай садни халкьдин баядар кIватIун тир. Хуьруьнбуру ихтилатзавайвал, адахъ иер хатIуналди баядар кхьенвай са шумуд дафтар авай. Касди эхиримжи йисара вичини баядар туькIуьрзавай кьван.

Курум-курум яд алахьиз,
КIевиз яхъ руш, на кварцихъай.
Зи чандилай ухьт алахьда,
Вун фейила чи варцихъай.

2006

Къуьзуь лекь

Къебеле районда и кьакьан буйдин гьайбатлу кас тийижирди авачир. Яргъал йисара райондин агъсакъалрин кIватIалдин кьиле хьайи, Ватандин ЧIехи дяведин яцIарай акъатай, Ленинграддин блокададин дарвилер акур Агъамурад Исмаилов куьгьне коммунистрикай тир. Яргъал йисара вилик-кьилик кваз, чIехи къуллугърал кIвалахнатIани, гьахъни инсаф, дуьзвални гьалалвал садрани рикIелай алуддачир ада. Касдин михьи тIвар, къени хизан вири райондиз сейли тир. ЦIуд велед чIехи авур, вичин ругуд хцизни кьуд рушаз дидедин чIал кIанариз алакьай и 90 яшарин касдиз веледри аявалзавай саягъ акурла фикирнай за: "Вичи кутур багъдин бегьерар кIватIзава касди. Хъсан багъдихъ пис бегьер жеч".

Зун Къебеледиз "Самур" газет кхьиз тун паталди атанвайди чир хьайила ада лагьанай:

– За газетдин са нумрани тутуна кIелзавайди я. Чи чIалан навар хуьзвай, чи лезгияр са-садаз чирзавай, кьве халкьдин – лезгийринни азербайжанвийрин дуствиликай, стхавиликай кхьизвай и газетдиз чна вирида къуьн гана кIанда. За ваз гаф гузва хьи, зи веледри вирида и газет кхьида.

Вичин хизандиз, веледриз, хтулризни штулриз, мукьва-кьилийриз гьайбатлу, тIимил рахадай кас хьиз чидай и

агъсакъалдиз Аллагьди шаирвиликай пай ганвай. Межлис вичин рикIяй хьайила илгьамдин шивдал акьахдай ам. Кьве чIалал шиирар кIелдай – лезги ва азербайжан чIаларал. Ада халкьдин баядар хуралай лугьун аламатдин кар тир. Кьакьан ванцелди акьван фасагьатдаказ лугьудай хьи, абур инсандин рикIе ацукьдай. Къедалди зи рикIел алама ада лагьай чIалар.

Ряденалди гвен гуьзавай,
Я руш, ви чан юргъун хьана.
Вилик квай зун такурдай кьаз,
Вид вил гун, экв тагун хьана.

***

Кьакьан дагълар кьакьанлух я,
Руш, вав гвайди нин яйлух я?
Эхир несиб ваз жедайд я,
Чун сад-садаз ярашух я.

***

Лампадаллай шуьше хьтин,
На вуч иер рекIв гузва, руш.
Яргъал къекъвез, патав текъвез,
Вуна вучиз зун кузва, руш.

***

И кьил, а кьил таквадай ник,
Яраб завай гуьз жедатIа?
Зи рикI алай къуншидин руш,
Заз тахьана, низ жедатIа?

***

Я лезги руш, лезги руш,
Зи гафарин хъел къвемир.
Къад кьуьл ийиз тахьайтIа,
Зун атунихъ вил жемир.

1998

Лезги Баба

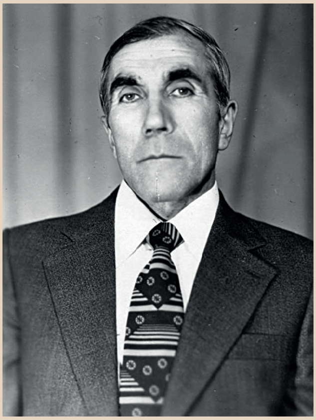

Къебеледиз ам Лезги Баба тIвар-цIелди сейли тир. Вичихъ халкьдин арада чIехи гьуьрмет авай и кас виридаз савадлу, алакьунар авай, гаф чинал лугьудай, викIегь инсан хьиз чидай. 1933-йисуз Къебеле райондин Камарван хуьре дидедиз хьайи, Азербайжандин Гьукуматдин Университетдин филологиядин фа-культет акьалтIарна яргъал йисара районда чIехи къуллугърал кIвалахай, 1984-йисалай вичин уьмуьрдин эхирдалди райондин муаллимрин профсоюздиз регьбервал гайи Баба Бабаев «Самур» газетдин чIехи дуст тир. Адан куьмекдалди райондин лезги хуьрера 200-дав агакьна муаллимри газет кхьенай. Баба муаллим халисан лезги тир. Дидед чIалал гзафни-гзаф рикI алай ам бубайрин мисалар галачиз рахадачир. Ада вичин саягъда юмор галаз хкетар рахадайла виридан пIузаррик хъвер акатдай.

Чи арада дуствилин чIехи муьгъ авай. Бубадиз хьиз икрамдай за адаз. Ада вичин «Надир шагь ва Муртузали» тIвар алай дастандин редакторвал зал ихтибарнай. Редакцияда ктабдин винел кIвалахдайла чна сятралди ихтилатдай. Камарванда вичиз ван хьайи кьван баядар хуралай лугьудай агъсакъалди. РикIелай алатай цIарар гьасятда вичи туьхкIуьрдай. Зун вичин гъавурда акьунвайди байихайла, хъуьрез-хъуьрез лугьудай:

– Чан руш, баядар халкьди туькIуьрнавачни? Бес зун вуж я? Халкьдин векил!

Баба муаллим 2007-йисуз рагьметдиз фейила, ам инсанрин селди рекье тунай. Адан тазиятдиз Азербайжандин чара-чара пипIерай вишералди инсанар атанай. Муькуь юкъуз Баба муаллимдин кайвани Хедижеди зав са дафтар вуганай:

– Им Бабади рекьидайдалай са гьафте вилик зав вугана лагьанай: «Ибур за камарванвийривай кIватIнавай чи халкьдин баядар я. Седакъетав гице.»

Зарул-зарул миресдин руш,
Къацу багъда шезавалда.
Ам рикI алай заз тагана,
Са масадаз гузавалда.

***

Чи багъдавай ичин тарцел,
Ичин тарцел чиг ацукьна.
Хуьре авай рушарикай,
Тек са вал зи рикI ацукьна.

***

Чи патара тIурфанар я,
Къай къугъвазва гатаз хару.
Яр чарадаз несиб хьана,
Тухвана зи уьмуьр гару.

***

Яд атана ацIанава,
Таладавай дили къубу.
За чарадав рикI вугана,
Жуван къайгъу ая, Тубу.

***

Силеривди цIириз гудай,
Яран сувар алукьнава.
Чан къуншидин къвед хьтин руш,
Фадлай вал вил ацукьнава.

2007

Баядрал рикI алайди

Тзаф йисара КцIар райондин ГуьндуьзкIеле хуьруьн юкьван мектебда муаллимвал авур Жавид Сейфеддинан хва Шерифов умун инсан тир. Михьи рикIин, экв алай фикиррин, къени къилихрин иеси тир ам. Гьамиша хъсанвилерихъ ялай ада, гьалалвилелди уьмуьр гьалнай.

Ада кIарасдикай ахьтин затIар расдай хьи, абурал вири гьейран жедай. Хъсан багъманчи хьизни тIвар акъуднай ада. Адан чIехи бубади, Истанбулда кIелай, азербайжанви миллионер Гьажи Зейналабдин Тагъиевахъ галаз дуствал авур Шериф эфендиди кутур багъ аманат яз амукьнай несилдиз.

Кьегьалвилелди давамарнай ихьтин несилдин рехъ Жавид муаллимди. Адан кьетIенвилерикай сад лезги чIалал фасагьатдиз рахан тир. Патан чIаларин гафар кутун тавуна, халисан халкьдин чIалал рахадайла лезги чIалан иервилел гьейран жедай вун. Гьа и кардай вирида гьуьрметдай касдиз. КIвалин хьиз, хуьруьн, элдин таъсибни чIугвадай ада.

Баядар пара кIандай муаллимдиз, гагь-гагь абур хуралай лугьудай. «Баядри инсандин рикI аладарда, гъам-хажалат рикIелай алудда», – лугьудай. Вичиз цIийи баяд ван хьайила, хъсандиз рикIел хуьдай. Ада мектебда хьиз, мел-межлисрани гагь-гагь баядар хуралай лугьудай. Акьван иердиз лугьудай хьи!

Са сумавур чай эцига,
Шагьнабатдин лепедикай.
Икьван кIани зун хьанач ваз,
ЦIай кьурай на лемпедикай.

***

Са сумавур чай эцига,
Уф тагана хъваз тежедай.
И дуьньяда мад вучда за,
Яр амачиз къваз тежедай.

***

Истикандай бугъ алахьиз,
Чаяр хъвадай къенд амани?
КIанид хьайи я бахтавар,
Мад ви чанда дерт амани?

***

Заз мугьмандиз ша лагьана,
Ваъ гьикI лугьун ваз, Эмина?
Канвай рикIер аладарин,
Эцига на чай демина.

***

Я бахтавар лезги суна,
Гъваш сумавур, чайин чна.
Дердер, гъамар пара ятIа,
Вегь арадал, пайин чна.

1999

Идрисан вилин накъвар

Идрис ва Роза Шейдаевар муаллимрин хизан хьиз вири КцIариз сейли тир. Итимди математикадин, папа урус чIалан тарсар гузвай. Абур савадлу муаллимар хьиз рикIел хкида вирибуру.

И къведан сад-садал рикI алаз хьун парабуруз чешне тир. Са гафуналди, дуьньядин мал-девлетда вил авачиз, ктабрал рикI алаз, къенивилерихъ ялиз уьмуьр гьалзавай абуру. Чпин пуд веледни гьа икI чIехи авуна динжарнай дидедини бубади.

Яшар фена, уьмуьрди рагъданихъ ялдайла инсандиз вичин уьмуьрдин юлдаш кьван садни кIан жедач. «Аялар чеб-чпиз бахтлу хьурай, заз амукьзавайди жуван къвалал алайди я», – лугьуда вирида. Ингье рикI алай инсан квадарун вуч кар ятIа Идрис муаллим гила гьавурда акьунва. Вичин 50 йисан уьмуьрдин юлдаш Роза муаллим гьахъ дуьньядиз рекье тур адан рикIиз кьарай амач.

КцIар шегьердин 2-нумрадин урус мектебда муаллимвиле кIвалахай, вичихъ кьакьан буй, иер суй, къени къилихар авай вичин уьмуьрдин юлдашдин чаравилиз эхиз жезвач Идрис муаллимдивай. «Санал гьалай 50 йисан уьмуьр 50 югъ хьиз алатна», – лугьузва ада вилерал нагъв алаз. Ахьтин югъ авач хьи, вичин рикI алай инсандиз баядар тесниф тавурай Идрис муаллимди.

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй,
Агъа патар аквадайвал.
За ви сурал цуьквер гъида,
Масабуруз таквадайвал.

***

Им гатфарин яргъи къар я,
Мулдин цуьквер гваз экъведай.
Им Идрисан дили къар я,
Роза квахьна, шез экъведай.

***

Чи багъдавай тарар аку,
Цуькведаваз диганавай.
Идрис шезва, рикI алай яр,
ЧIулав сурув вуганавай.

***

Кефер патай гар акъатна,
Зи дакIардин шуьше хана.
Яр дуьньядлай фейи къалай,
Гъам ришан зи пеше хьана.

***

Вун авачир дуьнья куьз я,
РикI цIразва къеневай, яр.
Вун рикIелай алатдач хьи,
Виридалай виневай яр.

2016

Лезги руьгь хуьзвайди

Алай вахтунда лезги чIал вилин нине хьиз хуьн, ам аманат яз гележег несилрал агакьарун патал алахъунар ийизвай чи ватанэгьлийрикай гаф кватайла зи вилерикай гьасятда шаир Лезги Бегьлул карагда. И инсандин рикIе чи фольклордин кьетIен хилерикай тир баядриз авай кIанивили гьейранарда зун.

Лезги баядрал ашукь тир инсанар гзафни-гзаф ава чахъ. Ингье Лезги Бегьлул хьиз чи фольклордихъ гелкъвезвайбур, кIвал-кIвал, хуьр-хуьр къекъвена и зардин цIарар кIватIзавайбур, абур багьа эменни хьиз хуьзвайбур исятда чахъ са акьван авач.

1955-йисуз КцIар райондин Зинданмуругъ хуьре дидедиз хьайи, Азербайжандин Къецепатан ЧIаларин Институт акьалтIарна, ара датIана хайи хуьре муаллимвиле кIвалахзавай Ибрагьимов Пагьливан Къарабеган хва тIвар-ван авай муаллим я. И савадлу ва гьахъ кIани кас лезги поэзиядал рикI алайбуруз гьакIни Лезги Бегьлул, хъсан шаир хьиз чида.

Лезги Бегьлулан хайи тIебиатдални халкьдин поэзиядал гьейранвал са куьнивни гекъигиз жедач. Сад лагьайда адакай лукьман авуна. Бегьлула дармандин набататрин куьмекдалди шумудни са начагъвилер сагъарзава. Кьвед лагьайдакай кьилди рахана кIанда.

Вичин дидедивай, элдин шаир тир Мейрамавай лезги баядар ван хьайи йикъалай и кIанивал адан руьгьди кужумна. Ахпа хуьруьн маса дишегьлийривай ван хьайи «перизадайрин» есирда гьатна ам. Гьа икI, иер фикиррив дигай, рикIиз чими, гьиссерал звал гьидай манийри суьгьуьрда туна ам.

Гзаф йисар я ам вичин хайи хуьруьн, гьакIни къунши ЧIакIар, Уьнуьгъ, Лацар ва маса хуьрерин элдин шаиррин чIаларихъ гелкъвез. Абурукай гзафбурун чIалар ада чара-чара йисара «Самур» газетдин кIелдайбурувни агакьарна.

Зинданмуругъа гьиле дафтар кьуна ара-ара рехибурувай чIалар кхьиз эгечIзавай Пагьливан муаллимдикай хуьруьнбур чIехи гьуьрметдалди рахада. РикI ахъайдай кар ам я хьи, ада вичин рикIе авай и кIанивал шумудни са шакIуртрин рикIени тунва. Абурукай сад эхиримжи йисара Зинданмуругъ хуьруьн юкьван мектебдин директорвиле кIвалахзавай Судя Манчаров я. И кьведа санал Зинданмуругъ хуьряй тир Агъабани, Нарунгуьл, Пакиза, Аярханум, Седеф, Гуьлханум, Ханумагъа, Набат, Саяханум, Гуьлесер хьтин дишегьлийривай кIватIай баядар чна «Самур» газетдиз акъуднай.

Вичин рикI кьиляй-кьилди тIебиатдиз, инсанриз, халкьдин поэзиядиз кIанивилелди ацIанвай Лезги Бегьлул хуьре яшамишиз, девирдихъ галаз кам-камуна аваз физ алакьзавай, лезги чIалахъ гелкъвезвай ватанперес я. 2008-йисуз басма хьайи «Мулдин цуьк» тIвар алай ктабдалди вичихъ кьетIен хатI авайди кIелдайбуруз малумарай шаирди гила цIийи, зурба са ктаб чапдиз гьазурнава.

ДатIана илгьамдин луваррал алай шаирди эвелан шанкьунивди халкьдин поэзиядин гевгьерар кIватIун хьтин хийирлу кар давамарзавайди ван хьайила чаз хвеши хьана. Ихьтин чIалан къадир авай инсанар, чи руьгь хуьзвай лезгияр ама кьван чи чIал квахьдач, лагьана фикирна чна.

Къецик къвазвай куьлуь марфадиз килигиз, са ялце баядрал илигнай ада.

Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Я сувалда векьевайбур.
Язух хьана куь чанарин,
Югъди-йифди рекьевайбур.

***

Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Циф хуьруьвай къакъатайла.
Зун рикIелай алудмир, яр,
Къариблухриз акъатайла.

***

Куьлуьз-къуьлуьз чиг къвазава,
Хаму картар, ша булахдал.
Шумал буйдиз кьий, кIани яр,
Ашукь я зун ви дамахдал.

***

Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Цуьлер авай арабадиз.
Цаварилай цIай аватрай,
Чи душманрин харапIадиз.

***

Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Алахьна фий яд никIелай.
Кимел алай яр акурла,
Дуьнья фида зи рикIелай.

***

Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Цуькверикай чардах ая.
Къе ви ярдиз масад гъизва,
Вилерикай булах ая.

ЧIал кIанарзавайди

Адаз лезги баядар кIанарайди кьве баде – бубадин диде Аярханумни дидедин диде Эсмер хьанай. И кьве дишегьлиди хуьруьн гзаф дишегьлийри хьиз гьар дуьшуьшдиз дигай манияр туькIуьрдай. Авайвал лагьайтIа, и кардал Зинданмуругъа садни мягьтелариз жедач, ам лезги баядрал рикI алайбурун макан тирди къунши хуьрериззни хъсандиз чида.

Гьа ихьтин гьавада чIехи хьайи Судья Манчаран хва Манчаров Азербайжандин Педагогикадин Институтдин филологиядин факультетдик экечIна. Сад лагьай курсунилай ам чара-чара инсанривай баядар кIватIиз эгечIна, хайи хуьруьн фольклордин чешнеяр мукьвал-мукьвал «Самур» газетдизни акъудна. Институт акьалтIарна хайи хуьре муаллимвиле кIвалахдайла ада хайи халкьдин мецин туькIуьрунар вичи тарс гайи аялризни кIанарна.

2010-йисуз 32 йиса авай Судья Манчаров Зинданмуругъ хуьруьн юкьван мектебдин директорвиле тайинарайла и карди хуьруьнбурук руьгь кутуна. Вучиз лагьайтIа и савадлу, зегьметдал рикI алай, гьахъ кIани инсандин кьетIенвилерикай сад хайи хуьр, вичин хуьруьнбур рикIяй кIан хьун я. Адан алакьунар себеб яз мектебда рикI алаз кIелзавайбурун, институтрик экечIзавайбурун кьадар йис-йисандивай пара жезва. КцIар райондин

тарихда сифте яз и хуьруьн мектебдин кьве аялди 2017-йисуз къизилдин медаль къачуни и кар субутзава.

Муаллимривай муькуь тарсар хьиз лезги чIалан тарсарни вини дережада тухун, аялривай лагьайтIа, дидед чIалаз икрамун тIалабзавай С.Манчарова жегьил несилдиз дидед чIал, хайи медениат, фольклор кIанарун патал вири жуьредин алахъунар ийизва Бендер кIватIун лагьайтIа, ада къени давамарзава, абурал гьейранвал чуьнуьхарзавач:

Пенжерияр агал хьана,
Агал хьана гьил галамаз.
РикI алай яр фад хъфена,
Ихтилатдик вил галамаз.

***

РикI дердерив ацIанаваз,
Зи хирери кар кьунава.
Хабар авач кIани ярдиз,
Заз тахайда кар кьунава.

***

На яргъара гьикI кьарайда,
Къариб лагьай тIвар эцигна.
КIани яр, зи хиве вуна
Ял тежедай пар эцигна.

***

За ваз кхьей рикIин гафар
ТIимил ятIа, парадай яхъ.
Эхирни зун ваз жедайд я,
КIвализ къведалд чарадай яхъ.

***

ГьараятIан ван текъведай,
Цав аку тIун кьакьанда кьван.
Заз акI хьанай тек са зун я,
Залай кайбур мад ава кьван.

Сад за лугьун, сад вуна лагь

Чи халкьдин баядрин метлеблувал эл санал кIватI хьана суварар, мелер, мехъерар кьиле тухудайла винел акъатдай. Ксарини дишегьлийри санал манияр лугьун и мярекатрин кьетIенвилерикай тир. Чпихъ агъзур йисарин тарихар авай «Сифте ргал», «Сифте цуьл», «Пешапай», «Цуькверин сувар», «ПIинийрин сувар» хьтин элдин мярекатар зегьметдин манийри чандал гъидай. Цан цадайла, гвен гуьдайла ксари лагьай манийрин ванер чуьллера гьатдай. Мехъерринни мелерин береда лагьайтIа, дишегьлийрин манийри хуьруьз шад гьава гъидай.

Гьа инал лугьун хьи, чуьлда ва мярекатрал лугьузвай манияр кьетIен жуьрединбур тир. Абурук, адет яз, «Сад за лугьун, сад вуна лагь» гафаралди кьил кутадай. И баядрин кьвед лагьай кьетIенвал темадихъ галаз алакъалу хьунухь я. Месела, суьгьбет квекай физватIа, манияр лугьузвай кьве патани эхирдал кьван гьадакай туькIуьрнавай чIалар лугьун кьилин шартI тир. Гзаф чIавуз манидин сад лагьай цIар маса манийра тикрар хьийидай. Мисал яз «Къаварилай къаваралди», «Къацу багъдай къацу багъдиз», «Заз ахварай яр акуна», «Зун дидеди ваз гузавач», «ТакIандакай яр жедани», «Цавай физвай вили лифер» ва маса гафаралди кьил кутазвай манияр къалуриз жеда.

Са бязи вахтара «Сад за лугьун, сад вуна лагь» гафар тикрар тавуна, гъилин ишарадалди сада муькуьдаз мани лугьун теклифдай. Гзаф чIавуз гьа са гафар тикрарун герек къведачир, вучиз лагьайтIа межлисрал лезги манияр са касди ваъ, са шумуд касди, бязи вахтара ана авайбуру текдиз ва я хордалди лугьудай.

Санлай а мярекатриз «Сад за лугьун, сад вуна лагь» хьтин кьил гуз жедай.

Дегь чIавара Яран суварик «Яран йифер» тIвар алай манийрин мярекатар лезги хуьрера гзаф гурлуз кьиле фидай. Яран йиф чIичIиз эл кIватI хьайила, дишегьлийрини итимри санал маният лугьудай. Сада кьил кутадай, амайбуруни ван-ванце туна давамардай.

Гатфарин цанар цадайла лезгийри «Сифте ргал» сувар къейд ийидай. Гьилик берекат квай хуьруьн агъсакъалди вичин туьрез никIиз акъуддай. Ада викIиник малар кутуна сифте цIар тухудай. НикIин и кьиляй а кьилиз фена хтуниз са ргал лугьудай. И сифте ргалдилай кьулухъ ада вичин туьрез жегьилрив вугудай. Далдамдинни зуьрнедин ван хкаж жедай, лежберри куьтенар гьализ-гьализ манийриз – гьаварриз гуж гудай:

Ник ацIудай къуьл хьурай,
ЦIинин ризкьи бул хьурай.
ВикIегь яцар гара хьуй,
АцIай гатар пара хьуй.
Рат ацIурай къуьлерив,
Кар туькIуьдач хьилерив.

Чи дегь манийрин арада «Пешапайри» кьетIен чка кьазвай. Мублагьвал, берекат кIандай инсанри гьаваяр яргьалди кьурагь яз алатайла куьчейриз акъатна гьуцаривай къвал ракъурун тIалабдай. Им ксарин театр тир. Са итимдал, яни гададал таран хилерикай раснавай «пек» алукIардай. Ада ва адан гуьгъуьна аваз физвайбуру хуьруьн куьчейра къекъвез марфар тIалабдай маният лугьудай:

Имир, имир, имир марф,
Тефей чка тамир марф.
Марф къуьлериз,
Къуьл кIатIариз.

Санал манияр лугъун мелера генани гурлуз кьиле фидай. Хуьре са низ ятIани кIвал эцигун патал эл са шумудра кIватI жедай. ХандакI ядайла, кирпичар атIудайла, цлар хкаждайла, къав кIевирдайла хуьруьн ксар гуьгъуьллудаказ кIвалахдив эгечIдай. Дишегьлийри тIаратIар кьуна, манияр лугьуз-лугьуз кIвалин иесидиз цIийи кIвал мубаракдай. Ахпа абуру кIвалахзавай ксариз тIуьнар гьазурдай. Нисинихъ сад-садан патавай хьиз кьве суфра экIяйдай: садахъ ксар, муькуьдахъ дишегьлияр ацукьдай. ТIуьнар кьилиз акъатайла абуру чпин юргъунвал манийралди алуддай.

Ихьтин межлисрин виридалайни рикIел аламукьдай легьзеяр «Сад за лугьун, сад вуна лагь» тIвар гана манийрин гьуьжетунрик экечIун тир. И гьуьжетунар кьведан – кьве дишегьлидинни, кьве итимдин, яни са дишегьлидинни са итимдин арада кьиле фидай, сада муькуьди тухудалди давам жедай. Гагь-гагь иер ван авай сада межлис гурлу авун патал виридаз хуралай чидай манийрик кьил кутадай, муькуьбуру хордалди гуьгъ лугьудай. Гьа икI, ял яна кIвалахдив эхгечIдай хуьруьнвияр.

Рагъданихъ, кIвалах куьтягьайла мадни санал ацукь хьийидай мелез атайбур. И гьилера фу, ниси, мукаш, маст ва маса няметар жедай суфрадал. Каш алудна, гилани манийрин мелез экъечIдай эл. Йифен кьуларалди хуьруьз инсанрин шад ванер чкIидай.

Лезги мехъерар чешнелу ийизвайди ина манийринни кьуьлерин межлисар чараз, кьилди кьиле фин тир. Мехъерин гьар са мярекатдихъ вичин манияр авай. Сусаз жиреяр тухудайла ксари кьилди манияр лугьудай. Хинедиз фидай дишегьлийрин манияр чарабур жедай. Свас акъуддайла лугьудай манийри рикI хъуьтуьлардайтIа, енгедиз туькIуьрнавай манийри межлисдал чан гъидай. Свас чамран кIвализ авуддайла лугьудай шад манийри тIал-квал рикIелай ракъурдай инсанрин. Чамран межлисдихъни кьилди манияр авай. Дустари чам юкьва туна манийрал илигдай.

Баядрин гьуьжетунар кьиле фидайла хуьр вири кIватI жедай. Вучиз лагьайтIа им инсанрин алакьунар винел акъуддай халисан халкьдин мярекат тир. Ина инсанрик руьгь акатдай, абурун

рикIера ватанпересвилин гьиссер куькIуьндай. Абурухъ эл агуддай, яргъалбур мукьвалардай, хъелбур дустардай, жуванбурухъ ялдай къуват авай.

Сад за лугьун, сад вуна лагь,
Дердер, гъамар къвез фиривал.
Чи кьведан гаф сад хьурай яр,
Ашкъидин сир хуьз жеривал.

***

Сад за лугьун, сад вуна лагь,
Сефил рикIер аладариз.
Зун ярдивай къакъатнава,
Вилин накъвар авадариз.

***

Сад за лугьун, сад вуна лагь,
Керем туш зун, цIай кьуна куз.
ЧIур хьай хуьре адет ава,
КIанид туна, такIандаз гуз.

***

Сад за лугьун, сад вуна лагь,
Зи рикIин гьал мили туш, яр.
Гьиле гьатай вун ахъайиз,
Зун на лугьур дили туш, яр.

***

Сад за лугьун, сад вуна лагь,
Вун Асретан Али яни?
Нуьвед ич хьиз гьилиз атай,
Вун ахъайиз дили яни?

***

Фикиррикай шулу хьайи,
Вун гуьнедай гьикI акъатрай?
Сад за лугьун, сад вуна лагь,
ТакIанбурун рикI акъатрай.

Цавай физвай вили лифер

Кцӏар райондин Чпир хуьре Мирземегьамед халудини Шагьнесиб бадеди – и кьве миресди «Цавай физвай я вили лиф» – цӏарцӏелди кьил кутуна баядар лугьун зи рикӏелай садрани алатдач. Баядралди гьуьжетунрал Кцӏар райондин чара-чара хуьрера зун гзафни-гзаф дуьшуьш хьанатӏани, вучиз ятӏани чпирвийрин и мярекатди заз са масакӏа дад ганай. И кьве агьил лезгидихъ яб акализ-акализ жуван халкьдин кьакьан руьгьдикай фикир-фагьумзавай за.

Мирземегьамед: *Чередаллай вили лифер,*
Садан лувар ханавалда.
Гила вучда, я чан эллер,
Яр чарадаз ганавалда.

Шагьнесиб: *Цавай физвай вили лифрен,*
Къариб юлдаш зун я, валлагь.
Зун дуьньядал пара кайд я,
Заз женнетдин пай це, Аллагь!

Мирземегьамед:
Цавай физвай я вили лиф,
Гьикьван ийин за ви тариф?
Яргъарай физ, жув галудмир,
Рагъданихъди вун заз илиф.

Шагьнесиб:
Цава авай я вили лиф,
Гьикьван ийин за ви тариф?
Къариблухда гъам чIугвар кьван,
Ви ширин чан хьана гьайиф.

Мирземегьамед:
Цавай физвай вили лифер,
Лув гуз ава лужуналди.
Вун бубади заз тагайтIа,
Гъида за вун гужуналди.

Шагьнесиб:
Цавай физвай пуд вили лиф,
Яраб абур вахар ятIа?
Вахъ галаз фей вад къан уьмуьр,
Ам заз акур ахвар ятIа?

Мирземегьамед:
Цавай фидай вили лифер,
Зи гьалдикай квез хабар туш.
Ваз иервал гана лугьуз,
Вуна зи рикI хана хьи, руш.

Шагьнесиб:
Вили лиф хьиз илифнай вун,
Вини хуьряй атай жегьил.
Са небгетди къакъудна зун,
Гьа къалай рикI хьана сефил.

Мирземегьамед*:* *Цавай фидай я вили лиф,*
Вун зи ярдин тавдиз илиф.
Акъата лагь чи патариз,
Авадарна хуралай киф.

Шагьнесиб: *За зар туна храй гуьлуьт,*
АлукI кIвачел, чан вили лиф.
Къадирсуздахъ галаз физвай,
Зи уьмуьрдин, чандин гьайиф.

Мирземегьамед: *КIвалин вилик хурмадин тар,*
Вили лифер къвез, ацукьна.
Зи кIани яр тухвай йифиз,
Зун рикI кьуна, шез ацукьна.

Шагьнесиб: *Цава авай вили лифер,*
Чи арада мензил пара.
ГьикI акъудин яргъи йифер,
Чаравилиз жезвач чара.

2007

РикIелай тефир легьзеяр

Лезги халкьдин тарихда рикIелай тефир вакъияр гзаф ава. Абурукай садни Шейх Шамилан женгерилай кьулухъ виш агъзурралди дагъустанвияр ва лезгияр суьргуьндиз акъудун я.

КIвалер-къар, хайибур, мукьва-кьилияр, ярар-дустар гадарна къариблухриз физ мажбур хьайи чи ватанэгьлийрин кьилел атай мусибатар, абуру чIугур рикIин тIалар са куьнивни гекъигиз жериди туш. А чIавалай 150 йисалай гзаф вахтар алатнаватIани, а чIехи чаравили рикIерал авур хирерни кьацIар садрани сагъ хъжеч. Дуьньядин чара-чара пипIериз катай чи багърийрин сузаяр кхьин патал къелем ажуз я.

Туьркиядин Балыкесир вилаятдин "Балыкесир Дагъыстан жемиятдин» кьил Жевдет Йылдызан ва жемиятдин виликкьилик квай ксарикай тир Ибрагьим Афажанан хизанрихъ галаз мукьувай таниш хьайи зун чпин яшар 70-далай алатнавай и инсанрин рикIе ватандиз авай муьгьуьббатди гьейранарнай.

150 йис инлай вилик къурбатдиз акъатай лезгийрин веледри дидед чIал вилин нинеяр хьиз хвенвай. Зун гьейранарай, зун шерзум авур крарикай сад ам тир хьи, чи ватанэгьлийри тек са рахунрин чIал ваъ, чи баядарни хвенвай.

2009-йисан гатуз Балыкесир шегьердай “Хийир” тIвар ганвай мярекат кьиле физвай Кирне хуьруьз санал рекье гьатайла Жевдетан уьмуьрдин юлдаш Гуьлендамани Ибрагьима машинда аваз физ-физ (абур имид рушни имид хва я) баядрал илигнай. Завай къедалди а легьзеяр рикIелай алудиз жезвач. Вучиз лагьайтIа икьван иер баядрин гьуьжетунар заз сад лагьай гьилер тир ван къвез.

Ибрагьим: *Гъанавай яр, гъанавай яр,*
Я кIвалин рагъ хьанавай яр,
Зун магьледай акъатдани,
Чи магьледиз гъанавай яр.

Гуьлендам: *Хьанавай яр, хьанавай яр,*
Дердериз пар хьанавай яр.
Чарадаз гаф гумир вуна,
РикIин кьил тIар хьанавай яр.

Ибрагьим: *Ханавай яр, ханавай яр,*
Зи рикIин хел ханавай яр.
РикI чарадав гуз тахьурай,
Я чарадаз ганавай яр.

Гуьлендам: *Канавай яр, канавай яр,*
Виридалай канавай яр.
Вун мехъерик лугьуз-хъуьрез,
Зун – дердинай къанавай яр.

Ибрагьим: *Ван авай яр, ван авай яр,*
Я билбилдин ван авай яр.
Зун кваз такьаз къекъвемир икI,
Зи япара ван авай яр.

Гуьлендам: *Ганавай яр, ганавай яр,*
Сад Аллагьди ганавай яр.
Яр гъурбатдиз акъатнава,
КIан я рикIиз гьанавай яр.

2009

Баядар

Чи баядрин кьилин образ

Дагъларал рикI алай, датIана абурун иервилер теснифай, абурувай такабурлувал, сабурлувал чириз алахъай лезгийри дердер-гъамар аладарун патал бендер туькIуьрдайлани а кьакьанрихъ элкъвена чпин эрзиман мурадар мецел гъидай. Дагъларивай куьмек кIандай, абурухъ галаз дерт гьалдай, чпин фикиррин пар кьезилардай лезгийри. Гьавиляй кьакьанвилер чи баядрин кьилин образрикай я. Кьакьанвал тек дагъдин кукIуш, хуьруьн виридалайни кьакьан чка туш, ам гьакIни руьгьдин винизвал я. Ада фикиррин деринвилихъ, муьгьуьббатдин кIевивилихъ, вафалувилихъ ялда, гьиссерал звал гъида.

Чи фольклорда дагълариз талукь гзафни-гзаф баядар хьун дуьшуьшдин кар туш. Гьабурукай яз виш йисарилай чал агакьнавай, гьиссерал звал гъидай, виридан рикI алай чи халкьдин «Дагълар» мани тай авачирди я:

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй,
Агъа патар акваддайвал.
Вун булахдал нянихъ ша,
Чун масадаз таквадайвал.

Дагълар – чи фольклорда къудратлувилин, мягькемвилин, викIегьвилин лишан я. Ам чи баядра арха, халкьдин даях ва дамах хьиз теснифнава:

Къуьн-къуьневай жерге дагълар,
Сад-садалай вине ава.
Булахдаллай зи ярдиз кьий,
Лацу тупIар хинедавай.

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй,
Агъа патар аквадайвал.
Закай лацу са кард ая,
Чилин гъамар таквадайвал.

***

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй,
Дагъустанар аквадайвал.
Са инсандин бала кIандай,
РикIин дердер ахъайдайвал.

***

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй,
Лекьерин луж аквадайвал.
РикIиз кIани са яр кIандай,
Дердер санал чIугвадайвал.

***

Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй,
Ватандин пад аквадайвал.
Имид хциз мад са руш хьуй,
ЧIехи хьайла заз гъидайвал.

***

Кьакьан дагълар кьакьанлух я,
Гада, вав гвайд нин яйлух я?
КIанид масдаз кьисмет хьана,
КIвал-югъ тахьай вун язух я.

Кьакьан дагъдиз акьахайла,
Заз лацу кард жез кIан хьана.
Яргъаравай чан кIани яр,
Заз ви кьилив къвез кIан хьана.
***
Кьакьан дагъдиз акьахайла,
Цуьквер ава векьин къене.
Винелай зун шад аквамир,
Дерт ава зи рикIин къене.
***
Кьакьан дагъдиз акьахайла,
На чиг алай гуьл атIутI яр.
Вун чарадан адахлу я,
Гила закай вил атIутI яр.
***
Кьакьан дагъдай яд къвезава,
Ам са къацу багъдиз атуй.
За Аллагьдиз минетзава,
Зи кIани яр хуьруьз хтуй.
***
Кьакьан синел сил цада за,
Сил цада за, къушариз гуз.
За жибинда ичер твада,
Булахдаллай рушариз гуз.
***
Кьакьан синел цан цазава,
Лацу яцра викIиник кваз.
Муьгьуьббатдин лежбер ятIа,
КIаниди, вун кьиле акъваз.

Кьакьан синел чардах ая,
Чардах ая, вун чубан я.
Дердерикай булах ая,
Чун чаз тахьай пис заман я.

***

Кьакьан синел цанавай сил,
Вядедамаз гвена кIанда.
КIани ярди гайи шикил
РикIин къене хвена кIанда.

***

Кьакьан синел сил экъечIна,
Силин буфа кIанелай яхъ.
Заз регъуьда кIани къелем,
Зи юкь пекин винелай яхъ.

***

Кьакьан пелер мад кьакьан хьуй,
Кьакьан пеле гар авайд я.
Гьикьван кIандач лагьайтIани,
РикIе ашкъид пар авайд я.

***

Кьакьан пелел инидин тар,
Хел-хел атIуз вегь гибедиз.
Заз къелеман шикил кIандай,
Ягъадайвал зи гебедиз.

***

Кьакьан буйдин къавахдин тар,
Вун чи хуьруьн юкьвал кIандай.
Яргъаравай кIани къелем,
КIвалер хьайтIан мукьвал кIандай.

Кьакьан пелел гар галайбур,
Кьакьан буйдин къавахар я.
Вуж къведа ви кесиб кӀвализ?
Вав гвайд кьуру дамахар я.
***
Кьакьан пелел экъечӀайла,
Атана заз зи ярдин ван.
Садра адан ван хъхьурай,
Ахпа къахчу, Аллагь, зи чан.
***
Кьакьан суван жалгъа кьуна,
ЭкъечӀда зун къацу тулуз.
КӀани ярдин яха кьуна,
Катда рушар, зун и зулуз.
***
Ви кьакьанра вуч ава яр,
Кьакьан пеле гар авайд я.
Зун винелай шад аквамир,
Захъ дердерин пар авайд я.

Дагъларилай къарагъай гар

Дагъларилай къарагъай гар,
Агакьнач хьи, ратаралди.
Яйлах кIандай яр аквадай,
Гатарилай гатаралди.

***

Дагъларилай гар къарагъна,
Чан марфадик кумукьай яр.
Чандавайбур лугъуз тежез,
Хуш хиялриз амукьай яр.

***

Дагъларилай ян гуда на,
Зи вил алай жегьил чубан.
Вун рикIивай кIан хьана заз,
Сир чарадав гумир жуван.

***

Дагъларилай элкъвез атай,
Вун лувар квай ничхир яни?
Икьван кIани чун чаз тахьай,
Им дуьньядин эхир яни?

***

Дагъларихъай гару гъайи
Живедикай хар жедани?
Мехъерарна гъана лугъуз,
ТакIандакай яр жедани?

Дагъларавай кIани къелем,
Дагъдин винел дагъ жедайд туш.
Зи виликай физ алатмир,
Тек таракай багъ жедайд туш.

***

Дагъдин кIаник дагъ жедайд туш,
Тек таракай багъ жедайд туш,
Яр фейила хер хьайи рикI,
Хкведалди сагъ жедайд туш.

***

Дагъдин винел дагъ жедайд туш,
Тек таракай багъ жедайд туш,
Ярди атIай зи рикIин кьил,
Рекьидалди сагъ жедай туш.

***

Дагъдин кIане ялгъуз къавах,
Вун чи хуьруьн юкьвал кIандай.
Къариблухда чан гайи яр,
Ви сур хьайтIан мукьвал кIандай.

***

Дагъдин кьулухъ никIер гала,
НикIихъ галай куьлуь гъаргъар.
За рикIин дерт низ ахъайин,
КIани къелем хьана яргъал.

***

Дагъдин кьулухъ муркIад рекьер,
Анавайди къаяр, мекьер.
Гьикьван ийин за дад-бидад,
Яр фей пата ахквазмач гад.

Дагъдин кьулухъ кьакьан къавах,
Къавахд кIане къайи булах.
Заз зи хуьре кьарай авач,
Зун яр авай дагълариз твах.

***

Къе дагълара тIурфан ава,
Са валчагъдик кваз фейи яр.
Са валчагъдик мекьидачни,
Къеневай рикI гваз фейи яр.

***

На дагълара лампаяр куз,
Ваз лацу нафт агакьдани?
Чан зи рикIе ацукьай яр,
Валай сир хуьз алакьдани?

***

Чи дагълара чIимелар я,
Гъам элкъвезва циф я лугьуз.
Зи хиялрал секиндаказ,
МичI элкъвезва йиф я лугьуз.

***

Чи дагълариз кьуьд атанва,
Жив-живедал къваз лацар я.
Хер-хиредив агат тийиз,
Зи рикIин къен мад кьацIар я.

Шагь дагълара хар къвазава

Шагь дагълара жив цӀрайла,
Са яд фида кьве миредай[1].
Жув сефил яз гьикӀ акъатин,
Зи яр фейи и дередай.

***

Шагь дагълара хар къвазава,
Эсли авай вили чадур.
Квез минет хьуй, чан хайибур,
Зунни зи яр са сура тур.

***

Шагь дагълара хар кьуналди,
Яр тахтана амукьдани?
Яран сувар атуналди,
Мехъерин чӀав алукьдани?

***

Шагь дагълара са къван ава,
Жегьил чубан физ ацукьда.
Адан рикӀе яр акьурла,
Кфил ягъиз, шез ацукьда.

***

Шагь дагълара шагьмар ава,
Ана завай экъвез жедач.
Яр, ви кӀвале тахайд ава,
Завай рикӀна ваз къвез жедач.

---

1 **мире - хвал**

Шагь дагълара шагьиддин сар,
Керем я лагь, Керем я лагь.
КӀани ярди зун жузуртӀа,
Дерт пара яз верем я лагь.

***

Шагь дагъларин живер цӀраз,
Кьулан вацӀуз сел къведани?
Вили кьуна кӀан хьайибур,
Кьве къалай сад хъел жедани?

***

Шагь дагъдавай живед маргъал,
Дербенарин дерин гъуьлуьз.
Зун Эсли жен, вунни Керем,
Вуч гаф ава кӀанивилиз?

***

Шагь дагъдилай къарагъна циф,
Чиг къекъвена векьера, яр.
Ви дердинай Керем хьана,
Зун гьатнава рекьера, яр.

***

Шагь дагъдилай сел атана,
Ам авахьна гъуьлуьз фена.
Сир сад авур яр акурла,
Зун чилерай-чилиз фена.

***

Зун Шагь дагъдин кукӀвал кӀандай,
Зарул бендер лугьудайвал.
Зи чӀал чидай са кард кӀандай,
Ярдиз хабар ракъудайвал.

ЦӀайлапанри куз, алугиз,
Шагь дагълара цав рахана.
Шумуд йисуз ви рехъ хуьзвай,
Зун низ гуда, ваз тагана?

***

КӀелерин кьил инихъ ялиз,
Шагь дагъларихъ физавай руш.
Вун чинеба низ килигда,
Къе-пака заз гьизавай руш.

***

Гьар акурла рикӀ шадардай,
Шагь дагъларин яйлах аку.
Кьиляй-кьилиз махпурдавай,
Зи ярдив гвай дамах аку.

***

Ирид дагъдин кьулухъ галай,
Шагь дагъдин кьил кьакьанлух я.
Зун ярдивай авур диде,
Дуьнья вири такӀанлух я.

***

Шагь дагълара авай Шагьни,
Эсли квахьай Керем я лагь.
Чи эллери хабар кьуртӀа,
Шуьшедин рикӀ верем я лагь.

Ирид дагъда гьикI къекъведа?

Ирид дагъдин кьулухъ галай,
КIани ярдин вах Гуьлуьшан.
Зи илчияр пара хьанва,
Геж мийир на, кутур лишан.

***

Ирид дагъдин а патавай,
Са дагъларин ара (а)тIана.
Хизандин пар хиве гьатай,
Аллагьди зи чара (а)тIана.

***

Ирид дагъдин ирид жалгъа,
Са жалгъадай гар къвезава.
ЦIийи бармак туна пеле,
Несиб тахьай яр къвезава.

***

Ирид дагъдин кьулухъ галай,
Сирсилар квай катран бала.
АтайтIани зун ваз къведа,
РикI ахъайна на заз къала.

***

Им са дагъ туш, ирид дагъ я,
Ирид дагъда гьикI къекъведа?
Гузвач лугьуз вун бубади,
Я руш, валай гьикI элкъведа?

Ирид салай атай сувар,
ГьикI алудин дад авачиз?
Варцар, йисар къвез алатна,
Зи вил алай сад галачиз.

***

Ирид салай са йис къведа,
Йикъарихъди зар галачиз.
Ирид кIеретI жегьил къведа,
КурквачI хьтин яр галачиз.

***

Ирид багъда цуькверин гьуьл,
Чаз багъларин ара (а)вайд я.
На жув акьван вине кьамир,
Хуьре рушар пара (а)вайд я.

***

Ирид жерге марфар къвазва,
Къурбанд хьайи ярдин ватан.
Чан виняйгъуз хъфей къелем,
Ви гуьгъуьна яд хьуй зи чан.

***

МискIинд вилик гъед аватна,
Чилер, цавар кана, вахар.
Ирид сина сир сад авур,
Яр чарадаз хьана, вахар.

***

На чIурара векь ягъада,
За ви маргъвар таз экъведа.
Ирид сина кIан хьайи яр,
За ви дердер гваз экъведа.

За вегьизвай кукварикай,
КӀвал ацӀудай гибе хьурай.
Яран юкъуз це лагьай свас,
Ирид хцин диде хьурай.

***

Элкъвез-хквез гиман фида,
Вун хкведай рекьерихъди.
Ирид хьран фу чрада,
Дидеди ви мехъерихъди.

***

Гьарай къачуз къванералди,
Яд гьалчзавай дили Самбур.
Ирид йисуз рехъ хуьз жервал,
Аллагьди заз гурай сабур.

***

КӀаниди, ваз за перем цун,
Ви перемдал ирид цвал хьуй.
Ам алукӀна кимел экъечӀ,
Иер перем тек са вал хьуй.

***

На чит гъваш яр, за валчагъ цван,
Ви валчагъда ирид хвал хьуй.
Валчагъ алаз кимел экъечӀ,
Ви душманриз дуьнья сал хьуй.

Шалбуз дагъдин хураллай пIир

Шалбуз дагъдин хураллай пIир,
Зун ви кьилив къведайвал тир.
Низ ахъайна на рикIин сир,
Зун ваз кьисмет жедайвал тир.

***

Шалбуз дагъдин кукIваллай жив,
Рагъ акьуна цIразава.
РикI дердерив ацIанва зи,
Зулун пеш хьиз кьуразава.

***

Вил вегьейтIа, вил агакьдач,
Шалбуз дагълар кьакьанди я.
Гъил агакьда, рикI агакьдач,
Патав гвайди такIанди я.

***

ХарапIа хьуй мичIи рукар,
Куьлуь пешин багълар хьана.
Яр авачир къариб хуьре,
Зи рикI Шалбуз дагълар хьана.

***

КIанда, кIанда, заз вун кIанда,
Цаваравай чими рагъ хьиз.
Бес вучиз вун яргъал я икI,
Жив ацукьай Шалбуз дагъ хьиз?

Гатун дагъда рагъ акьуна

Дагъ уьцIена, дагъда (а)кьуна,
Гатун дагъда рагъ акьуна.
Вуч кар ятIан чидач вахар,
Къе зи рикIе яр акьуна.

***

Циф хуьруьвай къакъатайла,
Гатун дагъда рагъ акьуна.
Таладавай дили шагьвар,
Къе зи рикIе яр акьуна.

***

Ахъа хьана, алахьна цав,
Гатун дагъда рагъ акьуна.
Цуьквер кьуна рахазвай зав,
Заз гуьнедал яр акуна.

***

Гатун дагъда рагъ акIана,
Пеле серин гар акьуна.
Хъуьрез тахьуй куьн зал вахар,
Мад зи рикIе яр акьуна.

***

Цавун чина лацу гъетер,
Рухсат я лагь Гатун дагъдиз.
Эвел-эхир аватда зун,
Къизилгуьл хьиз ви къужахдиз.

Яру дагъдал яр акьалтна

Яру дагъда рагъ акваз мач,
Цифед кьуна гуьнеяр мад.
Ша деминиз, кIура рушар,
Гъилераллаз хинеяр мад.

***

Яру дагъда марфар къвада,
ПIвертIехариз никIевайди.
Я чан эллер, гьикI акъудин,
Шумуд йисуз рикIевайди?

***

Яру дагъдал яр акьалтна,
Циф алатна синерилай.
На зи кьарай атIумир яр,
Килигиз, физ гъенерилай.

***

Яру дагъдин кьакьан синер,
Рагъ акьуна жив цIразва.
Са хъвер ая на зи чиниз,
Ви дердинай рикI кьуразва.

***

КукIушрилай къвез-элкъведай,
Яру дагъдин са къуш я зун.
Буба аваз етим хьайи,
Бахт авачир са руш я зун.

Кьулан вацIал кьуларин муьгъ

Кьулан вацIал кьуларин муьгъ,
Кьуларилай яд алахьиз.
За стхадиз чар кхьида,
Кьве вилелай нагъв авахьиз.

***

Кьулан вацIал кьуларин муьгъ,
Алатдайла кьил элкъведа.
Къвед хьтин яр сура туна,
Зун дуьньядал гьикI къекъведа?

***

Кьулан вацIал кьуларин муьгъ,
Кьуларикай сад кими я.
Я къуншидал алай къелем,
Зи рикIиз тек вун чими я.

***

Кьулан вацIал кьуларин муьгъ,
Самар гана, накьвар тагай.
Вучда за и дуьньядикай,
Уьмуьр гана, бахтар тагай.

***

Кьулан вацIал кьул вегьена,
Хам картари яд хъуй лугъуз.
За бендерал илигнава,
Зи кIанида яб гуй лугъуз.

Кьулан вацIал кьул вегьена,
Адан винел са къвед къведа.
Къвед хьтин яр, икьван кIани,
Ваз тахьай зун гьидаз жеда?

***

Кьулан вацIуз сел атана,
Муьгъ амачиз амукьай хуьр.
Яр чарадаз несиб хьана,
ЦIай галачиз кая хьи хур.

***

Кьулан вацIуз сел атана,
Муькъверилай яд алахьиз.
За ваз кагъаз кхьизва яр,
Кьве вилелай нагъв авахьиз.

***

Кьулан вацIуз сел атана,
Селдик галай гъед хьтин яр.
Акъатна хьи, вун зи гьиляй,
Гуьнедик квай къвед хьтин яр.

***

Кьулан вацIун яд къайи я,
Зи рикIин цIай туьхвенайтIа.
ЧкIидайни чIехи дуьнья,
Чун сад садаз туькIвенайтIа?

***

Кьулан вацIун а патавайд,
И патарин эл я, вахар.
Лугьуз тахьуй сад гатава,
Зун ярдивай хъел я, вахар.

Шагьнабатдин сел атана

Шагьнабатдин сел атана,
Сел атана багълариз мад.
Шехь тавуна бес вучрай за,
Яр хъфена дагълариз мад.

***

Шагьнабатдин лепедаллаз,
Гьуьлуьз физвай хам къизилгуьл.
Чан кIан хьана, тахьай къелем,
Вун акурла шезва гуьгьуьл.

***

Туьтуьнавай хтарин хад,
Шагьнабатдин цел аватна.
Иер ярдин суракьдаваз,
Вун эхирдай нел аватна?

***

Ша чун рушар, дагъларив фин,
Шагьнабатдин яд агудиз.
Чун элкъвена хкведайд я,
Талада са гад акъудиз.

***

Синелайгъуз къванер къвада,
Шагьнабатдиз сел атайла.
Зун кIанидахъ цIигел жеда,
Чи яйлахдиз эл атайла.

Кьваларилай авахьайди
Шагьнабатдин сел я, рушар.
Зав рахамир хъуьрез-хъуьрез,
Зун ярдивай хъел я, рушар.

***

Къизилгуьлдин тарарихъ фей,
Я бахтавар Шагьнабат яд.
Гъуцари ваз нуьсрет гурай,
Зи бубадиз ая тIун дад.

***

Шагьнабатда кьве къвед ава,
Яраб абур вахар я жал?
Зулуз фейи яр хтанач,
Заз акурди ахвар я жал?

***

Шагьнабатдай хкведайла,
ВацIун кьере кьакьан къавах.
РикIиз кIанда яр хтайла,
Дамахарна фидай булах.

Перизада, гьай гуьзел яр

Лезги мехъеррал, адет яз, «Перизадайри» абур гъида. «Перизадаяр» шад манияр я. Мехъерин межлис гурлу авун, гьакIни цIийиз хизан туькIуьрзавай жегьилрин уьмуьр экуьди, бахтлуди, фирягьди хьун мурад яз, дишегьлийри зарафатдин чIалариврди мярекатдик кьил кутада. РикI аладардай, хуш агьвалдихъ ялдай ихьтин манийри абурухъ яб акалзавайбур гъамарикайни хажалатрикай яргъаларда, абуруз уьмуьр кIанарда. Хъуьтуьл айгьамдалди, рикIе ацукьдай юмордалди туькIуьрнавай ихьтин манийри инсанриз мили хъвер гъида, мярекатдин шадвал артухарда. Дишегьлийрин мецин эсерар тирвиляй абурун кьилин образ «кIани яр», «масан къелем», «рикI алай гада», «цIийи чам» жеда.

Иер ярдин чIулав вилер,
Абур ярдиз ганвайди я.
Ярдиз къумрал лугьумир на,
Ам ракъини канвайди я.

Жегьилрин чIуру хесетар, абурун са бязи татугайвилер негьзавай баядар генани фад-фад дуьшуьш жеда:

Кьакьан синел силер цада,
Цаз гъилеваз, цаз гъилеваз.
Вун дакIардай низ килигда,
Сенфиз гъанвай свас кIвалеваз?

Руьгь хкаждай, мурадрихъ лувар кутадай, яшамишдай гуж гудай ихьтин манийрин кьетIенвилерикай сад ам я хьи, абурун

кьилин образ акьуллу, вичел кьару, такабурлу, вич бахтлу жедайдан чIалахъ тир иер лезги руш я.

На жибинда гьил къекъуьра,
Пекдин яйлух аматIа (а)ку.
На кьуд пата вил къекъуьра,
Залай иерд аватIа (а)ку.

«Перизадайрин» виридалайни гурлубур, рикIиз чимибур чамран кIвализ свас авудайдалай кьулухъ лугьузвай бендер я. Ихьтин бендерин адетдин баядрилай тафаватлувал абур кьвед-кьвед туькIуьр хьунухь я. Агъадихъ галайбур хьиз:

Дагъдин кике цуькведин тул,
ДакIардаллай лацу сатул.
Лацу сатул гьиле кIанда,
Чун кьведни са кIвале кIанда.

Ихьтин бендер адет яз кьве дишегьлиди, кьве цIар-кьве цIар лугьуда:

Гьилик галай зардин закIал,
Квахь тавурай, эхциг тIакIал.
И кIвалахди кьил кьадайд я,
КIани ярдин гьил кьадайд я.

***

Чи кIвалин кьур серинда,
Зи вили кьурд ширинда.
Къирмаж авай гьилиз кьий,
Свас гатадай гъуьлуьз кьий.

Гьа ихьтин баядри межлисдик дад кутунилай, аниз атанвайбуруз хуш гьиссер бахш авунилай гейри, абурув гьакIни «свас гатадай гъуьл» хьун хьтин татугайвилерни негьиз тада.

Халкьаринди вуч гафар я?

Гад алукьай яйлахд чилер,
Яр, зи рикIиз хуш чIафар я.
Чун сад-садаз кIанзаватIа,
Халкьаринди вуч гафар я?

***

Ваз дидеди маса хуьряй
Свас жагъурун вуч хабар я?
Ам жейрандай кьаз тахьурай,
Адалай яр, зун аяр я.

***

Кьакьан дагъдал жив ацукьна,
Жив ацукьна кьуьд тахьанмаз.
Зун гафарин чIалахъ жедач,
РикI алай яр зид тахьанмаз.

***

Вуч хъсан тир бахадин шал,
ЧIулав цIилер галачиртIа.
РикIиз чими гада тир вун,
Ви чина чIур авачиртIа.

***

Вучда вакай чуьллеравай,
Йифди-югъди кIвалахардай?
Заз зи къвалав зи яр кIанда,
ЦIийи чам хьиз дамахардай.

Гатун цикIиз къай атана,
Цавуз ягъай мурз аку тIун.
Чилиз вегьир рух авачир,
Гададив гвай фурс аку тIун.

***

Зи ашкъидив къугъвамир вун,
Маса кеспи авачирд хьиз.
Жув багьадиз кьамир вуна,
Дуьньяда яр амачирд хьиз.

***

Ичин тарар са жергеда,
Мегъуьн тара санжах ава.
Гъил къачу на кIурадилай,
Заз цIувад яш анжах ава.

***

КIани ярди къацу багъда,
Хъуьтуьл камар таз къекъведа.
За чинеба лагьай гафар
Ада хуьре гваз къекъведа.

***

Къведа лугьуз гаф гумир, яр,
Белки ваз са кар акъатда.
Далдайрикай заз килигмир,
Хуьруьн къене тIвар акъатда.

***

Ви бармакдин руваник квай
ЧIулав махпур алахьнани?
Чна санал авур гафар
Ви рикIелай алатнани?

Кьакьан хилел са къвед ала,
Дуьнья рикIел алачирд хьиз.
Вун кIан хьунухь акI жемир ваз,
Дуьньяда кас амачирд хьиз.

***

Кьакьан синел силер цада,
Цаз гъилеваз, цаз гъилеваз.
Вун дакIардай низ килигда,
Сенфиз гъанвай свас кIвалеваз?

***

Кьакьан пелел цав атIузвайд,
Кьакьан буйдин къавахар я.
Гьим къведа ви кесиб кIвализ,
Види кьуру дамахар я.

***

Кьакьан синел вуч гар ала,
Чан кару хьиз экъведай яр.
Ви рушарал вуч рикI ала,
Зун акурла регъуьдай яр.

***

Къаз къацуда, къаз къацуда,
Къацавай руш вуч лацуда.
КIвалар-малар вири гана,
Къацавай руш за къачуда.

***

Мад рагарал жив ацукьна,
Жив ацукьна кьуьд тахьанмаз.
РикIин гафар лугьуз женни,
РикIевай яр зид тахьанмаз?

На айвандал хур вегьемир,
Дуьнья рикIел алачир хьиз.
Жувал икьван кьару жемир,
Валай гъейрид амачир хьиз.

***

На перемдин дуьгмеяр тур,
Къе гьавада аяз ава.
На патара вил къекъуьрмир,
Ви удахли зун язава.

***

На жибинда гъил къекъуьра,
Пекдин ягълух аматIа (а)ку.
На кьуд пата вил къекъуьра,
Залай иерд аватIа (а)ку.

***

На балкIандив къирмаж экIяй,
За ви балкIан хам ятIа (а)кван.
Заз хуьрерай ванер къвезва,
А ви гафар там ятIа (а)кван.

***

РикI алай яр дагъларава,
Чавай аниз физ жедатIа?
Шумал буйдин аяр гада,
Чаз тахьана, низ жедатIа?

***

Стулдаллай чарарикай,
Ви тIвар авай чар кьуна за.
ТIимилара ви айгьамар,
Валай артух яр кьуна за.

Тик гуьнедал инидин цаз,
Къветер къведа къугъваз-къугъваз.
Са къуз пашман жед гада вун,
Зун чарадан кIвале акваз.

***

Тик гуьнедал за ник цада,
Лацу хурал за цуьк тада.
Лацу хурал цуьк гъуьргъуьда,
Ваз яр лугъуз заз регъуьда.

***

Таран пешер хупI юзазва,
Къеце пата гар авалда.
Накь багъда вун нив рахазвай?
Заз течиз ваз яр авалда.

***

ХъуьрейтIани чалди чарад,
Минет хьуй ваз, зун гваз гагьат.
Зун гуьгъуьна, вун кIвенкIве гьат,
Зи чан хьурай вал аманат.

***

Хъархъун тара къачагь ава,
Гьиле цудай валчагь ава.
Валчагъдавай куьлуь буьзме,
Кьардин бармак алай йезне.

***

Япунжидал чиг алай яр,
Я цуькверин ни галай яр.
Къайи чилел ярх жемир вун,
Мекьи тахьуй, рикI алай яр.

ЧIулав бармак туна пеле,
Гьиниз фида вун такабур?
Агатна зав кьве гаф ая,
Пад жедайвал чун такIанбур.

***

Лацу перем алай гада,
Адан рикIе зун тур, Аллагь.
Зун виридав гьуьжетарна,
Гьа гададиз фида валлагь.

***

Багъдин чилиз ич аватна,
Вини патай акъатна гар.
На хъелайтIа зи къайгъу туш,
За хъелайтIа на вучда яр?

***

Суварин къар серинди я,
Хуьруьв чIимел агатдани?
Ярдин гафар ширинди я,
Зун адавай къакъатдани?

***

Ярдал алай лацу перем,
Адан къен пад дере ялда.
КIандачтIани кIанда лагь яр,
Чи кьведан тIвар хуьревалда.

***

Цуькверин багъ зарул туна,
Фимир вун яр, руквадалди.
Лугьур-талгьур аватIа лагь,
Чун эллериз аквадалди.

Тарал алай лацу пIини,
Гар галукьна яд хьанайтIа.
Маса къайгъу жедайни заз,
Чи кьведан рикI сад хьанайтIа.

***

Марфар, юргъар къвана лугъуз,
Чилер, цавар ацIудани?
Вуна масад гъана лугъуз,
За вакай вил атIудани?

***

Ичер вири чиле туна,
Акъатнавай гар аку тIун.
Йифди-югъди вил патавай,
Гиман квахьай яр аку тIун.

***

Мад атана Яран сувар,
Хунча гъваш яр синидаваз.
На чарадаз гьикI килигда,
Зун хьтин са кIанид аваз?

***

Я ярдин вах, я ярдин вах,
На зи ярдиз саламар твах.
Къариблухдай хъша лагь фад,
Зи зарул рикI ая лагь шад.

***

Чубарукди недайди туш,
Къарасудин чиг алай къум.
Табмир гада, кузва лугъуз,
КанайтIа вай акъатдай гум.

Хуьре мехъер аваз хьурай

Хуьре мехъер аваз хьурай,
Далдамдал ван алаз хьурай.
Иер суна майданда тур,
Лацу буьшме гарданда тур.

***

Гада, за вав рикI вуганай,
Тарар лацу цуькведамаз.
Мехъер рикIел алаз хьурай,
Вун яргъарай хкведамаз.

***

Далдам алай ярдин мехъер,
Ягъиз тахьай сусан гьава.
Вун акурла цIай кьада за,
Жагъин тийиз рикIин дава.

***

Зи капашда гелер ама,
Чи мехъерин хинедикай.
Яр къарибдиз акъатнава,
Вучда ихьтин дуьнедикай?

***

На нацIара дуьгуь цамир,
Дуьгуь цамир, юкь агъузна.
Элди айиб тавурай чун,
Мехъер ая и зулуз на.

Зун кIан хьана, чарад кьурдаз,
Мад хифетар тавурай лагь.
Вад йикъалай мехъер я зи,
Вичин къайгъу авурай лагь.

***

Чамран гъилик къизил сят,
Къизил сят табарак хьуй.
Мехъерзавай я чам гада,
Ваз цIийи свас мубарак хьуй.

***

Эл алахьай мехъерин кIвал,
Табарак хьуй, табарак хьуй.
Чан дидедин рикI алай хва,
Ваз гъизвай свас мубарак хьуй.

***

А на лугъур кавхад руш,
Амукьайд я, ваз хьурай.
Къад кьуьл авур къуншид руш,
Зи гададин свас хьурай.

***

За яран гам хразава,
Яран мехъер мукьвалла яр.
Вун акваз рикI цIразава,
Кард хьиз кьакьан рагаллай яр.

***

Чанда дердер пара (а)вайдахъ
Вили ккIал галукьдайд туш.
Мехъерин югъ яргъал мийир,
КIанид кIвале амукьдайд туш.

Я сад Аллагь, им вуч кар я,
Хар къвадани гатун цикIиз?
Мехъерин югъ къе-пака я,
Регьят хьурай ярдин рикIиз.

***

КIвал ацIанва целеривди,
Таза ниси бул я, гада.
Хеб дагъларай эвичIайла,
Мехъерардай зул я, гада.

***

КIани къелем, вун паталди,
За зи уьмуьр пуч ийида.
ЦIинин мехъер къвер гаталди
ТуртIа бес за вуч ийида?

***

Чи вил галай свас атана,
Свас атана, кIвал ацIана.
Баракаллагь, я цIийи свас,
Чамран кIвачел вун атана.

***

Чиг ацукьай мулдин цуьквер,
На яралай атIуз тахьуй.
Зи стхадиз талгъанамаз,
Заз илчияр ракъуз тахьуй.

Къацу багъдай къацу багъдиз

Къацу багъдай къацу багъдиз,
Я чуьнгуьр гваз илифай яр.
Зи гафарин ван хьайила,
Марвард цуьк хьиз къекъифай яр.

***

Къацу багъдай къацу багъдиз,
Яр, зи патав къвез жедани?
Вири туна ваз атайтIа,
Хаму кард хьиз хуьз жедани?

***

Къацу багъдай къацу багъдиз,
Камар къачур гелериз кьий.
Сагърай лугъуз гъил вугайла,
Нагъв алахьай вилериз кьий.

***

Къацу багъда лацу балкIан,
Кьенер кьуна зурзурарна.
Са вад йикъан патал гада,
На зун вучиз алцурарна?

***

Къацу багъда анардин тар,
Алай пешер янар-янар.
Чун хуьрера сефил туна,
Мад къарибдиз хъфена яр.

Къацу багъда рехъ хвена ви,
Гиман ичин тарал фена.
Хажалатар пара хьай яр,
Ви зегьметар гарал фена.

***

Къацу багъда гьикI ахварда,
Са вил хъуьрез, са вил ишез?
Керема хьиз цIай кьазва за,
КIанид жуваз несиб тежез.

***

Къацу багъда яр къекъведа,
Цуькверикай кIунчIар кьуна.
На яргъара гьикI кьарайда,
Зун ялгъуздиз кIвале туна?

***

Къацу багъда тар цана за,
Патав гвайди кьакьан чинар.
КIанда лугьуз экъвена зун,
Хьанач гада, вахъ са гьунар.

***

Къацу багъдал элкъведайвал,
Ана къайи шагьвар кIандай.
Гъил-гъилеваз къекъведайвал,
Жуваз дигай са яр кIандай.

***

Къацу багъдиз илифа вун,
Я дагъларихъ гелкъведай гар.
Яр ви рикIел хквезвани,
Сад лугьуз, вад хъуьредай къар?

Къацу багъдиз экъечӀна зун,
Чигед винел гел хьанава.
Вуч кар ятӀан чидач, вахар,
Зав кӀаниди хъел хьанава.

***

Къацу багъдиз экъечӀайла,
Лепе гузвай цуькверин гьуьл.
Ахъая яр, вуна зи гьил,
И дуьньядик галамач вил.

***

Къацу багъдиз свел[1] аватна,
Свел аватна дендедилай.
Хуьре рушар тӀимил аван,
Гьил кьачу на хендедалай.

***

Къацу багъдиз яд гуда за,
Цуьквед юкьва хвал авуна.
За ви шикил хуьзва, гада,
РикӀин къене кӀвал авуна.

***

Къацу багъдин юкьвал алай,
Я бахтавар къайи булах.
Зи кӀаниди къарибрава,
Вун чарадан жемир чӀалахъ.

***

Къацу багъдин агъа кьиле,
Зун са къизилгуьл я, диде.
Дуьньяд дердер кужумнавай,
Зун са чӀехи гьуьл я, диде.

---

1 свел - кард

Къацу багъдин регъелдал яр,
Вун са мегъуьн тар хьанайтIа.
Ви эхъендик чан гудай за,
Зал вун лугъур тIвар хьанайтIа.

***

Къацу багъдин регъелдаллай,
За яд гайи къелем ханач.
И дуьньядал валай гъейри,
За сир гайи къелем хьанач.

***

Къацу багъдин кIама гьавиз,
Адавай яд къанавайд я.
Винелай икI шад аквамир,
Зун валайни канавайд я.

***

Къацу багъдин юкьни-юкьвал,
Къацу дере цузва на руш.
Ви дердинай цIуд йис я зун,
ЦIай галачиз кузва, я руш.

***

Къацу багъдин юкь эчIемир,
Ам къушариз тунвайди я.
ЦIай кутуна на зун кумир,
Зун Аллагьди канвайди я.

***

Къацу багъдин юкьни-юкьвал
Са пIинидин тар хьанайтIа.
Хуьруьз, кIвализ чир жеривал,
Жуваз кIани яр хьанайтIа.

Къацу багъдин юкьни-юкьвал,
Зарул-зарул шезавай руш.
Яр чарада къакъуднаваз,
ЦIай галачиз кузавай руш.

***

Къацу багъдин юкьвал алай,
ПIинид таран хел я зи яр.
Адан гевил гьикI къачуда,
Рахан тийиз хъел я зи яр.

***

Къацу багъда къизилгуьлер
Такуна фей яд хьай(и) вилер.
Заз са кагъаз ракъун тийиз,
Галатнани яр ви гъилер?

***

Къацу яйлах, цуькверин гьуьл,
Яргъи йифер гьикI акъудда?
Экуьналди цIвелек кваз гьил,
Яр рикIивай гьикI къакъудда?

***

Къацу чуьлда экъведа зун,
Жейран фейи жигъир чириз.
Ви гелера къекъведа зун,
Яр, ви рикIин фикир чириз.

Чиг ацукьай мулейлияр

Чиг ацукьай мулейлияр[1],
Рагъданалди ахъа хьанач.
Чара атIай тахай диде,
Зав зи ярдив рахаз ганач.

***

Я бахтавар мулейлияр,
Куьн атIана гъиле кIандай.
Чан яргъариз акъатай яр,
Зун ви тавдин кIвале кIандай.

***

Мулейлидив милиз эгечI,
Адан гардан кIар тахьурай.
Зи кIанидаз хабар ракъугъ,
Ада масдан тIвар такьурай.

***

Зун гатфарин мулдин цуьк я,
Мулейли хьиз сейли хьайи.
За дердер гьикI эхин вахар,
Межнун квахьай Лейли хьайи.

***

Шагь дагъдин кIукI живедава,
Гьатнавайди къаяр ятIа?
Мулейлияр жергедава,
КIвенкIвевайди зи яр ятIа?

---

1 мулейли - мулдин цуьк

Мад дагълара гатфар хьана,
Ахъа хьана мулдин цуьквер.
РикIиз кIани са яр кIандай,
Аладариз сефил рикIер.

***

Дагъдин синел гишир хьтин,
Мулдин цуьквер гьикI атIуда?
Зун лагьана, масад гъайи
Яр акурла рикI атIуда.

***

Мулдин цуьквер ахъа хьайла,
Яр яргъарай хкиз кIанда.
КIанид рикIел акьалтайла,
Жув гьуьлериз вегьиз кIанда.

***

Булахдаллай зи ярдиз кьий,
ТупIар яру хинедавай.
Зун акурла къекъифда чин,
Мулдин цуьк хьиз гуьнедавай.

***

Мулдин цуьквер хурал алаз,
Мад атана бахтавар гад.
Завал атай а ченгиди,
Гана ярдиз запабдин яд.

***

Бахтавар я Эслидин югъ,
Мулдин цуьквер хурал алай.
БалкIандаллаз атана яр,
Винел пурпу пурар алай.

Зун бубади ваз тагайтIа ...

Зун яралай мелез фида,
На ракIариз ара ая.
Зун бубади ваз тагайтIа,
Яр, на жуван чара ая.

***

Къацу векьел чиг аламаз,
Вун дагълариз акъатмир яр.
Зи бубадиз хъел къведайд я,
Гьеле адав агатмир яр.

***

За ви рекьер хвена хьи яр,
А гаталай и гаталди.
Зун бубадин чина (а)къвазна,
РикIи кьунвай вун паталди.

***

Хуьруьн рекьер дагъдихъ фида,
Ана гьава серин хьанва.
Зун ярдивай авур буба,
Зи рикIин хер дерин хьанва.

***

Лацу лифрен лувар хурай,
Булахдин яд рагъул авур.
За бубадиз вучин, вахар,
Яр кимерал зарул авур?

Ичин тарар са жергеда,
Ич тегъидай тар жедани?
Чун кIанидаз тагай буба,
Гила ви рикI тIар жедани?

***

Къушари мад гъарайзава,
Хеб алахьай бинедилай.
Руш дакIандаз гайи буба,
Физва мад зун дуьнедилай.

***

Экуьнилай рагъданалди
Гвен гуьда за буфа-буфа.
Гъайиф тушни бубад кIвале
Яр галачиз чIугур жафа?

***

Чар булахдай авахьай яд,
Къарихвили кайидаз це.
Вад къанди я фана дуьнья,
Чан буба, зун кIанидаз це.

***

Зи агь аршдиз акъатдайд я,
Зун такIандаз гумир, буба.
Вуна гайтIан, зун катдайд я,
Хъуьреда вал элни уба.

***

Дуьньядин мал дуьньяда тур,
Уьмуьр гьал жеч вар паталди.
Зун бубадив рахазамач,
Кьисмет тахьай яр паталди.

Чун бубади харуз хвенай,
Гатфар гъидай гъулан цуьк хьиз.
Гила гьатна вакIан гъиле,
Хъипи хьанва гуьзвай ник хьиз.

***

Зун чарадаз несиб хьана,
Бубадикай чара (а)вачир.
Заз Аллагьди бахт ганайтIа,
Кьилел икьван крар къвечир.

***

Заз мехъерик яр акуна,
Аватнаваз чуьнгуьр гъиляй.
Зун ваз тагай залум буба,
Пашман хьана эхир кьиляй.

***

Къизилгуьлер кьуна гъиле,
Къекъвезва зун багъдин кьиле.
КIани ярдин ван хьайила,
Кьарай къведан бубад кIвале?

Заз вун хьтин яр авайд я

Билбилди хьиз чIал ахъайна,
Кьакьан баяд хуравай яр.
Дидеди гуз, бубад тагуз,
Чан аламаз суравай яр.

***

Гъиле лацу лампа кьуна,
За гурарай авудай яр.
Сагърай лугьуз вучдай вуна,
Къеневай рикI акъудай яр.

***

Гьуьлерилай гими фида,
Чан гимида мал авай яр.
Яр чарадаз фена лугьуз,
РикIе ашкъид тIал авай яр.

***

ВацIун а пад къацу ник я,
Чан цуькведин багъ авай яр.
Вучиз на зун алцурарна,
Лацу пеле рагъ авай яр?

***

Гарал къвазмир, мекьи жеди,
Кьилел бармак алачир яр.
Ваз тахьай зун низ хьантIа (а)ку,
Я чанда рикI авачир яр.

ГьикI лугьуда ам зи яр я,
ЭчIел эчIез никIевайди.
Гьарай галаз физва йикъар,
Лугьуз тежез рикIевайди.

***

За ашкъидин яд гуда ваз,
Чан пIузарар акъатай яр.
За зи дердер лугьуда ваз,
Рагъни варз хьиз къакъатай яр.

***

Зи манийри чIал ахъайда,
Ша зун икьван на кумир, яр.
Садра ви рикI хана лугьуз,
Чарадав гьил вугумир, яр.

***

КIанивал туш, кьиникь я им,
Дерт ахъайдай кас тахьай яр.
Чи рикIикай яд хъурай на,
РикIиз кIандай свас тахьай яр.

***

НикIин гатар пара акваз,
КIватI тавунмаз галатай яр.
Патанбурун чIалахъ хьана,
Икьрардилай алатай яр.

***

Манияр туш, дердияр я,
Дердияр я филдавай яр.
Вун зи рикIин ихтияр я,
Чан таквадай чуьлдавай яр.

Мегъуьнлухда серин булах,
Вун булахдал къведани, яр?
Икьван кIани вун рикIеваз,
Зун масадаз фидани, яр?

***

Къайи чилел ярх жемир вун,
Япунжидал чиг алай яр.
Гьикьван кIеве гьатайтIани,
Гъил къачумир на залай яр.

***

Вун чи кIвалин виликай вач,
Гъиле цуьквер кьунавай яр.
Вил галамаз гьикI фида зун,
И дуьньядлай, вун авай, яр?

***

Векьин чиле маргъар ава,
Маргъар ава, хурмадин тар.
Заз ваз лугьур гафар ава,
Гьич ялгъуздиз таквадай яр.

***

Зи вилерай атай накъвар,
На кьурура, чан къайи гар.
За ви дердер гьикI иливда,
Са багьнадлай рикI хайи яр.

***

Гунгардай хьиз яд атана,
Яд атана бугъ алахьиз.
Агъадикай яр атана,
Кьве вилелай нагъв алахьиз.

Гуьнедаллай я лацу къвед,
Ви хураллай зар иер я.
За дуьньядиз вил вегьена,
Виридалай яр иер я.

***

Заз на гьайи цуьквер кIан туш,
Заз цуьквედин тар авайд я.
РикIе чIуру хиял твамир,
Заз зи сир гвай яр авайд я.

***

Гьуьлуьн кьерех лумуд тарар,
Яр, лумуяр нез тахьурай.
За ракъай чар кьуна гьиле,
Вун гьарикIдиз шез тахьурай.

***

Зи рикI алай экуьн бере,
РикI-рикIивай къакъуд жедач.
Цавар чиле акIайтIани,
Яр хиялдай акъуд жедач.

***

Кьилел алай лацу шалдин,
Зурандал са цIар алайд я.
Чир хьурай мад вири элдиз,
Заз вун хьтин яр авайд я.

***

Кьилел алай лацу жунад,
Ярдин чиниз серинарна.
«КIанда» лагьай са гафуни,
Вун зи рикIиз ширинарна.

На хранвай сун гуьлуьтрал
Элкъвез-элкъвез кекIер ала.
Иер ярдин лацу пелел
Цуьквер хьтин мекер ала.

***

Синелай гъуз гар атана,
Лампадаллай шуьше хана.
Сагърай лугьуз яр атана,
Хенжерди хьиз рикI атIана.

***

Тамун юкьваз гар акъатна,
Тарарин пеш авадариз.
Къе чи вилик яр акъатна,
Канавай рикI аладариз.

***

За гьикI лугьун кIаниди я,
ЭчIел эчIез никIевайди.
Зи рикI къеняй акъатзава,
Мецел гьваш яр, рикIевайди.

***

Уьзуьмд багълар илигзава,
Рекьер, руьштер эркин хьурай.
Зун икьрардал аламайд я,
Зи ярдин рикI секин хьурай.

***

Хуьре авай сад я зи яр,
Адал масдан чIал тахьурай.
Йифиз-юкъуз дадзава за,
Ада масад яр такьурай.

Чинард тарциз акьахайла,
Алаз-алаз атIай бегьле.
Женнетдавай кIвал хьиз жеда,
Заз яр авай агъа магьле.

***

Чун сад садав рахай къалай,
Зи рикIин сир дерин хьана.
Чан жегьилрин кьулавай яр,
Вун зи рикIиз ширин хьана.

***

Цлал алай буйдин гуьзгуь,
ХкIур тийиз мад хуьда за.
Ви дидардихъ цIигел я зун,
Эвера яр, гьай гуда за.

***

Цуьквер атIуз къведайни зун,
Чуьлда къайи гар хьанайтIа.
ИкI зарулдиз шедайни зун,
Захъ вун хьтин яр хьанайтIа.

***

Яр, зи рикIиз рехъ жеривал,
На гафарин зар агуда.
Чун сад садаз халкьнаватIа,
Ша масадан тIвар алуда.

***

Ви сивевай седеф сарар
Захтияр я, захтияр я.
За рикIин гаф лагьана ваз,
Гила яр, ви ихтияр я.

Вун къавахдин кIаник ша яр,
Варз элкъвена, хьайла мичIи.
Вун акунихъ цIигел я зун,
Ашкъидин кIвал тамир ичIи.

***

Ша дагълариз экъечIин, яр,
Цифер кIаник кIвал авуна.
Вун зун патал халкьнавайд я,
Жедан икьван къал авуна?

***

Вун сиртинлай[1] алатна ша,
Вили дергес къуьневай яр.
Вили дергес векьинди я,
Чун кьведни са рекьинди я.

***

Агъадай ша, винеллай яр,
Зар пагунар къуьнеллай яр.
За баядар лугьуда ваз,
Лацу дафтар гъилеллай яр.

***

За туькIуьрай бендерикай
Вуна ашкъи кьатIанач, яр.
Ирид хцин буба хьайтIан,
Вакай за вил атIанач, яр.

***

ХъуьтIерикай атIана вил,
Гила зи вил гаталла, яр.
Лугьудай гаф аватIа вахъ,
Зун рагьданихъ латалла, яр.

---

1 сирт - тепе

Ярдин гъилин ухшар къведа,
Гуьзгуь кьунвай ви гъиликай.
Герен-герен заз килигиз,
Алатмир яр, зи виликай.

***

На дакIарар ахъайна тур,
Гарухъ галаз яйлух атуй.
Зав чарарив рахазвай яр,
Аллагьдиз зи язух атуй.

***

Чи гъенелай руг акъудиз,
Алатна хьи, ярдин фургъун.
Им вуч кар тир, я чан вахар,
Чарадан хва икьван кIан хьун.

***

МичIи йифиз килигайла,
Рагъ алай югъ женнет я кьван.
Чаравилив гекъигайла,
Яр хуьре хьун девлет я кьван.

***

Тараз акьах, тар юзура,
Чан перлидин тар авай яр.
Вуна жуван тай жагъура,
Свас гъун патал гаравай яр.

***

Яран сини ичIиз вахкай,
Им вуч кар я, на кьатIутI яр.
Чун чарадаз фидайвал я,
Гила закай вил атIутI яр.

Зун дакIардай килигайла

Зун дакIардай килигайла,
Ичин тара къветрен бала.
А ви рикIе вуч аватIа,
Ахъая хур, на заз къала.

***

Зун дакIардай килигайла,
Циф ацукьай дагъларин пад.
Яраб Аллагь, туькIуьдатIа,
ТIалабайтIа, рикIин мурад?

***

Зун дакIардай килигайла,
Лацу лифре гуьне чалда.
Икьван кIани вун тахьайла,
За нихъ галаз дуьне гьалда?

***

Зун дакIардай килигайла,
Эллер вири дугунава.
Яру яйлух алай баха,
Вун зи рикIи чIугунава.

***

Зун дакIардай килигайла,
ВикIер алай куьтенд кьилел.
Вун атана, хуьр ацIана,
Чан рикI алай кIани къелем.

Зун дакIардай килигайла,
Айвандавай махпурдин мес.
Ваз яр лугьун мецел къведач,
Халудин хва туширни бес?

***

За дакIардин хел игисна,
Вуна ракIар гатуй лугьуз.
Зун стхади патал гана,
Вичин кIвализ татуй лугьуз.

***

За дакIардин хел ахъайда,
Лацу лифер атуй лугьуз.
За ви патав вуж ракъурин,
Жуван кIвализ хтуй лугьуз?

***

Чи дакIардай гар атана,
Лампадаллай шуьше хана.
Сагърай лугьуз яр атайла,
Зи вилерай шел атана.

***

Чун ханадин къакъундив гваз,
Чи дакIардай ич атана.
Ярдиз дустар пара (а)вайд тир,
Илчивиле вич атана.

Я гада, вун нин гада я?

Я гада, вун нин гада я?
Чар кхьидай къелем хьтин.
Чи пата вун нихъ къекъвезва,
Эсли квахьай Керем хьтин.

***

Я гада, на хиялармир,
Вун хиялри твада кIеве.
Хуьр рушарив ацIанаваз,
Хажалатар кьамир хиве.

***

Я гада, вун заз килигмир,
Цихъ цIигел тир бендиван хьиз.
Ви акунар заз багьа я,
Зи рикIевай эрзиман хьиз.

***

Патал хуьряй атай гада,
Ви кIаниди вуж тавар я?
Къавахд тар хьиз кьакьан буйдин,
Вун жагъайди бахтавар я.

***

Зи рикIел хер авур гада,
Зи вилерин нагъв яни вун?
Гьар акурла къай алахьдай,
Жив ацукьай дагъ яни вун?

Яру перем алай гада,
Ви перемдал ирид цвал хьуй.
Ам алукIна кимел экъечI,
Яру перем тек са вал хьуй.

***

БалкIандаллай иер гада,
Вил къекъуьрмир чи ракIара.
Патан хуьруьз рушар гудай
Адет авач чи патара.

***

Кимелайгъуз физвай гада,
Зун галайнихъ элкъведатIа?
Зи рикIикай хабар кьуртIа,
Адан вилел шел къведатIа?

***

Лацу перем алай гада,
Гьим ятIани чирда за вун.
Нагагьдай вун зав рахайтIа,
Дерт ахъайна ширда за вун.

***

КьелечI перем алай гада,
Дагъдиз къайи гар акъатда.
Далдайрикай заз килигмир,
Хуьруьн къене тIвар акъатда.

***

Чи дакIарда шуьше (а)вайд туш,
Вуна кьулар хамир, гада.
Са масад зи рикIевайд туш,
На кьил хура твамир, гада.

Я мичIи йиф, хуьруьз къвемир,
Чаз кIанидан чин акурай.
Я кIан хьана, тахьай гада,
Чаз ви дидар гьина (а)курай?

***

Кьве хулан яд са хулаз фий,
Юкьвал мегъуьн тар акъатрай.
ЧIулав вилер авай гада,
И суварихъ зав агатрай.

***

Ичин таран хел атIумир,
Хци нажах кьуна гъиле.
Гада, на зи рикI атIумир,
Къариб шегьер гьатна кьиле.

***

Ичин тарци бегьер тагун,
Ам дувулрин бушвиляй я.
Гада, за ви хатур тахун,
Ви къилихрин хушвиляй я.

***

Уьзуьмд тарар са жергеда,
Са хел фена къавахдава.
Я гада, ваз вуч тади я,
Кьисмет жедай са вахт ава.

***

Камун къене къацу чIурал,
Кам вегьейла гел жедани?
Я гада, вав рахуналди,
Чун ярдивай хъел жедани?

Цаву гьикьван гугрумайтIан,
Марфар къвада, чил тух жедач.
Зи вил алай иер гада,
Ваз килигдалд вил тух жедач.

***

За дакIардал вил вегьена,
Цаваризди мад къваз кIан я.
Чинардин буй авай гада,
Заз ви дидар акваз кIан я.

***

Къацу чуьлди гузвай лерзе,
Ригалдвай[1] я, ригалдвай я.
Вил ахварал тефин, гада,
Хиялдвай я, хиялдвай я.

***

Яру пурар алай балкIан
Гьала гада чуквадайвал.
Вун зи кьилив нянихъ ша,
Чун эллериз таквадайвал.

***

Марфар, селлер кIанда кьван къуй,
Цавар, чилер яд я, гада.
Дуьнья кьве пай хьайитIани,
Чи кьведан сир сад я, гада.

***

Къацу багъдиз яд авахьда,
Къацу векьин кIаникай физ.
Я гада, зи рикI акъудмир,
Йикъа пудра виликай физ.

1 ригал - никIин къерех

Чун тагана амазама

Лацу чепкен алай гада,
Ви чепкендин янариз кьий.
ЧIехи хуьре зи рак гатай,
Ви илчийрин чанариз кьий.

***

Бармакд кукIва зар авай яр,
Ви бармакдин зарариз кьий.
КIанда лугьуз зи тIвар кьуна,
Вуна ракъай чарариз кьий.

***

Ярдин кIвалер аскIанбур я,
Кьакьан къавар илига лагь.
Зун кIандайбур пара ава,
Къизилд закIал гьилика лагь.

***

Рагъ хъуьрезва цавун юкьва,
Дуьнья гьикьван гуьлуьшан я.
Зи рикI къене юзазава,
Пака вахар, зи лишан я.

***

КIвалин кьулухъ са тар гала,
Яд гуда за ич гьидалди.
За илчияр ракъурда яр,
Вун гаф гана заз къведалди.

Мукьвал-мукьвал рекьер атIуз,
Къвемир икьван цIар авуна.
Гада, ваз зун кIанзаватIа,
Илчи ракъугъ геж тавуна.

***

Лишандин югъ мукьваларна,
Къизилд закIал гъидан, къелем?
Вири туна ваз атайтIа,
Хаму кард хьиз хуьдан, къелем?

***

Саламалейк, я къавумар,
Гум галаз хьуй куь тавунар[1].
Чи къавумрин гъиле гуьзгуь,
Це лагьай свас алагуьзлуь.

***

Вил вегьена цавуз килиг,
Чун дакIардал алазава.
Зарулдаказ агь чIугвамир,
Чун тагана амазама.

***

Тарал алай лацу пали[2],
КIурланчI[3] атIуз вегь гьебедиз.
Ваз рикIивай зун кIан ятIа,
Илчи ракъугъ зи дидедиз.

***

Вили гьуьлуь ван къачуда,
Вегь, на гада гъилевай тур.
Ваз кIани яр гьикI лугьуда,
Заз са закIал къимиш тавур,

---

1 тавун - гурмагъ
2 пали - пIини
3 кIурланчI - майва алай куьлуь хел

Таран хилер хамир, суна,
Адал ичер жезамайд я.
Маса хиял мийир вуна,
Ваз илчияр къвезамайд я.

***

Гуьл булахдал яд хъваз атай,
Гардан элкъвей лацу деве.
Зи тупIухъ ви тупIал галаз,
Икьван на зун твамир кIеве.

***

Накь ислен тир, къе саласа,
Чан кIани яр, арбе мус я?
Вавай са гаф жузан гила,
Чи мехъерин вяде мус я?

Чуьнгуьрдилай ван алахьиз

Чуьнгуьр ягъиз, мани лугьуз,
Зун ишириз ава Керем.
Несиб тахьай кIани къелем,
Ви дердинай я зун верем.

***

Чуьнгуьр кьуна деминиз ша,
Ви чуьнгуьрдин ван атурай.
Гъил цIвелек кваз ксус, къелем,
Ваз ахварай зун акурай.

***

Ви чуьнгуьрдал цIикьвед седеф,
Чуьнгур ярдин гъиле кIан я.
Лугьуникай вучда, вахар,
Акьул ярдин кьиле кIан я.

***

Вуна чуьнгуьр кIамай кьван ягъ,
Зун зарул яз, дертлуз ишен.
Керемалай амай кар я,
КIанибур икI несиб тежен.

***

Зи чуьнгуьрдал ван аламач,
Чуьнгуьр расай наши устIар.
Дуьньядилай гьикI фида зун,
РикIе туна вири къастар.

На чуьнгуьр ягъ, за дем кутан,
Заз фикирдай вахт авайд туш.
Чуьнгуьр ягъиз, гъил галудмир,
Чун са акьван бахт авайд туш.

***

На чуьнгуьрдал макьам ягъиз,
Ви гъавурда вуж акьурай?
Це лагьай свас элкъуьр хъувур,
Ваз и хуьряй вуж атурай?

***

Ярдин чуьнгуьр хкиник ква,
Я бахтавар инидин цаз.
Чан аламаз ваз тахьайтIа,
Эхиратда кьисмет хьуй ваз.

***

Керема хьиз чуьнгуьр ягъиз,
Вун ярдивай чара яни?
Хуьруьн къене кIанид тахьай,
Ви дерт залай пара яни?

***

Нашиди хьиз кьуна чуьнгуьр,
На ашукьвал чирзавани?
РикI зарул яз хьана сефил,
Гила на чун ширзавани?

***

Керема хьиз чIал ахъайиз,
Лагь, ви чуьнгуьр таравани?
Гьар межлисдал бендер лугьуз,
Яр, ви дердер пара яни?

Иер ярдин иервиляй,
Аватна хьи, чуьнгуьр гъиляй.
Икьван кIани зун хьанач ваз,
ЦIай кьуна куй вун зи хъиляй.

***

РикIин тIалар аладариз,
Чуьнгуьр хъсан, тар хъсан я.
И дуьньяда виридалай,
РикIиз кIани яр хъсан я.

***

За агъдикай елкен цуда,
Гатуз тутар авадариз.
Ярдин гъиле чуьнгуьр ава,
Зи канвай рикI аладариз.

***

Пелел алай кьакьан къавах,
Адан кIвачик къайи булах.
Седеф туна расай чуьнгуьр,
Къарибдавай къелемаз твах.

***

Кьилел алай буьшмедикай,
Ваз свасвилин дуьгуьр хьурай.
Зи чандавай дердерикай,
Лугьуз-шехьдай чуьнгуьр хьурай.

***

Зун ви къвалал алаз кIандай,
Кьилел лацу дуьгуьр алаз.
ХупI манидал илигдай за,
Гъиле ярдин чуьнгуьр аваз.

Заз мехъерик яр акуна,
Авудна хьи, чуьнгуьр гьиляй.
Вун туна зун масадаз фич,
РикIе ашкъи авайвиляй.

***

Зи чуьнгуьрдин сим атIана,
Мани мецел аламаз, яр.
Зун гьикI фида къариблухдиз,
Мехъерихъ вил галамаз, яр.

***

Суван чилер тирин-тирин,
Чуьнгуьрдин ван ширин-ширин.
Яйлахдавай Къазан булах,
Кузва зи рикI, ша яд алах.

***

Я бахтавар седеф чуьнгур,
Вун зи ярдин гьиле кIандай.
Зи яр авай вили гими,
Зун вахъ галаз гьуьле кIандай.

Яр арандиз акъатнава

Вун дагълара, зун аранда,
Валай рехъ хуьз алакьнатIа?
За ваз хуьряй ракъай савкьват,
Вал яргъара агакьнатIа?

***

Зун аранда, вун дагъдава,
На заз ракъай жив цIранва.
Ахварайни таквадай яр,
За ваз мехъерд гам хранва.

***

Дагъларай тIуз селлер къведа,
Ам кужумиз жеда чили.
Зун аранда, яр дагъдава,
Чаравили ийиз дили.

***

Яр арандиз акъатнава,
За чIичIайди са йиф тушни?
Вили кьунвай а вилин хад,
Чарадаз жен гьайиф тушни?

***

Яр арандай хкведач хьи,
ВегьенватIа ана лабар?
Чаравилер эх жедани,
Хажалатар хьана санбар?

КIани ярди ягъан тийиз,
Зарул амай кфил я зун.
Яр арандай хквен тийиз,
Кьарай квахьна сефил я зун.

***

Хва кьейдан циф, арандиз вач,
Яр аранда чразава.
Яр арандай хкведалди,
Къеневай рикI цIразава.

***

Югъ алатна рагъдан хьана,
Чубарукрин гьарай амач.
Яр арандай хквен тийиз,
Кузвай рикIиз кьарай амач.

***

Хуьруьн пеле цIуру регъвер,
Йифиз-юкъуз элкъвезава.
Арандавай жегьил чубан
Вичин ярдихъ къекъвезава.

Чаравилиз авач чара

Яр дагълариз акъатнава,
Ана (а)вайди чайгъунар я.
За и кардиз вучин вахар,
Кьуд пад вири тагунар я.

***

Къеневай рикI акъатзава,
Йиф акъатна югъ жедалди.
Яр арандай хтанайтIа,
Ихтилатдай тух жедалди.

***

Жибиндавай вин квай калар,
Вин квай калар шекер яни?
Са суракьни амачир яр,
Вун фейи пад шегьер яни?

***

Я диганвай пIинидин тар,
Вун чи багъдин юкьвал кIандай.
Ахварайни таквазвай яр,
Вун авай хуьр мукьвал кIандай.

***

Кьилел алай назназидин,
Къерехдавай пешер я зун.
Яр яргъариз акъатнаваз,
АцIай цав хьиз тешер я зун.

Гвенар гуьдай бере хьана,
Эл никIева йиф галамаз.
Эрзиман сир рикIе амаз,
Гурвал я зун са масадаз.

***

Мад гатфарин яргъи къар я,
Хуьруьнбуру мез регъведай.
Им садазни тахьай кар я,
КIанид кьена, шез экъведай.

***

Гъилик галай къизил тупIал,
Гимишдик гьикI дегиш хьанай.
Къеневай рикI кай гуьзел яр,
Зун вал вучиз дуьшуьш хьанай?

***

И патара марфар, живер.
А патарин гьалар гьикI я?
Зи рикIикай хабар кьуртIа,
Гьа ваз акур сефил рикI я.

***

Гарар, харар авач лугьуз,
Къецеллайди азгар яни?
Лацу дуьгуьр авадарна,
Тухузвайди зи яр яни?

***

Айгьамралди рахамир вун,
Кьилив зун хьиз пашманд галай.
Зун ярдивай къакъудайди,
ТакIан я заз душмандилай.

Яран диде гьахьна тавдиз,
Зи кафандин агъ гъилеллаз.
Азраилдив чан гьикI вугун,
КIани ярдин гъил пелеллаз?!

***

Я цаварин лацу гъетер,
Чи арада рекьер пара.
Яр чарадаз несиб хьана,
Чаравилиз аван чара?

***

Цавай физвай жерге гъетер,
Гьина кьван я, лагь, куь рекьер?
Ярдиз лугьур гафар пара,
Чаравилиз авач чара.

***

Гъамаривди юзуриз рикI,
Мад гьаваяр чIимел хьана.
Агуд тийиз бахтуни чун,
Чаравилин кимел хьана.

***

Варз хъуьрезвай гатун йифиз,
Цава гъетер гуьлуьшан я.
ТупIухъ масдан тупIал галай,
Зи ярдин гьал перишан я.

Эсли, Керем кьвед са багъда

Эсли, Керем кьвед са багъда,
Ана къайи гар алукьда.
Керем авай багъдиз фимир,
Ва Кереман дерт галукьда.

***

Эсли, Керем кьвед са багъда,
Гару тIурфан акъудзава.
Я цIай кьуна кайи Керем,
Вавай Эсли къакъудзава.

***

Эслидинни Кереман сур,
ЦIай кьуртIани чара жедач.
КIани къелем чарадаз хьай(и),
Зи дердиниз чара жедач.

***

Эслидинни Кереман руьхъ,
Чилерик ква агъуз авай.
Дуьньяд крар аку фелек,
Руш кIанидаз тагузавай.

***

Эслидинни Кереман сур
Ялав кьуна кузва, вахар.
Тахай дидед цIук илисиз,
Зун чарадаз гузва, вахар.

Эсли верем, Керем дили,
И хьайиди вуч кар ятIа?
КIанидав гъил агакь тавур,
Закай садаз хабар ятIа?

***

Эсли лугъуз суза къачур,
Керем зун кьван кайиди туш.
А гурбагур тахай дидед,
Зун кIанидаз гайиди туш.

***

Эслидилай алатайла,
Пара кайи Лейли я зун.
Къарибдавай иер гада,
Ви дердинай дили я зун.

***

Бахтавар я Эслидин югъ,
Мулдин цуьквер сурал алай.
За вав рикIин сир гьикI вугун,
Ярдин лишан хурал алай?

***

Къарагъ Эсли, къавал экъечI,
Къаваллайди гар ятIа (а)ку.
Заз кIвачерин ван къвезава,
Ам зи иер яр ятIа (а)ку.

***

Пака ярдин мехъер ялда,
Зи рикI кузва, хьана верем.
ТакIанбуру кьакъудна хьи,
Сад-садавай Эсли, Керем.

Винидихъай Эсли къведа,
РикӀ кьве патаз пая лугьуз.
Агъадихъай Керем къведа,
Аман Эсли, кая лугьуз.

***

Агъзур рипе накьв винеллаз,
Сура гьатай Эслидин чан.
Хур ахъая на Керемаз,
КӀанибуруз хьурай ватан.

***

Кереман кьил Эслид метӀел,
Багъдин рекьер галуднава.
КӀанибуру вучрай вахар,
Сад-садавай къакъуднавай.

***

Гьяркьуь рехъди зи яр фида,
Баяд лугьуз, баяд лугьуз.
ЭкъечӀ Эсли, силесардиз,
Дад я Керем, кая лугьуз.

***

Къацу багъда экъведайди,
Сад зун я лагь, сад кай Керем.
Эсли гъиляй акъатзава,
Ваз хьанвайди са вай Керем.

***

РикӀин гафар кхьида за,
Зарулардай чӀалар аваз.
Эсли тахьай Керем я зун,
Куда зи тан ялар аваз.

Чалаг[1] ягъиз, ван алахьиз,
Лиферин луж вили цава.
Зи Кереман ашкъидикай,
Чи чанда са гурва ава.

***

Чинард таран кьакьан хилел
Ацукьнавай я туьтуькъуш.
И дуьньядал са югъ такур,
Эслидилай зун артух туш.

***

Юкь аватай мичIи рукар
Пеш ахъайна гьамавар я.
Руш кIанидаз несиб тахьун
Эслидилай амай кар я.

***

Кьакьан дагълар кьурамат я,
Я симинал къугъвазвай къвед.
РикIяй кIан жез, несиб тежез,
Эсли-Керем хьана чун кьвед.

***

Аман, Керем, кая лугьуз,
Ишелардай кфил я зун.
И дуьньядал кIанид тахьай,
Эслидилай сефил я зун.

***

Винидихъай яр къведа зи,
Кьилел кьуна сувар хунча.
Керема хьиз цIай кьуна за,
Аман Эсли, яд илича.

1 чалаг - цIар

Къариблухдин гарар юзаз

Къариблухдин гарар юзаз,
Къив къачуна гъарайзава.
РикI алайди яргъараваз,
Ви рикIи гьикI кьарайзава?

***

Къариб цавар ацIана мад,
Чубарукрин лужуналди.
ТакIан вакIаз гана, вахар,
Зун дидеди гужуналди.

***

Къариблухдиз фейи къелем,
Аллагьди хуьй лугьузва за.
Фад хъша кIвал ацIудайвал,
Йифиз-юкъуз рехъ хуьзва за.

***

Къариблухар ватан кьуна,
Чарабурув агатмир яр.
Вун масадан чIалахъ хьана,
Икьрардилай алатмир яр.

***

Къарибдавай масан къелем,
Лагь, ви гьалар хъсан яни?
Са хабарни ракъун тийиз,
Са тIуб кагъаз масан яни?

Са закIалдив кьил алцурна,
Вун къарибриз хъфизвани?
Йифиз-юкъуз гьайифди куз,
Вунни зун хьиз ифизвани?

***

Зун къариб я, дердер авай,
Элкъвез-хквез ширмир вуна.
Къариблухда зи тIвар кьуна,
Яр-дустариз чирмир вуна.

***

Ви манияр, чан кIани яр,
На лагьанай, аманат я.
Къариблухдай хквен тийиз,
На авурди ягьанат я.

***

Жегьилри яд хъвана фейи,
Ирид жерге къайи булах.
Къариблухдиз акъатнавай
КIани ярдиз саламар твах.

***

Туьтуьнавай кагьрабаяр,
Циз аватна, вили хьана.
Къариблухдай хтай гада,
Вун зи рикIиз чими хьана.

***

Гьикьван чIав я за рекьер хуьз,
Вун къарибдиз фена, гада.
Я цуькверив дигай яйлах,
Вун акурла зи рикI шеда.

Вун атурай, рагъ атурай,
Чан зи рикIин экуьнин лаз.
Яр хтанва къариблухдай,
Къизил закIал гъилик галаз.

***

Тик гуьнедал тек ичин тар,
Гар галукьна зурзазава.
Къарибдавай масан къелем,
Зи рикI къене цIразава.

***

Мад атана мили гатфар,
Ракъар галаз, цуьквер галаз.
Гьикьван эхин, чан кIани яр,
Къарибдавай вал вил алаз?

***

Я чарадаз несиб хьай(и) яр,
За ваз яран гам храдач.
Зун ватанда, вун къурбатда,
Зи рикIе (а)вай гъам цIрадач.

***

Хуьруьн кьиле къайи булах,
Чаз шуршурдин ван къвезава.
Къурбатдавай чан кIани яр,
Зун ви ванцихъ къекъвез ава.

***

Садлагьана акъатай гар,
Кас гъуьлелай алатнава.
Чаз дуьньяяр такIанарна,
Яр къарибдиз акъатнава.

ХарапIа хьай къариблухдиз
Яр хъфена тади галаз.
Аллагьди заз дердер гана,
Захадаказ, галаз-галаз.

***

Зулун йикъан къаяр аку,
Цавай харар ракъурзавай.
Къурбатдавай зи яр аку,
Техквез, чарар ракъурзавай.

***

Дуьз уьлчуьдал къвал-къвалава,
Пар ялзавай арабаяр.
ТакIанда заз зи яр авай
Къариблухар – харапIаяр.

***

Кьуьзуьбуру жерг ягъадай
Ким ала чи хуьруьн юкьвал.
Къариблухдиз фейи гада,
Чар кхьихь заз мукьвал-мукьвал.

***

Зун са кьакьан дагъда кIандай,
Къариблухар аквадайвал.
Геж тавуна хъша къелем,
Мехъерна зун тухудайвал.

***

Чиг какахьай къайи гьава,
Цаваризди юлдаш лифер.
Къарибдавай зи ярдикай,
Заз са хабар хкваш лифер.

Кьакьан кIвалин цларик квай,
Я зар алай къизил кирпич.
Къизилдилай багъа ялда,
Къарибдавай зи ярди вич.

***

Кьакьан буйдин къацу чинар,
Вун чи хуьруьн юкьвал кIандай.
Яргъаравай чан кIани яр,
Фад хтана мукьвал кIандай.

***

Гьар бахтавар гад атайла,
Вун къарибриз фида зи яр.
Вун авачир хуьр акурла,
Къеневай рикI шеда, зи яр.

***

Рекьел къвазна зав рахамир,
Зун чарадан яр я, гада.
Зи яр фена къурбатдава,
Дуьнья вилиз дар я, гада.

ТакIандакай яр жедани?

Дагъларихъай гару гъайи,
Живедикай хар жедани?
Мехъерарна гъана лугъуз,
ТакIандакай яр жедани?

***

Вун балкIандал къудгъунна (а)кьах,
За ви балкIан хам ятIа кван.
Хам я балкIан, пурар аскIан,
Вучда вакай рикIиз такIан?

***

Дуьньядикай хъелдачир за,
Пашманвилер хьаначиртIа.
Зун дидеди рикIиз такIан,
Са патандаз ганачиртIа.

***

Зун такIандаз кьисмет хьана,
Гьикьван жеда гам алагъиз?
Низ ахъайин за рикIин сир,
Уьмуьр физва гъам алагъиз.

***

Зун яйлахдиз твах яралай,
Фири алай лацу балкIан.
Дуьньядин мал вири гайтIан,
Агуд жедач рикIиз такIанд.

Истиканар чуьхуьдайла,
Са истикан хана завай.
ТакIан вакIан илчи (а)тайла,
Фида лугьун хьана завай.

***

ТакIан ярдиз дидед гайтIа,
Чан аламаз сура гьатда.
КIани ярдихъ галаз фейтIа,
Дуьньяд дердер хура гьатда.

***

ТакIан ярдал вил фидани,
Заз дуьньяяр бахшандарай?
На авур хер сагъ жедани,
Зун атIана, рахшандарай?

***

ТакIан вакIан уьмуьр кьатI хьуй,
Таквардиз фий чилин кIаник.
КIани ярдин уьмуьр цуьк хьиз,
Ахъа хьурай вилин кIаник.

***

Тик гуьнедай физавайди,
Къунши хуьруьн нехир яни?
КIанид туна такIандаз гун,
Им дуьньядин эхир яни?

***

ВацIал алай кIарасд муькъвел,
Кьве марвардин цуьк акъатда.
РикIин къене вун аватIа,
ТакIан ярдив гьикI агатда?

Кьуланфериз алахьнавай
Я бахтавар варз алай йиф.
КIанидав гъил агакь тийиз,
ТакIандаз гай(и) рушар гьайиф.

***

Я цIвелин тар, я цIвелин тар,
Валай ичин тар хъсан я.
ТакIанд авай дуьньядилай,
Чаз са чIулав сар хъсан я.

***

Я чинарар, чиг вегьемир,
Акурай заз яр фейи пад.
Женнет ятIан акваз кIандач,
ТакIан ярдин гуьлуьшан гад.

***

ТакIандав гвай дередилай,
КIанидав гвай хун хъсан я.
ТакIанда гай мелгьемрилай,
КIанидан цIу кун хъсан я.

***

Чи багъдавай ханумариз[1]
Акъатнавай гар аку тIун.
Килигайла – Гьаларин гьус,
Чаз хьанавай яр аку тIун.

---

1 ханумар - цуьквер

Булахдин яд къайиди я

Булахдин яд къайиди я,
Мегъуьн тарци серинайтIа.
Баха рикIиз чимиди я,
Дидед гана секинайтIа.

***

Булахдин яд хъвана лугъуз,
Чан пIузарар акъатай яр.
Вил элягъин лагьай чIавуз,
Таза кIел хьиз къакъатай яр.

***

Чар булахдин къайи цикай,
ЦипIинаваз яд це на заз.
Гада, за вав сир гьикI вугун,
Белки несиб жедач жал ваз?

***

Дегьне кIама къайи булах,
На адан яд кайидаз це.
Кьена фидай дуьнья я им,
Чан диде, зун кIанидаз це.

***

Гуьнедаллай чар булахдин
Заз шуршурдин ван къвезава.
Къурбатдавай чан гуьзел яр,
Зун ви ванцихъ къекъвез ава.

Яд элцифай къайи булах,
Булахдин кьил дугунава.
Иер вилер авай тават,
Вун зи рикIи чIугунава.

***

Рагъданихъ эл алахьайла,
Вун булахдал къведани, яр?
Икьван кIани вун рикIеваз,
Зун масадаз фидани, яр?

***

Гъар пакамахъ ша булахдал,
Заз ви къамат акурай, яр.
РикIин гафар ийидамаз,
Чун чарадаз такурай, яр.

***

Меликзардин булахдин яд,
Зун галачиз на хъвамир, яр.
Гарарив гуз бахтавар гад,
Зулухъ хуьруьз хквемир, яр.

***

КIанида яд хъвана фейи,
Дугунавай къайи булах.
ХупI гъамлудиз ргазва вун,
Зун хьиз ашкъид кайи булах.

***

Вун авачиз кьуразавай,
Зи булахдиз яд атурай.
ХъуьтIуькай чан зарул хьанва,
РикI ачухдай гад атурай.

КIани ярди зун жузуртIа

Дагъдин рагар кукIвар хьана,
Эхиз жедач и харариз.
Яр алатна мад магьледай,
Ян гана физ чи варариз.

***

Зи бахчада тар экъечIна,
Къизилгуьлдин цуьк хилеллаз.
За ширин чан къурбанардай,
КIани ярдин гъил пелеллаз.

***

Зун гамунихъ ацукьнава,
Зи дакIардихъ билбил рахаз.
Зар халича хразва за,
КIани ярдин шикил алаз.

***

Истиканар са жергеда,
Са истикан хана завай.
Тахсир зид туш, чан кIани яр,
Са жегьилвал хьана завай.

***

Им дуьньядин къенивал я,
Лацу цуькин чIулав чили.
Им зи рикIин кIанивал я,
Ярдин рекьер хуьда вили.

И дуьнья ваз женнет яни?
Чан цуьквердал алукьай яр.
Ви пIузарар акъатнани?
КIанидан ван галукьай яр.

***

Ашкъид муькъвер эцигиз жеч,
ВацIун чIулав къванерикай.
За манияр туькIуьрда ваз,
Чи билбилрин ванерикай.

***

КIвачел алай сун гуьлуьтда,
Кьиляй-кьилиз кекIер ава.
КIани ярдин лацу пеле,
Махпур хьтин мекер ава.

***

КIвалин кьулухъ румдин къубу,
КIвалер цIвена къум хьанава.
КIани ярди лагьай гафар,
РикIин къене гум хьанава.

***

Хуьруьн кике къацу дере,
Дередавай къветрен фере.
КIани ярди зун жузуртIа,
Кузава лагь, вацIун кьере.

***

Марфар къвана, чилер тух жеч,
Тух тежедай чил къаних я.
Килиг тавур вилер тух жеч,
Вун акваз кIанз зун дарих я.

Салам гана за ви тавдиз,
Вад юкI алай зар халича.
Зи рикI кана къене (а)майд туш,
Чан каниди, яд илича.

***

Тик гуьнедай гьикI экъечIда,
Серинардай гар авачиз.
Хайи хуьруьз гьикI хъфида,
РикIиз кIани яр авачиз.

***

Я машин гвай наши устIар,
Ви машиндин раб ханайтIа.
Зав дердияр агатдачир,
Ви шумал буй заз хьанайтIа.

***

Вили цавуз килиг вуна,
Элкъвез-элкъвез чубарук я.
Вун зи патав чинеба ша,
Чи кIвалин пад къацу рук я.

***

Цавай физвай айрупалан,
Пар пара яз зурзазава.
Зи кIаниди яргъарава,
Зи рикI къене цIразава.

***

Зунни зи яр хъел яз ава,
Деред яйлух кьурадалди.
ТуькIуьн хъия зав, кIаниди,
Чун эллериз аквадалди.

Вуна дакIар ахъайна тур,
Анай кIвализ гар атурай.
Гъар манияр лугъудайла,
РикIел кIани яр хтурай.

***

И патарай эверайла,
А патара ван жедани?
Яр я лугъуз чарадан хва
РикIиз икьван кIан жедани?

***

И патарин телеб ичер,
А патариз гуз акъатна.
Заз ахварай яр акуна,
Зи пIузарар куз акъатна.

***

КIани ярдин цIийи кIвале,
Рак ахъайдай кас хьанайтIа.
Зи рикIе са мурад ава,
Зун ви кIвале свас хьанайтIа.

***

КIани яр, им гьи бере я,
На дили шив вердишариз?
Рагъданин хупI иер чIав я,
Чун са-садал дуьшуьшариз.

Ватандивай къакъатай яр

Ватан туна гьиниз фида,
РикIик дердер кумукьай яр.
Ваз тахьай зун низ хьантIа (а)ку,
Хиялариз амукьай яр.

***

Кьибледикай гар къарагъна,
Гар къарагъна, къай алахьиз.
Ватандивай яргъаз хьайи,
Кузва хьи зун, цIай алахьиз.

***

Цуькверикай кIунчIар кьуна,
Мад зи кьилив вун ша, гада.
Хуьр такIандаз Ватан кIан жеч,
Къариблухдай хъша, гада.

***

Ватандивай къакъатай яр,
Гимидаваз физавалда.
РикIел хкиз гуьлуьшан хуьр,
Зарул-зарул шезавалда.

***

Хайидакай хай рахана,
Жув акьахай хел атIумир.
Къариблухдиз акъатай яр,
Ватандикай гел атIумир.

Бахчадавай пIинидин тар,
На зи бахча серинарна.
Са гафунал алачир яр,
На зи дердер деринарна.

***

Ви хваларин ятар бул хьуй,
Какахьайла вацI жедайвал.
Зав гъамарин пар вугумир,
РикIин кьилел кьацI жедайвал.

***

Вилик галай вили лампа,
Югъ жедалди чилиз эквда.
Зун айибмир, я чан вахар,
За бендерив рикIиз рехъда.

***

ДакIард хилер ахъайна тур,
ЭрчIи патай рагъ алахьиз.
На дердияр заз ахъаймир,
Кьве вилелай нагъв алахьиз.

Зун валайни кайиди я

Экуь дуьнья гуьлуьшан я,
Бахтар, тахтар хьайибуруз.
Душман талуз, бес вуч лугьун
Къеневай рикI хайибуруз?

***

На ви балкIан вацIай акъуд,
ВацIавай яд къанавайд я.
На дердер рикIелай алуд,
Зун валай фей канавайд я.

***

На пархъулдай яд хъвамир, яр,
Булахдин яд къайиди я.
Зи рикIикай хабар кьуртIа,
Зун Аллагьди кайиди я.

***

Тарал алай синаб ичер,
ТIатIанамаз нез жедайд туш.
Кун тавуртIа ашкъидин цIу,
Дердер мецел гъиз жедайд туш.

***

ЦIайлапандин цIаярикай,
Пелел алай харман кана.
Масабуруз шадвални бахт,
Чаз вилин нагъв дарман хьана.

Экуьн гъетрез дадзава за,
Са шад хабар гъваш лагьана.
Чин кIаникна шезава зун,
Дуьньядик пай квач лагьана.

***

Кана, кана, чун кьвед кана,
Басмада тур, басмада тур.
Вучда ихьтин дуьньядикай,
Жегьил чIавуз са югъ такур?

***

Дерт алахьиз дерин жеда,
Яр таквадай зулун бере.
Шикил акваз, къелем такваз,
ЧIун гуда хьи, рикIин хире.

***

Ярдин багълар кьиляй-кьилиз,
Цуьк ахъайна гуьлуьшан я.
Зун винелай шад аквамир,
Къеневай рикI перишан я.

***

Яр, зи дердер вав хьайитIа,
Вун кьуранвай пеш хьиз жедай.
Садрани дерт такурай ваз,
ТахьайтIа вун пилеш жедай.

Я кIан хьана, тахьай къелем

ЦIай алахьай баябанда,
На ахварай яд гана заз.
Я рикI алай кIани къелем,
На женнетдин дад гана заз.

***

Чиле тIекдай марфар къвазва,
Къурбан хьайи ярдин ватан.
Чан виняйгъуз хъфей къелем,
Ви гуьгъуьна яд хьуй зи чан.

***

Кьилел алай буьшмедикай,
ЦIилер галай шал хьана хьи.
Я кIан хьана, тахьай къелем,
Вун зи рикIин тIал хьана хьи.

***

Гуьнедавай яру некъи,
Къацу пешин арадава.
Я заз тахьай кIани къелем,
Ви дерт рикIин харадава.

***

Кьакьан дагъдай къвезвай ятар,
Чун чаз акур багъдиз атуй.
Къариблухдиз фейи къелем,
Зун рикIеваз хуьруьз хтуй.

Вад къан рекьер са къуз фидай,
Ви балкIандин мас авайд туш.
КIани къелем, валай гъейри
Зи рикI алай кас авайд туш.

***

БалкIандаллаз хкечIа яр,
Хурушумдиз гуьнедикай.
КIани къелем, вун тахьайтIа,
Вучда за и дуьнедикай?

***

Зунни зи яр хъел хьанава,
Пекдин яйлух кьурадалди.
Аман къелем, зав луькIуьна,
Чи хизанриз чир жедалди.

***

Вуч хъсан тир лацу шалдихъ,
ЧIулав цIилер галачиртIа.
Зун икI алцур жечир къелем,
РикIе ашкъи авачиртIа.

***

Ша тупIалар дегишарин,
Рекьидай кьаз тадарак хьуй.
Захъ лугьудай гафар амач,
Це лагьайди мубарак хьуй.

***

Я чарадаз хьайи къелем,
Вун акваз кIанз рикI акъатна.
Несиб-кьисмет хьанач лугьуз,
Ви гъил цIвелек гьикI акатна.

Шумуд йис я кьуразва чан,
КIани ярдин тIвар мецеллаз.
Хъуьрез-хъуьрез рекьидай зун,
Зи къелеман гьил пелеллаз.

***

Ал харадин валчагъ кIанда,
Кашанагъдин астIар галаз.
Майдин вацран палияр нез,
Хъша къелем, дустар галаз.

***

Дагъдин кьулухъ никIер гала,
НикIихъ галай куьлуь гъаргъар.
За рикIин дерт низ ахъайин,
КIани къелем хьана яргъал.

***

РикI дердинай хер хьана зи,
Винел алай къабух тIарда.
ТупIал галай гьил вугайла,
Зи къелема кьулухъарна.

***

За къелемаз лагьай гафар
Хуьруьз чукIун аламат я.
Зи рикIин сир вуна хвейтIа,
Вун Аллагьдал аманат я.

***

Зун дакIардал, вун куьчеда,
Чавай дердер гьал жедани?
Зун акурла сив хъуьредай,
Къелемакай хъел жедани?

Ичер алаз кIамавай тар,
Вун гар алай пелел кIандай.
Чан рикIи кьур кIани къелем,
Вун зун авай меле кIандай.

***

Тавдин кIвале хупI иер я,
ТIакIал алаз хъенчIин къапар.
Цавай фидай лифрев гана,
Ракъуд(а) къелем, за ваз хабар.

***

Зун садазни таквадайвал,
Жибинда тур гимишар хьиз.
КIани къелем рикIел къведа,
Шихженнетдин емишар хьиз.

***

Зи къелемаз хабар ая,
Мад зи гафар таврай лагь.
Зун чарадаз ганавайд я,
Вичин къайгъу аврай лагь.

Зи мурадар кIармир вуна

Зун дакIардай килигайла,
Вилик галай мублагь дугун.
Пака кьейтIан заз къайгъу туш,
Мад мураддив агакьна зун.

***

Къариблухрай хтай гада,
Зи рикI икьван тIармир вуна.
Шумуд йисуз ви рехъ хвейи,
Зи мурадар кIармир вуна.

***

Зар дакIардал лампа ала,
Адакай ваз экв жедани?
Вун заз свас яз тагъанамаз,
Лагь, зи рикIиз рехъ жедани?

***

Агъа кIама са яд ава,
ХъуьтIуьз, гатуз рагъул тежер.
Рушан рикIе мурад ава,
Рекьидалди лугьуз тежер.

***

Вилик галай женнет багъдиз,
Яд гуз атай гьуьруь-пери.
Дуьньяд мурад кIанид хьун я,
Амай гафар таб я вири.

Дуьз дугуниз акъатнавай,
Я гатфарин цуьк беневша.
Вун акван зи эрзиман я,
Са геренда чи кIвализ ша.

***

ЦIар ягъамир герен-герен,
Дили тай хьиз гуьнедилай.
Чун са-садаз туькIвенвайд я,
Ша, агатин бинедилай.

***

Хуьруьн кIама бадамдин багъ,
АтIана заз бадамар гъваш.
Зунни зи яр хъел хьанава,
Серин тавдиз далдамар гъваш.

***

Зи хиялар деринармир,
Чан цIувад къан варз алай йиф.
РикIин мурад рикIе амаз,
ТакIандаз хьай(и) чандин гьайиф.

***

Ви акунар вуч иер я,
Чан женнетдай акъатай къуш.
Заз килигиз, зун кумир на,
Зун мураддив агакьайд туш.

***

Далдам алай чIехи мехъер,
Ягъаз тахьай сусан гьава.
Гьар акурла вилин цIай я,
Бахт къакъудай хуьруьн явад.

Нагъв алахьай вилериз кьий

Дагъларал циф акьалтайла,
Яр, вун атай гелериз кьий.
Чан лагьана агатайла,
Нагъв алахьай вилериз кьий.

***

А ви ширин мециз кьий яр,
Гьей лагьайла, гьай лугьудай.
Заз са темен це лагьайла,
Хъвехъ кьулухъна, гьил вугудай.

***

Ви буйдиз кьий, икьван иер,
Зар бафтаяр хуравай руш.
Минет хьуй ваз, заз килигмир,
Вун бубади заз гудайд туш.

***

Ви сафутIдин руваниз кьий,
Лацу пелез серин авур.
Гада халкьай гъуцариз кьий,
Икьван рикIиз ширин авур.

***

Ви чуьнгуьрдин симериз кьий,
Чи патариз илифай яр.
Зи гафарин ван хьайила,
Къизилгуьл хьиз къекъифай яр.

Тик гуьнедин гуьлериз кьий,
Вири сад хьиз акъатнавай.
Ви ишезвай вилериз кьий,
Яр къурбатдиз акъатнавай.

***

КьепIинавай аялдиз кьий,
РекIв гуз авай харад тангар.
Ракъиникай чин чуьнуьха,
Къекъифда ви лацу рангар.

***

Чан лугьудай ви сивиз кьий,
Седеф хьтин сарар авай.
И къвезвайди зи яр я жал,
Пеле бурма чIарар авай?

***

Кьакьан синел са багъ ала,
Тараллай ич аватдани?
Ви буйдиз кьий икьван иер,
Вун рикIелай алатдани?

***

Дуьз талада къацу никIер,
А къуьлерин кьилериз кьий.
На айвандай низ килигда,
Яр, ви чIулав вилериз кьий.

***

Юкьва гимишд камар аваз,
Яр, вун къекъвей гелериз кьий.
Сагърай лугьуз гъил вугайла,
Нагъв алахьай вилериз кьий.

Хуьруьн кьиле гелер ава,
Вун къекъвезвай чилериз кьий.
Вуна цуьквер низ кIватIзава,
Цуьквер кьунвай гъилериз кьий.

***

Марфар къвада тилер-тилер,
КуьцIуьрмир на махпурд цIвелер.
ГьикI алудин валай вилер,
Ви буйдиз кьий икьван иер.

***

Кьилел алай яру яйлух,
Тухудачни гару яйлух?
Ви яйлухдин янариз кьий,
Яр, ви ширин чанариз кьий.

***

Ви сафутIдин руваниз кьий,
Гатар кIватIиз никIевай яр.
Вун рагъданрихъ хуьруьз хъша,
Йифиз-юкъуз рикIевай яр.

***

Вуна вегьей камариз кьий,
ЩIийи чам хьиз экъведай яр.
Ви илчийриз за вуч лугьун,
Гъиляй са кар текъведай яр.

***

Яр ви перем вуч лацу я,
Зул элкъвенвай жалгъадиз кьий.
Яр дидедихъ авай сад я,
Ам халкь авур Агъадиз кьий.

Нуьвед ич хьиз къекъифнава

Чи дакIардиз къе яралай,
Экуьнин гъед илифнава.
Зи рикI алай иер суна,
Нуьвед ич хьиз къекъифнава.

***

Таран хилел аламайди,
Заз нуьведин ич хьиз хьанай.
Вилерикай карагайди,
Заз зи кIанид вич хьиз хьанай.

***

Къацу багъдин вини кьиле,
Са тар ава нуьвед ичин.
За зи ярдин рекьер хуьда,
РикI архайин хьурай вичин.

***

Кьилихъ галай къирбишин шал,
Гъилихъ галай зинбилда тур.
Зун нуьведин ич я, гада,
Ви кастумдин жибинда тур.

***

За зи ярдиз перем цвада,
Жиржирмадин читиникай.
Зунни зи яр халкьнавайд я,
Кьвед са нуьвед ичиникай.

Несиб тахьай яр акурла

Дергес кьуна, вун яралай,
Кьакьан чIурар гуьз акъатна.
Чун са-садаз несиб хьанач,
Элдин гафар дуьз акъатна.

***

Им гьи саягъ шив гьалун я,
Руг алахьиз, зурзаз пурар.
Зи несибар ваз тахьайтIа,
Мукьвалла яр, хуьруьн сурар.

***

Ичин багъдиз рагъданихъ ша,
Цуькверикай кьуна кIунчIар.
Зи несибар ваз жедайд туш,
За ваз гайи яйлух вухча.

***

Вил вегьейла и дуьньядиз,
Яраб залай кайд аватIа?
КIани къелем несиб тахьай,
Зун хьиз зарул хьайд аватIа?

***

И падни дагъ, а падни дагъ,
Арадава цуькведин багъ.
Зи несибар ваз тахьайтIа,
Гьазурда за памбагни агъ.

Заз булахдал яр акуна,
Буьшмедин пIипI цел аватна.
Несиб тахьай къуншидин хва,
Ви кьисметар нел аватна?

***

Вал эллери вил тавурай,
КIвал эцигмир КIеледа[1] на.
Зи несибар ваз тахьайтIа,
Зи тIвар эциг веледдал на.

***

Са къарибди килигда заз,
Кьве лацу ич жибиндаваз.
Икьван сефил жемир гада,
Белки несиб жеда жал ваз.

***

Гвенар гуьдай бере хьана,
Эл никIева йиф галамаз.
Вун рикIевай эрзиман яз,
Гузва хьи, зун са масадаз.

***

Яд атана ацIанава,
Таладавай дили вацIа.
Захъ чарадан тупIал гала,
Гьатнава зун гила яцIа.

***

Цавай чилел лац аватна,
Лац аватна гурва галаз.
Несиб тахьай яр акурла,
Куда зи рикI тува[2] галаз.

---

1 КIеле - Къуба
2 тува - ифин

Кьакьан дагъдин синелай ша,
Живерал таз кIвачин гелер.
Несиб тахьай кIани къелем,
Вун акурла шеда вилер.

***

Къацу багъдин агъа кьиле,
Уьзуьмд тегьенг къавахдава.
Гада, зи гъил кьамир гъиле,
Несиб жедай са вахт ава.

***

Къацу багъда гьикI ахварда,
Са вил хъуьрез, са вил ишез?
Керемалай амай кар я,
КIанибур гьич несиб тежез.

***

Кьакьан синел кукупIдин ник,
Яргъал акъваз, кана зи рикI.
Яр чарадаз несиб хьанва,
Гила уьмуьр акъудин гьикI?

***

Чар булахдин къайи цикай,
Капашдаваз яд це на заз.
Гада, за вав сир гьикI вугун,
Хуьре маса кIанид аваз?

***

ЧIулав кастум, лацу перем,
КIани къелем, вуч дамах я?
И дуьньядал хьанач несиб,
Эхиратда зун ви вах я.

Иер вилер авай суна

Цавай физвай айрупалан,
Анавайди зун яз кIандай.
Иер вилер авай суна,
Вун зи кIвале аваз кIандай.

***

ХупI хъсан тир чилин винел,
Зи рикI алай гад хьанайтIа,
Къуншидаллай иер суна,
Чи кьведан сир сад хьанайтIа.

***

Ялай кумаз галуд жедай,
Лугьумир хьи, жуна я зун.
РикIевайди рикIе хуьдай,
Гьа ваз акур суна я зун.

***

Балдургъандин тулупдаваз,
На ахварай яд гана заз.
Зи рикI алай иер суна,
На женнетдин дад гана заз.

***

Лампадаллай шуьшедиз хьиз,
Ваз иервал гана, суна.
Яргъал къекъвез, патав текъвез,
Вуна зи рикI кана, суна.

Haруз хуьмир на лацу шив,
Са яшарин тай я лугъуз.
Ви сунади хуьзва рекьер,
Вич цуькверин тай я лугъуз.

***

АлукIнаваз зардин жуна,
Рехъди фида иер суна,
Хам пIузарар некIедин чар,
Элкъвена заз жаваб це яр.

***

Заз Бакудай хкведайла,
Цуьквер алай жуна гъваш, яр.
Зун бубади ваз тагайтIа,
Зи тIвар алай суна гъваш, яр.

***

Чан яргъарай атай суна,
Ви гафарихъ мас жедатIа?
Зи баладин ни гала вахъ,
Вакай адаз свас жедатIа?

***

Къуншидаллай иер суна,
Хурушумдиз ша булахдал.
Килигдалди рикI ацIудач,
Ашукь я зун ви дамахдал.

***

Къацу багъдин юкьва (а)цукьна,
ПIинидин тар хуьз тахьай яр.
Зарул-зарул шехьа гила,
КIани суна гъиз тахьай яр.

Зун дидеди ваз гузавач

БалкIандаллай къизил пурар,
Гуьл атIутI яр, гуьл атIутI яр.
Зун дидеди ваз гузавач,
Вил атIутI яр, вил атIутI яр.

***

Дугундай тIуз яха кьуна,
Генг яйлахдиз акъатда вун.
Залум дидед зун тагайтIа,
Вахъ галазди гагьатда зун.

***

Залум дидед авур карди
Къаза гъана ви кьилел, яр.
Вун дуьньядлай вахтсуз фена,
Таз хьанач гъил ви пелел, яр.

***

Мехъерин къуз таравай гам,
Залум дидед атIанатIа?
ТакIан вакIаз зун гайиди,
Яраб ада кьатIанатIа?

***

И дуьньяда гьар бендедиз,
Вичин хайи диге кIанда.
Ялгъуз къулав ацукьайла,
Дерт ахъайдай диде кIанда.

Ичин тарар са жергеда,
Ич авачир диге женни?
КIанид туна, такIандаз гуз,
Ихьтин залум диде женни?

***

Къе къелеман мехъер ялда,
Зи дерт пайиз ша тIун, диде.
ИкI яр акваз рикI пад жеда,
Патал хуьруьз це зун, диде.

***

Марфар къвада, чил ацIудач,
Чилевайди инжилух я.
Зун кIанидаз це, чан диде,
ТахьайтIа зи чан язух я.

***

Накьанан югъ гуьлуьшан тир,
Къе гьаваяр дегиш хьана.
Зун зи ярдив рахадайла,
Залум диде дуьшуьш хьана.

***

Тавдин кIвализ экв аватун,
Чиле авай гебедвай я.
Садакайни бейкеф туш зун,
Кар кьун залум дидедвай я.

***

Хам дагълара хаму чIавар,
Хам я диде, хам я диде.
Гьатна хиве са кесиб кIвал,
Гъам я диде, гъам я диде.

На эцигай цIийи кIвалер,
КIеви хьурай къван галамаз.
Зун кIанидаз це, чан диде,
Женнет къачу чан аламаз.

***

Я чан диде, зи кьил тIада,
На зи кьилел са цуьк тада.
Цуьк эцигун им гьунар туш,
Мез туькьуьлди, ам зи яр туш.

***

Я диде, вун женнетдиз фий,
Ширин емиш нез жедайвал.
Зун кIанидаз гана кIандай,
Чи сувабар ваз жедайвал.

***

Ярди гъайи инжи векьер,
Хчалзавай я хъипи къуш.
Я диде, на вучиз хана,
Икьван дердер чIугвадай руш?

***

Чан аламаз сура гьахьдай,
Им рикI алай гад туширтIа.
Гада, за ваз сеперардай,
Вун дидедин сад туширтIа.

***

Я чан диде, зазни кIанда,
Базардавай няметрикай.
Вучда гила и дуьньядал,
КIанид тахьай девлетрикай?

Яргунарин Самбурдин вацI

Яргунарин Самбурдин вацI,
Виш дердинин дарман ялда.
Рушан хатур хамир, диде,
Ам вад йикъан мугьман ялда.

***

Яргунарин сал базарда,
Са хилердин зар пуч хьана.
Икьван иер вун заз тахьай,
КIани къелем, заз гуч хьана.

***

Яргун дере селди тухуй,
Буйдив къведай къванер авай.
Ви чIаларин гьикI чIалахъ жен,
Гьар гафуна кьинер авай?

***

Я Яргунар, я шихженнет,
Ярдин рекьер хьана къуба.
Зи гаф хуьруьз чукIурай руш,
Вав сир вугун хьана туба.

***

Мад гатфарин махпурдава
Яргунарин яргъи дугун.
Эрзиман я зи рикIин, яр,
Рекьидайла вав гъил вугун.

Накъваралди кхьей кагъаз,
Яргунарин фекьидалди.
За вакай вил атIудайд туш,
Кьуьзуь хьана рекьидалди.

***

КIеледхуьре[1] са кIвал кIандай,
ДакIардални цуьквер алаз.
И дуьньядлай физ кIанда заз,
КIани ярдин гьилераллаз.

***

Айвандилай килигдайла,
Лацу седеф тур хура руш.
Заз тагана, низ гуда вун,
Яргунарин я кIура руш?

***

Яргун хуьруьн къацу багълар,
Къизилгуьлдив диганава.
И сувариз хтуй лугьуз,
За ярдиз чар ракъанава.

***

КIеледхуьруьн синеллай гар,
Вуч хабар гваз атана яр?
Пеле акьаз гар хъсан я,
Виридалай яр хъсан я.

---

1 **КIеледхуьр - Яргун хуьруьн чIехи кIунтI**

Агъадикай экъечIай рагъ

Агъадикай экъечIай рагъ,
Вили цавар ацIудайд туш.
Вад аялдин буба хьайтIан,
За вакай вил атIудайд туш.

***

Агъадикай экъечIай рагъ,
Нисинамаз акIидай туш.
Ирид йисуз рехъ хвейи яр,
Вуна и кар кьатIудай туш.

***

Агъадикай экъечIай рагъ,
Вун гар галай гуьнедихъ ша.
Чан зи рикIи кьур гуьзел яр,
Суваралди хуьруьз хъша.

***

Агъадикай экъечIай рагъ,
Илифна чаз гар галазди.
Винидихъай хтана яр,
Кьилел пекдин шал алазди.

***

Агъадикай экъечIай рагъ,
Вини патан дулухдава.
КIани ярди гайи шикил,
ЭрчIи патан къултухдава.

Агъадикай экъечIай рагъ,
Рагъ жедани чим авачир?
Гьайиф тушни жуван хуьруьн,
Им вуч хуьр я ким авачир?

***

Агъадикай экъечIай рагъ,
Ам дагъларив агуд женни?
Дуьнья кьве пад хьайитIани,
Яр, вун рикIяй акъуд женни?

***

Къе атай рагъ вуч чимида,
Дагъ кьве падна ша, къайи гар.
Чи кьисметар сад тахьайтIа,
Катна къведа ваз, кIани яр.

***

За зи дердер низ ахъайин,
Цавараллай чан чими рагъ.
Заз зи кIани яр акурай,
Къакъуда зи вилик квай дагъ.

***

Вун рагъ яни хкатай, яр,
Жив цIразвай гуьнедикай?
РикIевайди лугьуз тежер,
Вучда ихьтин дуьнедикай?

***

Я савдагар, гьикI гуда на,
Гур базарда чарчевай агъ?
Чи метлебар на кьабула,
Чан дуьньядлай элкъвезвай рагъ.

Няни хьана, акIана рагъ,
Зи чIехи вах цел алама.
Вуна кьуна зи эрчIи гъил,
Гила анал гел алама.

***

Накь рагъ авай, къе серинда,
Я бахтавар дередин гар.
Ви сериник зи яр кIандай,
Къизилгуьлдин ни галай тар.

***

Рагъ яни вун, варз яни вун,
Вун вуч ятIа лагь.
Инсан икьван иер жедан,
Аман сад Аллагь!

***

Паласада гвен гуьда за,
Гатун чими рагъ алахьиз.
За ви кагъаз кIелна, къелем,
Кьве вилелай нагъв алахьиз.

***

И падни дагъ, а падни дагъ,
Арадавай чуьхвердин багъ.
За вахъ тупIал мус кутан руш,
Илифдайвал зи кIвализ рагъ.

Къаварилай къаваралди

Къаварилай къаваралди,
Къавун чIере кIвал хьайи яр.
Рекьида зун ви дердинай,
РикIин кьиле тIал хьайи яр.

***

Къаварилай къаваралди,
Бахтавардиз юзада гар.
Чуьнгуьр ягъиз кимел алайд,
Яраб Аллагь, ятIа зи яр?

***

Къаварилай къаваралди,
Къавун чIере кузватIа (а)ку.
Хур виликна экъвезвай яр,
Зун бубади гузватIа (а)ку.

***

Къаварилай къаваралди,
Вад камунин ара вуч тир?
Чун са-садаз кIан хьайила,
Тагуз, дидед чара вуч тир?

***

Къаварилай къаваралди,
Элкъвез-элкъвез зарзардин хъач.
Заз на гайи затIни кIандач,
Садра хуьруьз хтана хъвач.

Кьакьан синел вад айванар

Кьакьан синел вад айванар,
Вад айванар гар галаз хьуй.
И дуьньядал жедай вад югъ,
РикIиз кIани яр галаз хьуй.

***

Кьакьан синел вад айванар,
Гатун юкъуз серинда яр.
ГьикI хъфида бубад кIвализ,
Ви ихтилат ширинда, яр.

***

Кьакьан синел вад айванар,
Гьавадава дагъдин хур хьиз.
Вун айвандал экъечIа яр,
Заз акI хьурай рагъ акьур хьиз.

***

Кьакьан синел вад айванар,
Авадан я, гар алахьиз.
Айвандал сад акур чIавуз,
Заз акI жеда, яр акур хьиз.

***

Кьакьан синел вад айванар,
Гьавадавай дагъ хьтинд я.
Заз кIан хьайи иер баха,
Акьазавай рагъ хьтинд я.

Силесардал хур вегьемир

Силесардал[1] хур вегьемир,
Ви лацу хур мур тахьурай.
Кьулухъ элкъвез заз килигмир,
Ви адахлу чIур тахьурай.

***

Силесардал липI[2] туналди,
Вад айванар экв жедани?
Яргъарилай чарар ракъуз,
Дидед рикIиз рехъ жедани?

***

Силесарда ширли сандух,
Залан, кьезил къар авайд я.
ЭрчIи тупIуз атIай тупIал,
КIани ярдин тIвар алайд я.

***

Силесардин кьул аватна,
Кам эцигна физ жедани?
За рикIин сир вав вугайтIа,
Ам чинеба хуьз жедани?

***

Силесардин вилик квайди,
Зулуз жедай уьзуьмар я.
Гурбагур хьай а ченгиди
Чаз авурди зулумар я.

1 силесар - айван
2 липI - шам

За дакIардай килигайла,
Силесардал къушар алай.
Шумал буйдиз кьий кIани яр,
Чинард тарцIин ухшар авай.

***

Кьакьандаллай ярдин кIвалер,
Элкъвез-элкъвез силесар я.
Вав жуван рикI гьикI вугуда,
Вибур гьакIан силисар я.

***

Дуьз дугунай къариб фида,
РикI иширдай бендер лугьуз.
Силесардиз яр экъечIда,
Пара хьанва дердер лугьуз.

***

Ви бендерал ашукь я зун,
Гьавазийрал[1] илига, яр.
Патал хуьруьз тухузва зун,
Силесардай килига, яр.

---

1 **гьавазияр - санал лугьудай манияр**

Зун къизилгуьлд тар я вахар

Къизилгуьлер кьериз кутур,
Яр, ви бахча дар тахьурай.
КIанзавачтIа, и кьиляй лагь,
Ахпа зи рикI тIар тахьурай.

***

Къизилгуьлер кьериз кутур,
А ви бахча дар тахьурай.
Заз кIанзавай яр авайд я,
Мад завди ви кар тахьурай.

***

Къизилгуьлер атIуда за,
Гъиле цацар акIайтIани.
Яр рикIелай алуддач за,
Гьикьван зи рикI атIайтIани.

***

Къизилгуьлер атIудайла,
ТупIуз цацар акьахна зи.
Залум дидед яргъаларна,
КIанид гъиляй акъатна зи.

***

Къизилгуьлдин яд галукьай,
Синидавай лацу къендер.
За зи дердер аладарда,
Зарул-зарул лугьуз бендер.

Зун къизилгуьлд тар я вахар,
Цуьк ахъайна бегьер тагай.
Зи рикIикай низ хабар я,
Чайдиз вегьей луму хьиз хьай.

***

Зун къизилгуьл, вал рикI алай,
Чун мураддив мус агакьда?
Зун цIай хьана, вун лацу нафт,
Кьведни санал куз алахьда.

***

Вун къизилгуьлд багъда (а)ватIа,
Зун къав алай сурава яр.
На яргъарай зун жузамир,
Чан хтана хуьревай яр.

***

Бахчадавай къизилгуьлер,
Сад-сад атIуз кIунчIуна тур.
За вав вугай лацу яйлух,
Зи бахшанд я, къачуна тур.

***

Хилел цацар ала лугьуз,
Къизилгуьлер атIудачни?
Вил патара авай къелем,
Вуна зи дерт кьатIудачни?

***

Багъда авай къизилгуьлер,
Парудилай кьакьан хьана.
Зун патандаз гайи буба,
Вун зи рикIиз такIан хьана.

Зун ви вилик гьикI экъечIда,
Къизилгуьлер гьиле авач.
Тават, зун ви чIалахъ жеда,
Ви вилера гьилле авач.

***

Шатланка[1] гъиз фейи гада,
Ви читинкай пек хьана хьи.
Ярдин багъда цуьк амачиз,
Къизилгуьлд тар тек хьана хьи.

***

Кьиляй-кьилди цацар алай,
Къизилгуьлер гьикI атIуда?
Несиб тахьай яр акурла,
Валлагь, вахар, рикI атIуда.

***

Дагъларавай вили лифер,
Вили лифер гъана кIанда.
РикI алай яр заз атайтIа,
Къизилгуьл хьиз хвена кIанда.

---

1 шатланка - памбагдин парчадин са жуьре

Я сад Аллагь, гьамд хьурай ваз

Я сад Аллагь, гьамд хьурай ваз,
И дуьньядал гьуьл акъудай.
Заз ви ацIай кIвалер кIандач,
Зи кьилелай гьил алудай.

***

Я сад Аллагь, гьикI чир хьурай,
Жуванд гьим я, патанд гьим я?
Цавай физвай къариб къушар,
Зи яр авай ватан гьим я?

***

Цавун чиниз циф акьалтда,
Кузвай рикIер серинариз.
Я сад Аллагь, гьамд хьурай ваз,
КIанид икьван ширинариз.

***

Зун чуьллериз килигайла,
Чиг ацукьай нашравдин яд.
Я сад Аллагь, гьикI арз ийин,
ТIалабдайвал рикIин мурад?

***

И дуьньяда чилин винел,
Яраб залай кайд аватIа?
Я сад Аллагь, вуна заз хьиз
Мадни дердер гайд аватIа?

Я яд алай чархун регъвер,
Заз са стIал яд кIанзава.
Я сад Аллагь, яд багьна я,
Заз яр авай пад кIанзава.

***

И дуьньядиз рагъ аватна,
Вили цавун тахтарикай.
Я сад Аллагь, чаз куьз ганач,
Виридаз гай бахтарикай?

***

Ви иервал, чан кIаниди,
Сад Аллагьди гайиди я.
Зав рахамир хъуьрез-хъуьрез,
Вуна зи рикI кайиди я.

***

На таран хел агъузара,
За майваяр неда, къелем.
Сад Аллагьди несибайтIа,
Зун ваз мугьман жеда къелем.

***

Таран кукIва са муг ава,
Яраб аниз къуш къведатIа?
Цавараллай я сад Аллагь,
Мад зи кьилел вуч къведатIа?

***

Ажеб хъсан дуьнья тушни,
Сад Аллагьди гайибуруз.
Дуьньядив къвер душман аван,
Зун хьтин рикI кайибуруз.

Я ярдин вах, я ярдин вах,
На саламар зи ярдиз твах,
Авай чка саламат хьуй,
Сад Аллагьдал аманат хьуй.

***

Сад Аллагьдиз минетда за,
Яр атайла марф такъурай.
Дуьз дугуниз экъечIайла,
Хуьруьнбуруз чун такурай.

***

Куьлуь-куьлуь камар къачуз,
Атана вун чи тахтуниз.
Икьван иер вун заз хьайи,
Тевекаллагь чи бахтуниз.

***

Я чарадаз несиб хьай яр,
Мад за вакай вил атIана.
Захъ дуьньяда мурад амач,
Фида гила гел атIана.

Мад атана бахтавар зул

Мад атана бахтавар зул,
Хъипи пешер авадариз.
Рахкура яр, заз ви шикил,
Сефил рикIер аладариз.

***

Мад атана бахтавар зул,
Къиб элкъвена цуьквералди.
За дуьньядиз килигда, яр,
Ви вилерин эквералди.

***

Мад атана бахтавар зул,
Хъипи хьана тараллай жум.
За вун Керем жед лагьанай,
Гьинва бес вай акъатай гум?

***

Мад атана бахтавар зул,
Тарар лацу цуькведава.
Гьарад вичин ярдихъ галаз,
Тек зун къариб уьлкведава.

***

Мад атурай бахтавар зул,
Рагъни хьурай чимер гудай.
Яр къурбатдай хтурай фад,
Зи кифериз туьмер гудай.

Мад бахтавар хуьр гадарна,
Вун яргъариз физвани, яр?
Эвел кьиляй зун кIан хьана,
Гила масад гъизвани, яр?

***

Я бахтавар хуьруьн рушар,
Несиб-кьисмет жезавайд я.
Яр чарадаз несиб хьайи,
Зи рикI къене шезавайд я.

***

Я бахтавар гуьлуьшан югъ,
Кьакьан синел рагъ ала хьи.
Вун яргъариз фейи къалай,
Зи хурал ви тIагъ ала хьи.

***

Я бахтавар лацу лифер,
Лиф авачир цавар женни?
Са геренда захъ яб тагуз,
Ихьтин залум тавар женни?

***

Я бахтавар гатфар бере,
Шагьвар алаз хьурай къецихъ.
Силесардал экъечIна зун,
ЦIигел хьана ярдин ванцихъ.

***

Я бахтавар гатун бере,
Яйлахдава Эсли, Керем.
Яр къурбатдай хкведалди,
Зи ширин чан хьана верем.

Шивдал алаз хуьруьз атай,
Я бахтавар, вун нин яр я?
Ваз рикI алай свас хьайитIа,
Гада, ви югъ бахтавар я.

***

Цуькверивди диганва хупI,
Мад бахтавар къацу дере.
Элкъуьр мийир илчияр на,
Хьанвач лугьуз дигай бере.

***

КIандай рикIиз кьуьд алатна,
Мад бахтавар гад хьанайтIа.
Икьван кIани ваз тахьайла,
Хъсан тир рикI пад хьанайтIа.

***

Истиканда бугъ алахьиз,
Чай ширин я, къенд амани?
КIанид хьайи я бахтавар,
Мад ви чанда дерт амани?

***

Вили цавар дамар-дамар,
УшкIуь юкьва къизилд камар.
Куьлуь-куьлуь камар къачуз,
Гьиниз фида вун бахтавар?

Заз сурара са сур атIутI

Вун дуьньядлай куьч хьайила,
АтIана хьи, зи рикIин гъал.
Зани тада сура пенжер,
Чир хьурай ваз, зун атай чIал.

***

Заз са дерин сур эгъуьна,
Куьлуь къван квай гуьнедикай.
Несиб я зи чIулав накьвар,
Вучда ихьтин дуьнедикай?

***

Заз сурара са сур атlутl,
Шим галачир накьвадикай.
Булах хьанва ишедалди,
Зи кьве вилин накъвадикай.

***

Хуьруьн гьалар какахьнава,
Ана авайд йикьни-шуван.
Сур ахъайна килигайла,
Суравайди жегьил-жаван.

***

Ярдин балкIан магьледава,
Пурарилай кватнаваз тур.
Я чан диде, ваз минет хьуй,
Зунни зи яр са сура тур.

Чаз кьве вахаз са фите гъваш,
Пешер алай жунадикай.
Чаз кьве вахаз са сур атIутI,
Рагъ гецифай гуьнедикай.

***

Билбилди хьиз чIал ахъайна,
Шезвай баяд хуравай яр.
Дидеди гуз, бубад тагуз,
Чан аламаз суравай яр.

***

Накъ рагъ авай, къе серинда,
Я серин гар, я серин гар.
Зи несибар ваз тахьайтIа,
АтIутI заз на са дерин сар.

***

Зи рикI хъуьтуьл хьана валлагь,
Къирваладин жунадилай.
Шумуд мурад рикIе амаз,
Физва хьи, зун дуьньядилай.

Стхад метIел чан ганайтIа ...

РикIин дердер силе[1] хьана,
Зарул я зун, хана ахвар.
Чарадан хва жагъидайд я,
Стха тахьун гуж я вахар.

***

Кьулан вацIал кьуларин муьгъ,
Кьуларилай яд алахьиз.
За стхадиз чар кхьида,
Кьве вилелай нагъв авахьиз.

***

Зи вилелай алахьай нагъв,
Яд хьанайтIа, гъуьлуь кьачир.
Эллери хьиз авунайтIа,
Чун стхайри хуьре тачир.

***

Дагъдин кьулухъ дагъ жедайд туш,
Са таракай багъ жедайд туш.
Стхад рикIел хер авуртIа,
Рекьидалди сагъ жедайд туш.

***

КIвалин кьулухъ къарбудин тар,
Къариб къушар къвез ацукьда.
Стха рикIел акьалтайла,
Зун зарулдиз шез ацукьда.

1 силе - гзаф

Стха фейи вах я хьи, зун,
Рехъ ая заз, кьакьан дагълар.
Суракь це заз зи хайидан,
Чан цуькведив дигай багълар.

***

Зи бубадин гъенел алай,
Къавах тара ян ганайтIа.
Захъ са дертни жечир, вахар,
Стхад метIел чан ганайтIа.

***

Къариб-къариб маниярда,
Къарибдавай са янухда.
Яргъаравай масан стха,
Кузва хьи, зун ви язухдай.

***

Вун яргъарай хъша, стха,
Аскервилин шинел алаз.
Вахан кьарай атIанва хьи,
Вун хкведай къал вил алаз.

***

Рак ахъайна килигайла,
Кьуд цлани шкаф ава.
Силисчидин къирмаж хьтин,
Зи стхадиз вуч гаф ава?

***

Къацу багъда гатфарихъди,
Цайи цуьквер кьери хьана.
Стхадин дерт чIугвадалди,
КIандай уьмуьр куьруь хьана.

Вун аскердай хкведалди

Аскердиз фей кьегъал бала,
Душмандикай кичIез тахьуй.
Пехъи Гитлер текьенамаз,
Вун дяведай хквез тахьуй.

***

Аскерарин яргъи шалун,
Кьиляй-кьилиз экъвена зун.
Буба фейи пад чин тийиз,
Йифиз-юкъуз ишена зун.

***

Вун кьегъал хьиз акъваз кьиле,
Душмандин кьил хана хъша.
И дяведай уфтан хьана,
Ватандин бурж гана хъша.

***

КцIарай тIуз Бакуда кьван,
Куьтягь жедач машиндин рехъ.
Бала фена аскердава,
Дидед рикIиз авач хьи, рехъ.

***

Са вил ахвар ая вуна,
Чиг татанмаз цуькведалди.
За ви диде хуьда къелем,
Вун аскердай хкведалди.

Сенгердавай пехъи кицIи,
Гъафил гуьлле ганалда ваз.
Женг чIугу хва, асланди хьиз,
Дидеди нек гьалалда ваз.

***

Таран кукIва ич хьиз амай,
Я бахтавар лацу пали.
Вун аскердай мус хкведа,
Чан дидедин Муьгьуьбали.

***

Хва дяведиз ракъай диде,
Йифди-югъди шехьда, вахар.
Ада вичин тIазвай рикIиз,
Бендералди рехъда, вахар.

***

Я бахтавар гуьлуьшан югъ,
Кьакьан синел рагъ ала хьи.
Вун аскердиз фена, велед,
Зи чIаларал нагъв ала хьи.

Яр ченгиди къакъуднава

Мад арандиз хъфизва яр,
Гила зи гьал гьикI хьурай, лагь.
Ам ченгидал дуьшуьш хьайтIа,
Эхиз женни, я сад Аллагь?

***

Дили гьуьлел багъдадин къуш,
Серилар гваз элкъвезава.
Яр къакъудай ченгидин руш,
РикI чкадал техквезава.

***

Ваз гьатнавай ам вуч яр я,
Къарачидин зангар авай.
А ченгидлай зун аяр я,
Гъуьруь-перид рангар авай.

***

Яран сувар алукьнава,
Рахан гила бендералди.
Яр ченгиди къакъуднава,
Шумуд жуьре фендералди.

***

На сувара векь ягъада,
За ви маргъар таз экъведа.
На ченгидиз лагьай гафар,
За хуьрера гваз экъведа.

Зун гафунин иеси я,
Ви кIвачерихъ экIяйда гьуьл.
Ваз а ченги кIанзаматIа,
Лагь, за валай къачуда гъил.

***

Хунчадаллай яру буьшме,
Яран дидед бахшандар я.
Яр зиди я, я кьей ченги,
Вакай авурд рахшандар я.

***

Ви пелевай бурма мекер,
Хинеда тур, ал жедайвал,
Гада, на захъ лишан кутур,
Ченгидин мез лал жедайвал.

***

Гъилер вичив агакьдачир,
Цав аку тIун кьакьанда кьван.
Зун атIана, са ченги кьур,
Яр зи рикIиз такIанда кьван.

***

Каруди хьиз ван акъудиз,
Яр ахварай авудда за.
Муьгьуббатдин бендер лугьуз,
Вун ченгидвай къакъудда за.

***

Ви яйлахда вуч кар ава,
КIвалахдикай галатай яр.
РикIе ченги акьур чIавуз,
Зун рикIелай алатай яр.

Алпандин цIу ягъурай вун

Зи рикIел кьацI авур къелем,
КьацIарив сад авурай вун.
ЩIай галачиз кана на зун,
Алпандин цIу ягъурай вун!

***

Чубарукди муг авуна,
Муг авуна ичин тара.
Зун кIан хьана, масад гъайи,
АтIурай лагь вичин чара.

***

Къацу никIе вили ачкар,
Ви къармахар чилиз фирай.
Икьван кIани зун хьанач ваз,
Вун яд авай гъуьлуьз фирай.

***

Патан хуьре цвана хкай,
Лацу перем кьамир гъиле.
Заз кIан тийиз, ваз куьз кIанда,
Акьурай ва чIулав гуьлле.

***

Кьакьан дагъдиз гар акъатрай,
Кьил къачуна физ тежервал.
Заз тахьай вун месе гъатрай,
Це лагьайди гъиз тежервал.

Векь ягъазвай лацу къелем,
Ви маргъарал яд акьалтрай.
Зун такIандаз гайи буба,
Ви нефсинай пад акъатрай.

***

Марф живедик какахьайла,
РикI зегьемди чуькьуьда хьи.
Я цIай атай яран диде,
Зав багьнадлай кикIида хьи.

***

КIвачел алай чкIебанри[1],
Ламу чиле гелиз тахьуй.
На зун туна ченги гъайтIа,
Вавай дуьнья гьализ тахьуй.

***

ХупI иер я ахъа хьайла,
Лацу цуьквер къацу чIура.
Зун лагьана масад гъайи,
Заз тахьай чан гьатрай сура.

***

Керем вичин суракьдаваз,
Эсли фена кьакьан дагъдиз.
Мад ченгидив агатайтIа,
Инад хьуй ви ширин чандиз.

***

КIани ярди тар ягъада,
Тардин ванер зуьлда гьатрай.
Я несибар тахьай гада,
Вун Межнун хьиз чуьлда гьатрай.

1 чкIебанар - къвалар ахъа квачин къапар

Салам гана за ви тавдиз,
Касни (а)вачиз, са вун аваз.
Зун такIандаз гайи арха,
Ирид жегьлем къачу на ваз.

***

КIани ярдин кIанивиляй,
Аватналда чуьнгуьр гьиляй.
Ви чуьнгуьрдин сим атIуй яр,
Зи рикIин тIал ваз атуй яр.

***

Чуьнгуьр кьуна багъдавай яр,
Чуьнгуьрдин сим кIар хьурай ви.
Зун тагъана ченги гъайи,
Зун акваз рикI тIар хьурай ви.

***

На дакIарар ахъаз тамир,
Къецеллайди аязар я.
Вун эллерин чIалахъ жемир,
Абур кьуру авазар я.

***

Шагь дагълариз мад харар къуй,
Яр Ширвандиз тефидайвал.
Ам ирид сан месе гьатрай,
Вичин ченги тегьидайвал.

Веледрин дерт чIугвадалди

Я заз инсаф тавур бала,
Зун ви хайи диде тушни?
Садра зи рак ахъай тийиз,
Зун рекьидай вяде тушни?

***

Зи вилериз экв ахквазмач,
Хва хкведай рехъ хуьдалди.
Заз лугъудай гаф жагъизмач
ТIазва зи рикI дерт гуьдалди.

***

Чун чиг авай са багъдавай,
Алуд тежез йикъар яргъи.
Веледрин дерт чIугвадалди,
Я эллер, зун хьанва гъуьргъуь.

***

Ваз акьулар гана лугъуз,
Дидедикай душман кьамир.
Хайидакай вил атIай хва,
На зун икьван пашман тамир.

***

И дуьнедин лап эвел кьил,
Кьуд нав алай са ван я хьи.
Хур ацIайла ишел гьикI хуьн,
РикI рухвайрихъ аван[1] я хьи.

---

1 аван - цIигел

Ичин тарар жерге-жерге,
Ич авачир багъ жедани?
Веледди вич кваз такьазвай,
Дидедин хер сагъ жедани?

***

Цавай чилел цIай чкIида,
Чимивилиз эх жедани?
На яргъарай чарар рахкуз,
Дидед рикIиз рехъ жедани?

***

За манияр лугьудайд туш,
Зи рикI зарул тахьанамаз.
За шадвилер ийидайд туш,
Зи веледар тахтанамаз.

***

Хцин багъа аманат я,
Сандухдавай къирбишин шал.
Са тIуб кагъаз ракъура заз,
Ваз чидачни вил галай чIал?

Гьар чкадай са суракь

Бакуд рекьел кьакьан чинар

Бахчадавай пIинидин тар,
Зи дакIардиз серин хьана.
Яр Бакудиз хъфена мад,
Хажалатар дерин хьана.

***

Шагь дагъдилай къарагъзавай
Шагьвардив къвер гар авани?
Я бахтавар Баку шегьер,
Лагь, ана зи яр авани?

***

Зун туна фей кIани къелем,
Баку пата хар къванайтIа.
Чаз хараяр кIан жедачир,
КIани ярдиз чун ганайтIа.

***

Баку галай пад лагьайла,
Къумбар я зун, нагъв вилеллаз.
ГьикI эхин за чаравилер,
Йифиз-юкъуз яр гьуьлеллаз.

***

Бакуд рекьел кьакьан чинар,
Адан кьулухъ гьуьл галайд я.
Ахварайни таквазвай яр,
Ви дидардихъ вил галайд я.

Дербенарин дерин гьуьле

Дербент базар мукьвал хьана,
Кьилел тадай хине гъваш яр.
Зун дидеди патал гана,
Жуваз маса суна гъваш яр.

***

Дербенарин дерин гьуьле
Лепедик квай вили уьрдег.
Яр къарибдиз акъатнава,
РакIарикай кудна куьлег.

***

Дагъларавай живед маргъал,
Дербенарин дерин гьуьлуьз.
Зун Эсли жен, вунни Керем,
Вуч гаф ава кIанивилиз?

***

Дагъларилай ягъай симер,
Дербенрилай кьакьан хьана.
ДатIана вил пата авай,
Гада, вун заз такIан хьана.

Ахцегьарин сал арада

Ахцегъарин базардаллай,
ЦIил галай шал михьи зар я.
Къе чарадаз тухузвайди,
Зи вил галай бахтавар я.

***

Ахцегъарин сал базарда,
Зи вилерин зар пуч хьана.
Килигдалди тух жедачир
Вун тахьайтIа, заз гуч хьана.

***

Ахцегъарин сал арада,
Шир къугъвадай ширад майдан.
Кагърабаяр цIурурардай
Гуьзел ярдин лацу гардан.

Къуба пата цав рахана

Къуба пата цав рахана,
Яраб ана къвазаватIа?
Заз ахварай яр акуна,
Яраб адаз тIазаватIа?

***

Агъа Къуба, вини Къуба,
Чи Къубада кIелер ава.
За ваз гьикьван дадин, буба,
РикIе ашкъид гелер ава.

***

Вун Къубадай хкведайла,
Заз са вад юкI парча хкваш.
Къубасияр[1] са багьна я,
Вун акваз заз жеда ахваш.

***

Вун атурай, рагъ атурай,
Чан Къубадай хтай гада.
ИкI хъфинал зун рази туш,
Са ширинлух гана кIанда.

---

1 къубаси - парчадин жуьре

Чан Куьредиз акъатай яр

Мад цавари гугрумзава,
Куьре пата хар къванайтIа.
Чаз хараяр кIан жедачир,
КIани ярдиз чун ганайтIа.

***

Кьилел алай лацу генже,
Са пIипI фена цел аватна.
КIани къелем Куьреда (а)маз,
Я вахар, зун нел аватна?

***

Са тIуб кьван (а)вай чар кхьихь заз,
Чан Куьредиз акъатай яр.
Гьикьван чIугван за ви дердер,
Са ченгидив агатай яр.

***

Куьре патаз физ гьазур тир,
Фургъундаваз хъвач лагь ярдиз.
Хкведайла заз туькведай,
Генжед буьшме гъваш лагь ярдиз.

***

Кьакьан дагъдал жив аламаз,
Куьре пата гатфар хьана.
Зун икьрардал гъайид, гада,
А ви верцIи гафар хьана.

Муьшкуьр пата цаву ванда

Муьшкуьр пата экуьн кьиляй,
Шив акъатна ярдин гъиляй.
Зун беглериз фидач къелем,
Вун зи рикIе авайвиляй.

***

Муьшкуьр пата цаву ванда,
Яраб ана къвазама жал?
Заз хабарар геж-геж къведа,
Яраб ярдиз тIазама жал?

***

Муьшкуьрда рагъ чими ялда,
Вун ракъини кузвани, руш?
Вун акунихъ зи вил гала,
Вун чарадаз гузвани, руш?

***

Кьилел алай ипекдин шал,
Адан рангар алахьдани?
Чан Муьшкуьрдиз акъатай яр,
Вун рикIелай алатдани?

За Ширванда никIер цана

За Ширванда никIер цана,
Яд авачиз кана, дилбер.
КIанивилин дерт залан я,
Ам гъуцари гана, дилбер.

***

Къе гьавада шагьвар ава,
Им ярдикай хабар ятIа?
Къе Ширванда векь ягъазвай
Ярдин гьилер къабар ятIа?

***

Лацу жез зун дуьгуь яни,
Лацу дуьгуь чанахдава.
Ширвандай зи яр хтанва,
ЦIийи чам хьиз дамахдава.

Шеки пата илигайд я

Шеки патай атай файтун,
Рекьел цуьквер чкIизва лагь.
Фад хтурай къарибдай яр,
Зун ашкъиди рекьизва лагь.

***

КIвачел алай тикдабанар,
Шеки пата илигайд я.
Кьакьан буйдин иер тават,
Чун сад садаз кутугайд я.

***

Кьве дагъдин юкь са лилпара,
А патара вуч гар ава?
КIелда лугьуз фейи къелем,
Шекида вуч хабар ава?

Хьилер кIама са тар ава

Хьилер кIама са тар ава,
Бегьер алаз атIумир, яр.
Патал хуьруьз гузава зун,
Заз хабарар ракъурмир, яр.

***

Хьилерилай вине авай,
Кьакьан дагълар харадава.
Бахтсуз рушар гьиниз фирай,
Чун кьве дагъдин арадава.

***

Я бахтавар Хьилерин хуьр,
ХъуьтIуьн цикIиз гад жедай туш.
Кьве стхани дяведавай,
Вахан гуьгъуьл шад жедай туш.

Зи рикI алай Ясабрин кIам

Килига тIун бегьер гъанвай
Чи Ясабрин багълариз вун.
Зун лагьана хъша къелем,
Рагъ акIидай дагълариз вун.

***

Зи рикI алай Ясабрин кIам,
Чешне патал храд за гам.
Ша икьван на зун кумир яр,
ЧIугваз жезмач завай ви гъам.

***

Вун Ясабрин пелел экъечI,
Гьава мичIи тахьанамаз.
На илчияр ракъугъ гада,
Зун масадаз таганамаз.

Жибиндавай Чпирдин ич

Я бахтавар Чпиррин хуьр,
ХупI серин я гуьнедаллаз.
Пуч хьана хьи, жегьил уьмуьр,
Пуд кепекдин дуьнедаллаз.

***

Жибиндавай Чпирдин ич,
Къене цилер зурзазава.
Квез винелай шад аквамир,
Зи рикI къене цIразава.

***

Гьиниз физва, кIани къелем,
Чи магьледай файтундаваз.
Зунни къведай вахъ галазди,
Чпир ич хьиз жибиндаваз.

ХупI иер я Лечет багълар

ХупI иер я Лечет багълар,
Тарал алай тек телеб ич.
КIани ярди зун жузуртIа,
Къизилгуьл кьван кIанда лагь вич.

***

Ич вегьена, кард ахъайна,
Къе Лечетрин багъларалди.
Зун лагьана хъша къелем,
Рагъ акIидай дагъларалди.

***

КIанда лугъуз агатмир зав,
Заз Лечетда яр авайд я.
Зун кIевера твамир вуна,
Хиве ашкъид пар авайд я.

Кьасумхуьре базар ава

Кьасумхуьре базар ава,
Чун базарар тарашиз фин.
Базар багьна кьуна, зи дуст,
Чун Маралаз тамашиз фин.

***

Кьасумхуьруьн майдандилай
Агьеддин къуз эл алахьда.
Несиб тахьай яр акурла,
Зи вилелай сел алахьда.

***

Кьасумхуьруьн базар гур я,
Савдагарри вегьиз лабар.
Руш кIанидаз тагай диде,
Езне кьена атуй хабар.

Лацаринди яйлахар я

Виняй агъуз атай булах,
Лацар тӀулал къацу яйлах.
Къариблухдай хтай гада,
КӀандай суна на жуваз твах.

***

Туьтуьнавай лацу хтар,
Лацар булахд циз аватна.
Ирид сина ви рекьер хвей,
Зун масадан цӀуз аватна.

***

Я бахтавар Лацарин хуьр,
Вун гъуцари ганавайд я.
Лацу чепкен алай гада,
На зун пара канавайд я.

***

Я Лацарин суваллай яр,
Шикил кӀвалин цлаллай яр,
Ваз цӀийи свас мубаракрай,
Чан дидедин чӀалаллай яр.

***

Чигедикай Лацариз марф,
Живедикай хар жедани?
И дуьньяда жуван рикӀиз
ТакӀандакай яр жедани?

Лаца авай чиладагъар[1],
АтIуда за вун паталди.
Яргъал вегьиз тахьуй мехъер,
Зун твах гада, къвер гаталди.

***

Дагъдин кьулухъ цIуру регъвер,
Яд галачиз элкъвезава.
Чан Лацарин къвед хьтин руш,
Зун ви геле къекъвезава.

***

Къац-къацу я, къац-къацу я,
Лацувид руш вуч лацу я.
Лацаринди яйлахар я,
Зи ярдинди дамахар я.

1 чиладагъар - дармандин векьер

Паласадиз шив ахъаймир

Паласада никIер ама,
Чан кIвалахна галатай яр.
Са ченгидин мез акуна,
Икьрардилай алатай яр.

***

Паласадиз шив ахъаймир,
Гада, ви шив яхун жеди.
На яйлухдив хер кутIунмир,
Ви хъуьтуьл гъил пархун жеди.

***

Паласада гвен гуьда за,
Гатун чими рагъ алахьиз.
За ви кагъаз кIелна къелем,
Кьве вилелай нагъв алахьиз.

***

Дагъларихъай атай шагьвар,
Паласада акъваз хьана.
Вуч хъсан тир суваллай чIав,
Чун сад садаз акваз хьана.

Гавдан деред яхадаллай

Гавдан деред къацу яйлах,
Арадавай къайи вацIар.
Я чан эллер, хуьн аманат,
Сад Аллагьди гайи Лацар.

***

Вун паталди авахьзавай,
Вилин накъвар хьана булах.
ЧIимелвилин гьавадава,
Гавдан деред къацу яйлах.

***

Гавдан деред яхадаллай,
Эвелукар сур хьанава.
КIани ярди кьатIанавач,
Гъайи паяр зур хьанава.

Силибирдин махпур дере

Силибирда цавар рахаз,
Марф кужумиз ава палар.
Ярдин рекьер хуьзва вили,
Къене рикIи къачуз къалар.

***

Мад алукьна гатфар бере,
Авач хьи вун, кIанид хуьре.
Ви кIвачерик экIяйда за,
Силибирдин махпур дере.

***

Силибирда къуьлуьн кьилер,
Нен тийидай къушар ава.
Вил вегьейла и дуьньядиз,
Залай кайи рушар ава.

***

Силибирдин къацу яйлах,
Агъзур жуьре цуьквер ава.
КIани ярдин лацу пеле
Махпур хьтин мекер ава.

***

Къе гьавада шагьвар ава,
Им ярдикай хабар ятIа?
Силибирда векь ягъазвай,
Ярдин гъилер къабар ятIа?

Баядрин геле аваз

Шагь дагъдин акунар.

Меле.

КцIар райондин Уьнуьгъ дереда.

КцIар райондин Яргун хуьр.

Зарханум Бедирхановади (ГадацIийихуьр) вичин хтулдиз баядар кIанарзава.

Дилшад Сейфуллагьан рушан (Яргун) баядрал гзаф рикI алай.

Зи диде Куьбра.

Лезги мехъер (1958-йис).

Гамарин устад Зибейда Шейдаева.

Зи чIехи де Гъуланбиги.

Шагьнигар баде.

Манкъулидхуьруьнвийрин мецера къедалди Эминат Малатиловадин баядар ама.

Мирземегьамед халу.

Шаир Шакир Наврузбегова баядар лугьузва.

Дагъустандин сейли алим, филологиядин илимрин доктор Фаида Гъаниева.

Гуьлдесте бадедини Эзине бадеди баядрал илигнава.

Магьият бадедин кьилив.

КцIар райондин ТIигьиржал хуьре.

Аюб ва Истемаз Жаруллаевар ЧІехи Муругъин (КцІар район) фолклордал рикІ алайбур я.

Баядрин меле.

Къебеле райондин Камарван хуьр.

ЭчӀехуьряй (КцӀар район) тир Аният Мамедоватади баядар лугъузва.

Гуьлжейран бадедин кьилив (Аваран).

Исмаиллы райондин
Смугъулрин хуьруьнэгъли
Ширван баде.

КцIар райондин Зинданмуругъ хуьр.

Зинданмуругъви муаллимар - шаир Лезги Бегьлул ва хуьруьн мектебдин директор Судья Манчаров лезги фольклор кIватIна жегьил несилдив агакьарзавайбурукай я.

КцIар райондин ТIигьир хуьр.

90 йиса авай Абдулсин Эсетова «Самур» газетдин кIвалахдарриз лезги мах ахъайзава.

Яргунви къелемэгьли Мирзали Рустамован кIвале.

Пирал хуьруьн рехибур Темирханни Гьалият Агъамирзеевар .

Туьркия Республикадин Балыкесир вилаятдин Кирне хуьр.

Баядар хуралай лугьудай Муъминат Усманова (Аваран).

Къебеле райондин агъсакъал Шагьисмаил Исмаилова вичин кайвани Гуьлейфедихъ галаз баядрал илигнава.

Лезги баядрал рикI алай Уьлкве Исаева (ЭчIехуьр).

КцIар райондин Ясаб хуьр.

Эбинат баде (ГадацIийихуьр).

Седеф баде (ТIигьиржал).

106 йисуз уьмуьр гьалай яргунви Абдулкерим Керимов.

Кьилер

Халкьдин руьгьдин ивирар 3
Чи дегьнейрин кьуд цIарар 5
Дидедин дафтардай 14
Чи руьгь хуьзвай бадеяр... 18
Селей лугьуз атуй эллер 20
Саяд Перидин агь 24
Зибейдадин гиширар 26
Мейрама куькIуьрай экв 28
Назифатан гьарай 30
Ханумагъадин тIал 34
Седефан сузаяр 36
Вуч хъсан тир руш тир бере 38
Я Уьнуьгърин масан дере 39
Шегьребанидин манияр 42
Хьилерин баде 45
ЧIалан меле 50
Пиралрин баде 52
Хуьруьн викIегьди 53
Са бухча баядар 56
Булахдиз яд хтана 58

ГадацIхуьруьн рушариз кьий 61
Дидедин веси 62
Бадейрин кьула 64
Баядриз элкъвей тIалар.. 66
Хуьруьн диде... 68
ЧIал верцIи я.. 70
Гуьзелан иер чIалар 72
Магьиятан йикъарган 74
Аваранрин элкъвей рекьер 78
Сечмедин некIедин сас 79
Гуьлжейранан кула 82
Шагьнигаран «чан».. 85
Саимата акьур ккIал 87
Кьулан вацIуз сел атана 89
Тевризан мярекатар 91
Ракъуятан верцIи ван 93
ЧIал аманат яз вугана 95
Баядрин кIентI 97
Юкь дуьз хъхьана 99
Сабур гудай баядар..101
Баядрин сел алахьна 103
Ргазвай булах 105
Ниметан чIехи мурад 107
ЧIалар чразвай хьар 109
Итимрин манияр 111
Мирземегьамедан манияр 113
Халудин аманат.. 115
Физеммедан тIал 117
Гафариз рангар ядайди 118
Кьуьзуь лекь 119
Лезги Баба 121

Баядрал рикI алайди…………………………………… 123
Идрисан вилин накъвар ………………………………… 125
Лезги руьгь хуьзвайди...127
ЧIал кIанарзавайди 130
Сад за лугьун, сад вуна лагь …...............................132
Цавай физвай вили лифер …………………………… 136
РикIелай тефир легьзеяр………………………………. 139
Баядар ……………………………………………………… 141
Чи баядрин кьилин образ …………………………… 143
Кьакьан дагълар мад кьакьан хьуй …....................... 144
Дагъларилай къарагъай гар …………………………… 148
Шагь дагълара хар къвазава …………………………… 151
Ирид дагъда гьикI къекъведа?……………………………....154
Шалбуз дагъдин хураллай пIир …................................157
Гатун дагъда рагъ акьуна ……….................................. 158
Яру дагъдал яр акьалтна ………………………………… 159
Кьулан вацIал кьуларин муьгъ …………………………. 160
Шагьнабатдин сел атана ….. 162
Перизада, гьай гуьзел яр ………………………………… 164
Халкьаринди вуч гафар я? …………………………… 166
Хуьре мехъер аваз хьурай ……………………………. 173
Къацу багъдай къацу багъдиз …………………………… 176
Чиг ацукьай мулейлияр …………………………………. 181
Зун бубади ваз тагайтIа ………………………………. 183
Заз вун хьтин яр авайд я ….. 186
Зун дакIардай килигайла ……………………………… 194
Я гада, вун нин гада я?.. 196
Чун тагана амазама …………………………………. 200
Чуьнгуьрдилай ван алахьиз …………………………… 203
Яр арандиз акъатнава ……………………………….207
Чаравилиз авач чара ………………………………… 209

Эсли, Керем кьвед са багъда 212
Къариблухдин гарар юзаз 216
ТакIандакай яр жедани?.. 221
Булахдин яд къайиди я 224
КIани ярди зун жузуртIа 226
Ватандивай къакъатай яр 230
Зун валайни кайиди я 232
Я кIан хьана, тахьай къелем 234
Зи мурадар кIармир вуна 238
Нагъв алахьай вилериз кьий 240
Нуьвед ич хьиз къекъифнава 243
Несиб тахьай яр акурла 244
Иер вилер авай суна 247
Зун дидеди ваз гузавач 249
Яргунарин Самбурдин вацI 252
Агъадикай экъечIай рагъ 254
Къаварилай къаваралди 257
Кьакьан синел вад айванар 258
Силесардал хур вегьемир 259
Зун къизилгуьлд тар я вахар 261
Я сад Аллагь, гьамд хьурай ваз. 264
Мад атана бахтавар зул 267
Заз сурара са сур атIутI 270
Стхад метIел чан ганайтIа 272
Вун аскердай хкведалди 274
Яр ченгиди къакъуднава 276
Алпандин цIу ягъурай вун 278
Веледрин дерт чIугвадалди 281
Гьар чкадай са суракь 283
Бакуд рекьел кьакьан чинар 285
Дербенарин дерин гьуьле 286

Ахцегьарин сал арада 287
Къуба пата цав рахана 288
Чан Куьредиз акъатай яр 289
Муьшкуьр пата цаву ванда 290
За Ширванда никIер цана 291
Шеки пата илигайд я 292
Хьилер кIама са тар ава 293
Зи рикI алай Ясабрин кIам 294
Жибиндавай Чпирдин ич 295
ХупI иер я Лечет багълар 296
Кьасумхуьре базар ава 297
Лацаринди яйлахар я 298
Паласадиз шив ахъаймир 300
Гавдан деред яхадаллай 301
Силибирдин махпур дере 302
Баядрин геле аваз 303
Кьилер 315

СЕДАКЪЕТ КЕРИМОВА

ЗИ ЗАРИ ХАЛКЬ

Дизайнер: **Айнур Байбулатова**

Çapa imzalanmışdır 06.09.2017.
Kağız formatı 60X90 1/16.
Fiz çap vərəqi 20,0.
Şərti çap vərəqi 20,0.
Tiraj 300. Sifariş 2314.
Müqavilə qiyməti ilə.

«Azərbaycan» nəşriyyatın mətbəəsində çap edilmişdir.
Az 1073, Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 5380010. Faks: (99412) 5380014.
Email: azerb_nesch@mail.ru